

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

Nikolina Kordić

PRSTENJE OD 4. DO 6. STOLJEĆA NA PROSTORU HRVATSKE

Diplomski rad

Mentor:

dr. sc. Iva Kaić, viši asistent

Zagreb, siječanj 2016.

Zahvale

Zahvale za izradu ovoga rada upućujem gospođi Tei Tomaš Barišić iz Gradskog muzeja Sisak koja mi je ustupila uvid u zbirku kasnoantičkog prstenja, Marini Ugarković iz Instituta za arheologiju za svesrdnu pomoć, djelatnicima knjižnice Arheološkog muzeja u Zagrebu, Ivi Cvitan i Rolandu Heideu te mentorici Ivi Kaić na stručnoj pomoći.

Najveću zahvalu upućujem svojoj obitelji koja mi je sve ove godine studiranja bila najveća pomoć i podrška. Zahvaljujem se svim kolegama i prijateljima na moralnoj podršci te Dominiku Žiniću koji mi je bio najveća moralna i tehnička podrška.

Sadržaj

1.	Uvod	5
2.	Tipologija prstenja.....	6
3.	Prstenje Gornje Panonije	11
3.1.	Zmijoliko prstenje	11
3.2.	Žičano prstenje	13
3.3.	Kolutasto prstenje	14
3.4.	Prstenje-ključevi	16
3.5.	Poligonalno prstenje	21
3.6.	Trakasto prstenje	22
3.7.	Prstenje s ugraviranom pločicom	23
3.8.	Prstenje narebrenog obruča	25
3.9.	Prstenje s uloškom.....	26
3.10.	Pečatno prstenje.....	27
3.11.	Prstenje zadebljanih ramena	31
3.12.	Prstenje s piramidalnom/stožastom krunom.....	33
3.13.	Prstenje s četvrtastom pločicom	34
3.14.	Prstenje arhitektonskog stila.....	35
3.15.	Važnost Siska kao jednog od središta Gornje Panonije.....	37
4.	Prstenje Donje Panonije	41
4.1.	Poligonalno prstenje	41
4.2.	Prstenje bikoničnog oblika	42
4.3.	Prstenje narebrenog obruča	42
4.4.	Prstenje s reljefnom krunom.....	43
4.5.	Prstenje – ključevi	44
4.6.	Pečatno prstenje.....	46
4.7.	Prstenje razdvojenih krajeva.....	48
4.8.	Prstenje s četvrtastom pločicom	49
4.9.	Prstenje s uloškom.....	51
4.10.	Ulomci	53
5.	Prstenje Dalmacije.....	54
5.1.	Poligonalno prstenje	54
5.2.	Kolutasto prstenje.....	54
5.3.	Prstenje-ključevi	55
5.4.	Prstenje s križnom krunom.....	56

5.5.	Trakasto prstenje	59
5.6.	Pečatno prstenje.....	63
5.7.	Prstenje s uloškom.....	66
5.8.	Prstenje s više karika	67
5.9.	Prstenje arhitektonskog stila.....	68
6.	Prstenje Istre	69
6.1.	Pečatno prstenje.....	69
6.2.	Prstenje bikoničnog oblika	70
6.3.	Prstenje s reljefnom krunom.....	70
6.4.	Trakasto prstenje	71
6.5.	Poligonalno prstenje	72
6.6.	Prstenje s ugraviranom pločicom	72
7.	Gagatno prstenje.....	74
8.	Zastupljenost prstenja prema tipu, mjestu pronalaska i materijalu.....	75
9.	Zaključak	83
10.	Sažetak i ključne riječi.....	86
11.	Abstract and key words	86
12.	Prilog katalogu	88
13.	Katalog kasnoantičkog prstenja 4.-6. st.	90
	Zlatno prstenje.....	90
	Srebrno prstenje.....	96
	Brončano prstenje.....	111
	Željezno prstenje	136
	Legure.....	140
	Stakleno prstenje	142
	Koštano prstenje.....	151
	Gagatno prstenje.....	152
14.	Popis slika.....	154
15.	Popis tablica	158
16.	Popis izvora	158
17.	Literatura	158
18.	Table uz katalog	171

1. Uvod

U ovome radu bit će riječi o prstenju s prostora Hrvatske datiranom u razdoblje 4. – 6. stoljeća. Katalog je nastao uvidom u kasnoantičko prstenje uglavnom iz literature, a jedan njegov dio uvidom u muzejsku zbirku Gradskog muzeja Sisak.

U tekstu ćemo opisati sakupljeno prstenje prema kronološko-tipološkim karakteristikama, dok je ono poredano u katalogu najprije prema vrsti materijala, a unutar toga prema tipološko-kronološkom redoslijedu.

Svako od poglavlja koje nosi naslov provincije sadrži potpoglavlja koja su imenovana određenim tipom prstenja. Naslovi potpoglavlja se nerijetko ponavljaju više puta jer se isti tipovi prstenja ponavljaju u različitim provincijama.

Prilikom definiranja tipova služili smo se relevantnom literaturom. U slučajevima kada prstenje nije tipološki označeno u literaturi, dodijelili smo mu novu tipološku odrednicu na temelju karakteristika koje su zajedničke nekoj skupini prstenja. Tipološke karakteristike definirane su prije svega na temelju fizičkih obilježja prstenja.

Katalog obuhvaća popis slika i pripadajućih kataloških jedinica. Detaljnije o tome u Prilogu katalogu.

U katalog nije uvršteno samo prstenje koje odgovara zadanim stoljećima jer su neki komadi prstenja datirani u šire vremenske okvire. Drugim riječima, pojedini komadi prstenja iz kataloga samo djelomično ulaze u razdoblje kasne antike, a dijelom su datirani u stoljeća prije ili poslije toga. To znači da prsten može biti prisutan u modi nekog vremena, primjerice, od 1. do 4. stoljeća i time zadovoljavati zadane kasnoantičke okvire. Takvo i slično prstenje također se nalazi u katalogu.

Svrha ovoga rada je na jednom mjestu sakupiti podatke o prstenju kasnoantičkog razdoblja te napraviti sažet prikaz razvoja oblika i prikazati učestalost pojedinih tipova na tlu Hrvatske. Cilj rada je pomoći daljnjim analizama kasnoantičkog nakita, a budućim istraživačima olakšati pretragu materijala. Na kraju, ostaje prostora za eventualne ispravke i nadopune koje smo previdjeli ili će tek daljnja istraživanja iznijeti na vidjelo nova saznanja o prstenju koje donosimo u radu.

2. Tipologija prstenja

Prstenje iz kataloga prema obliku možemo podijeliti u devet osnovnih tipova od kojih neki sadrže podtipove. Valja napomenuti da se neki komadi prstenja ne mogu smjestiti u samo jedan točno određen tip nego po svojim karakteristikama spadaju u dva, a katkad možda i više različitih tipova odnosno podtipova. U daljnjem tekstu o takvim primjercima će biti nešto više riječi.

1. U **jednostavno prstenje bez krune** uvrstili smo:

- a) kolutasto prstenje,
- b) trakasto prstenje i
- c) prstenje razdvojenih krajeva.

Kolutasto prstenje je prstenje čiji je obruč kružnog presjeka, a na prvi pogled ga je lako prepoznati jer se kolut ističe svojim cjevastim izgledom nešto veće debljine. Ovakvo prstenje je najčešće od stakla, a može biti napravljeno i od kosti te gagata. Primjerci kolutastoga prstenja iz Gornje Panonije su u katalogu pod brojevima kat. br. 128.-133., 144.-145., za Dalmaciju kat. br. 134.-135. te jedan nepoznate provenijencije (kat. br. 147.).

Trakasto prstenje može biti tankog presjeka s gravurama duž cijeloga obruča kao u primjercima za Gornju Panoniju (kat. br. 68.-70.) i Dalmaciju (kat. br. 16, 48.-49.) te polukružnog presjeka s blago ispupčenom vanjskom stranom na kojoj mogu biti horizontalne brazde (kat. br. 72., 74.). Ovakvo prstenje pretežno je napravljeno od bronce. Prstenje preklopljenih krajeva spada u skupinu trakastoga prstenja čiji su zadebljali krajevi preklopljeni tako da tvore amorfnu pločicu. Nađeno je na području Siska (kat. br. 71., 119.).

Prstenje razdvojenih krajeva odlikuje se stanjenim krajevima obruča koji omogućuju da se takvo prstenje regulira opsegom (kat. br. 73., 106., 121.).

2. Prstenje s krunom u obliku ključa, tzv. **prstenje-ključevi** je najbrojnije u katalogu.

Ovo prstenje čine tri različita podtipa:

- a) prstenje s horizontalnim produžetkom,
- b) prstenje s okomitim produžetkom koji prelazi u postrane zubce i
- c) prstenje s okomitim pločastim produžetkom.¹

¹ R. Košćević, *Antička bronca iz Siska: umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog carstva*, Zagreb 1991, 41. Dalje u tekst Košćević 1991.; T. Tomaš, *Rimsko prstenje arheološke zbirke antike Gradskog muzeja Sisak*, Godišnjak Gradskog muzeja Sisak 6, 2006, 21. Dalje u tekstu Tomaš 2006.

Prstenje s horizontalnim produžetkom ima produžetak koji može biti nazubljen (kat. br. 54., 56., 64., 66., 111.-112.) ili s raznolikim gravurama (kat. br. 53., 55., 61., 65.), a produžetak je u ravni s ravninom obruča.

Za razliku od prethodnoga prstenja, **prstenje s okomitim produžetkom** ima nastavak u obliku ključa koji je okomit na obruč. Produžetak može biti nazubljen (kat. br. 60., 62.-63.).

Prstenje s okomitim pločastim produžetkom obuhvaća širok spektar prstenja s prostora Siska kojemu je kruna izrađena na maštovit način (kat. br. 57.-59.). Prstenje-ključevi u većini slučajeva napravljeni su od bronce.

3. U **prstenje sa složenom krunom** spada:

- a) prstenje s križnom krunom,
- b) prstenje s više karika i
- c) prstenje arhitektonskog stila.

Prstenje s križnom krunom sadržano je u tri primjerka s područja Dalmacije od kojih su dva bogato ukrašena granulacijom (kat. br. 11.-12.) i napravljeni su od zlata.

Od **prstenja s više karika** u Hrvatskoj je dosad objavljen samo jedan zlatni komad iz Dalmacije (kat. br. 15.). Karakteristično je da se ovakav prsten mogao nositi na više načina.

Prstenje arhitektonskog stila je, poput onoga s križnom krunom, veoma bogato ukrašeno. Napravljen je od zlata, a nazvano je tako zbog niza arkadica i kupolaste forme krune koja podsjeća na arhitekturu² (kat. br. 13.-14.).

4. **Prstenje nepravilnog oblika** nazvano je tako zbog obruča koji s vanjske strane nema oblik pravilne kružnice, a u ovaj tip se ubraja:

- a) prstenje bikoničnog oblika
- b) prstenje narebrenog obruča
- c) poligonalno prstenje
- d) prstenje zadebljanih ramena.

Prstenje bikoničnog oblika ima trokutasto proširena ramena. U Hrvatskoj je najviše takvog prstenja nađeno na području Istre (kat. br. 32.-33., 35.) te jedan u Donjoj Panoniji (kat. br. 84.). Svi primjerci iz Istre su srebrni, dok je prsten iz Donje Panonije brončani.

² Z. Vinski, *Zlatni prsten nađen u Samoboru i nakit arhitektonskog tipa u VI. i VII. stoljeću*, Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici Vladimira Tkalčića, prvi svezak, 1955, 31-44. Dalje u tekstu Vinski 1955.

Prstenje narebrenog obruča glatko je obrađeno s unutarnje strane zbog udobnosti nošenja, a s vanjske strane može imati vertikalna, kosa ili trokutasta ispupčenja koja se mogu doimati poput bradavičastih ispupčenja. Ovo prstenje može imati glatko obrađenu krunu proširenu u odnosu na širinu obruča (kat. br. 138.) ili kruna može biti kružnog oblika, ispupčena (kat. br. 146.). Primjerci iz Gornje Panonije sačuvani su u ulomcima pa ne znamo kakva je bila njihova kruna (kat. br. 136.-137.). Prstenje narebrenog obruča može biti od stakla ili gata.

Prstenje čija je vanjska strana oblikovana poput mnogokuta s oštrim ili zaobljenim kutovima naziva se **poligonalno prstenje**. Razlikuje se od prstenja narebrenog obruča po tome što ima razrađene plohe i napravljeno je jedino od metala. Na plohamo prstenja mogu biti ugravirani znakovi (kat. br. 9., 38.). Poligonalno prstenje može imati osam (kat. br. 102.-103.), dvanaest (kat. br. 9., 36.) ili više ploha (kat. br. 37., 39.).

Prstenje zadebljanih ramena ima ojačan obruč na prijelazu iz krune u obruč. Može imati umetak na kruni (kat. br. 104.) ili kruna može biti zaglađena (kat. br. 115.). Objavljena dva primjerka su od bronce i željeza.

5. **Prstenje s krunom geometrijskog oblika** čine dva podtipa:

- a) prstenje s četvrtastom pločicom
- b) prstenje s piramidalnom/stožastom krunom.

Prstenje s četvrtastom pločicom pokriva širok spektar raznolikog prstenja. Pločica je blago ispupčena, a može biti pravokutna ili kvadratna. Također može biti glatka, imati brazdice ili gravure, bradavičasta ispupčenja ili životinjske protome. Pločica je uglavnom dio obruča (kat. br. 10., 43., 96.-99., 114., 122.), a samo rijetko je naknadno nalemljena (kat. br. 42.). Oblici s monogramima na četvrtastoj pločici mogu se uvrstiti u ovaj i tip pečatnog prstenja. Zbog funkcije su stavljeni pod pečatno prstenje. Prstenje s četvrtastom pločicom može biti napravljeno od bronce, srebra, željeza i kositra.

Od **prstenja s piramidalnom glavom** poznata su nam dva primjerka: jedan s krunom koja ima oblik prave piramide (kat. br. 105.), a drugi s krunom oblika krnje piramide na kojoj se još nalazi urezan figuralni prikaz (kat. br. 120.). **Prstenje sa stožastom krunom** sačuvano je u dva primjerka od kojih primjerak iz Donje Panonije ima monogram ugraviran na kruni te se stoga istovremeno smješta i u pečatno odnosno monogramno prstenje (kat. br. 90.). Kod prstenja sa stožastom krunom baza stošca okrenuta je gore, a

vrh je zalemljen za obruč prstena. U oba primjerka iz kataloga kruna je ukrašena – primjerak iz Gornje Panonije sadrži inkrustaciju u drugom materijalu (kat. br. 116.). Prstenje s piramidalnom odnosno stožastom krunom je napravljeno od željeza ili bronce.

6. Skupinu prstenja s posebno ukrašenom krunom ili pločicom nazvali smo **prstenjem s plitkim ukrasom na kruni** i u njega spada:
- a) prstenje s reljefno ukrašenom krunom
 - b) prstenje s ugraviranom krunom
 - c) pečatno i monogramno prstenje.

Kod **prstenja s reljefno ukrašenom krunom** reljef je u većini slučajeva figuralan, a prevladavaju ljudski motivi (kat. br. 100, 124.-125.). Pojavljuju se i motivi ptica (kat. br. 123.), a katkad je reljef nejasan vjerojatno zbog istrošenosti (kat. br. 101.). Zanimljivo je da ovakvo prstenje može biti od stakla kao i od metala (bronce i zlata).

Prstenje s ugraviranom krunom sadrži gravure nefiguralnog oblika kao i figuralne prikaze. Većinom su to križići ili X-evi (kat. br. 76.-78., 80.-83.), ali mogu biti i klasasti urezi ili žljebaste brazdice (kat. br. 41., 79., 85.). U ugravirano prstenje spada i prstenje s figuralnim gravurama i monogramima, no zbog njihove drugačije namjene takvo prstenje ubrajamo u iduću skupinu pečatnog i monogramnog prstenja.

U skupini **pečatnog i monogramnog prstenja** po broju je najučestalije prstenje s monogramima ili natpisima, a nalaženo je najviše na prostoru Dalmacije (kat. br. 22.-30., 94., 143.). Često je prstenje s prikazima desnica u rukovanju (kat. br. 1., 18., 20.). Moguća je kombinacija figuralnog prikaza s natpisom kao u primjeru prstena iz Siska (kat. br. 87.) ili se figuralni prikaz na pečatnjacima pojavljuje kao samostalni motiv koji je osim kod već spomenutih prikaza desnica prisutan u još nekim primjerima (kat. br. 31., 88.). Česti su primjerci s motivima križeva na pečatnom prstenju koje može biti ugravirano kao samostalan motiv (kat. br. 95.) ili u kombinaciji s monogramima, natpisima ili figurativnim prikazima. Ostali primjerci pečatnog prstenja imaju nejasan ugravirani prikaz, pločica je oštećena ili umetak s pečatom nedostaje (kat. br. 19, 21., 86., 91., 108.-110., 141.-142.).

Posljednja četiri tipa prstenja specifična su te ih prema oblikovanju nije moguće staviti ni u jedan od gore navedenih tipova. Ovi tipovi prstenja su:

7. **prstenje s uloškom,**

8. zmijoliko prstenje,

9. žičano prstenje i

10. ulomci prstenova kojima nije moguće odrediti tip radi slabe ušćuvanosti.

Kod prstenja s uloškom od stakla ili dragoga kamenja, oblik krune u koju se stavlja umetak može biti kružnog oblika (kat. br. 3.-5., 21., 44.-46., 118.) ili kvadratnog s varijantama i raznim dodacima (kat. br. 6.-8., 47.). Ovakvo prstenje je pretežito načinjeno od plemenitog metala (srebro, zlato).

Zmijoliko prstenje može biti napravljeno od spiralne žice (kat. br. 51.), a postoje i razne varijante u kojima se žica omata oko obruča (kat. br. 50.), kruna završava u obliku zmijske glave te se spaja s „repom“ na kruni prstena (kat. br. 17., 126.-127.) ili maštoviti oblici sa životinjskim protomama na kruni prstena (kat. br. 52.). Postoje primjerci ovakvog prstenja od bronce, stakla i jedan srebrni komad.

Žičano prstenje predstavlja oblike čiji je obruč napravljen od tordirane žice. Dva su poznata primjerka od kojih jedan istodobno spada u grupu prstenja s četverokutnom pločicom (kat. br. 42.), a krunu drugoga čine tri cvjetna motiva (kat. br. 40.). Oba komada su srebrna.

U ulomke svrstavamo dva komada prstenja iz Štrbinaca, koje zbog nedostatka informacija nije moguće svrstati niti u jednu od gore navedenih grupa. Jedan takav je ulomak krune prstena (kat. br. 140.), a drugi ulomak krune koji sadrži i dijelove obruča i koji je naknadno slijepljen (kat. br. 117.).

Valja napomenuti da slike u katalogu nisu poredane redom iz ovoga poglavlja. U definiranju tipologije koristili smo se primarno fizičkim karakteristikama kako bismo izdvojili tipove sličnog prstenja i našli im zajednička obilježja. Prstenje u katalogu poredano je prema vrsti materijala od kojega je izrađeno (zlato, srebro, bronca, željezo, legure, staklo, kost i gagat), u unutar toga po tipologiji i periodu izrade. Moguće je da se jedan tip prstenja razvio iz nekog drugog tipa, a takvi slučajevi bit će spomenuti u tekstu.

3. Prstenje Gornje Panonije

U kasnoantičkim nekropolama Panonije prsten je češće prilog u ženskim grobovima nego u muškim. Za žene je on bio ukrasni predmet, a za muškarce predmet koji je imao statusnu simboliku. Najprošireniji kasnoantički oblici prstenja su: prstenje s povišenom glavom u koju je umetnut kamen ili staklo, prstenje s pločastom glavom koja sadrži ugravirani geometrijski ili antropomorfni prikaz i prstenje-ključevi.³

Najviše prstenja Gornje Panonije (*Pannonia Superior*) potječe s područja antičkog Siska (*Siscia*). Razlog tomu je to što je *Siscia* bila središte provincije i sjecište brojnih trgovačkih, industrijskih i vojnih putova. Osim što je tu postojala kovnica novca⁴, u lokalnim radionicama Siscije proizvodio se brončani, stakleni i koštani nakit.⁵

3.1. Zmijoliko prstenje

Zmijoliko prstenje dolazi s kultovima Serapisa i Izide. Senat je službeno priznao novi kult 48. godine pr. Kr. i otada se zmijski oblici koriste najčešće u prstenju i narukvicama. Stilizirane zmijske glavice karakteristika su nakita 4. stoljeća.⁶ Oblici zmijolikog prstenja (kat. br. 50.-51.) koristili su se i prije službene potvrde rimskog Senata, dakle od prapovijesti i tijekom cijelog razdoblja Rimskog Carstva.⁷ Prsten veoma sličan prstenu iz Siska (kat. br. 50.) pronađen je u emonskoj nekropoli zajedno s Neronovim sestercijem (kovan 63.-68.)⁸, a ostali slični primjerci postoje u muzejima u Ljubljani, Celju, Ptuju⁹ i kasnoantičkom groblju u Ennsu (*Lauriacum*).¹⁰ Analogije brončanom prstenu nađenom u rijeci Kupi kod Siska (kat. br. 51.) nalazimo u sličnom prstenu iz Rifnika nađenom u kontekstu kasnoantičkog naselja (Slika 2). Na krajevima obruča prstena iz Rifnika se pojavljuju stilizirane zmijske glave.¹¹ Prsten s višestruko namotanim obručem pronađen je također u antičkoj nekropoli u Ljubljani

³ B. Migotti, M. Šlaus, Z. Dukat, Lj. Perinić, *Accede ad Certissiam: antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998, 109. Dalje u tekstu Migotti i sur. 1998.

⁴ T. Tomaš Barišić, Z. Burkowsky, *Siscia u vrijeme kovnice novca*, Sisak 2010.

⁵ T. Tomaš Barišić, *Nakit u rimskoj Sisciji*, u: D. Obradović (ur.), *Ljepota ukrašavanja: nakit iz zbirke Gradskog muzeja Sisak*, Sisak 2014, 24. Dalje u tekstu Tomaš Barišić 2014.

⁶ K. Mihovilić, *Prstenje i naušnice rimskog doba Slovenije*, Arheološki vestnik 30, 1979, 226. Dalje u tekstu Mihovilić 1979.

⁷ Tomaš 2006, 19; Tomaš Barišić 2014., 25.

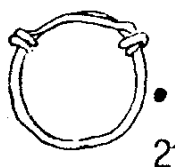
⁸ S. Petru, *Emonske nekropole (odkrivene med leti 1635-1960)*, Ljubljana 1972, 30. Dalje u tekstu Petru 1972.

⁹ Mihovilić 1979, 234., T.1, 10-12.

¹⁰ Ä. Kloiber, *Die Gräberfelder von Lauriacum. Das Espelmayrfeld*, Linz 1962, T.XII, gr. 3/1. Dalje u tekstu Kloiber 1962.

¹¹ L. Bolta, *Rifnik, provinzialrömische Siedlung und Gräberfeld*, Arheološki vestnik 29, 1978, 516, sl. 5. Dalje u tekstu Bolta 1978.

(Emona) (Slika 3). Vrlo često se oblici ovakvog prstenja pojavljuju u ranijem rimskom razdoblju (od 1. stoljeća prije Krista do 2. stoljeća poslije Krista)¹² i teško ih je precizno datirati. Za prva dva prstena (kat. br. 50.-51.) nije poznat širi kontekst nalaza jer su pronađeni kao slučajan nalaz iz rijeke Kupe i datirani su prema tipološkim karakteristikama.¹³ Stoga ova dva primjerka prstenja ne možemo nazivati izričito kasnoantičkim jer se takvi oblici pojavljuju već u ranorimskom dobu te se nastavljaju u srednjem i kasnorimskom razdoblju. Većinom se stavljaju u okvire 3. stoljeća.¹⁴

Slika 1 Prsten iz Emone, bronca, 2. pol. 1. st., d=1,9 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, gr. 112, 21.)

Slika 2 Prsten iz Rifnika, srebro, kasna antika (Bolta 1978, sl. 5.)

Treći zmijoliki prsten iz Siska (kat. br. 17.) rijedak je primjer zbog toga što mu je zoomorfni kraj dodatno ukrašen graviranim detaljima. Prstenje takvog ukrasa prisutno je na prstenu iz Ljubljanske nekropole koji ima trostruko omotan obruč (Slika 3) te na jednom prstenu iz Guberevca koji ima realnije oblikovanu zmijsku glavu, a datiran je u ranije razdoblje 1. i 2. stoljeća.¹⁵ Za prsten iz Siska sa stiliziranom zoomorfnom krunom (kat. br. 52.) ne nalazimo direktnih analogija.

Slika 3 Prsten iz Emone, d=1,8 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, T.XCV, 4)

Slika 4 Prsten iz Emone, srebro, d=2,1 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, 89, T.LXXII, gr. 945, 12)

Postoje zmijoliki oblici iz Siska načinjeni od prozirnog žutog stakla (kat. br. 126.-127.). U zmijolike oblike spadaju zbog toga što im jedan kraj obruča podsjeća na stiliziranu zmijsku glavu, a to je naročito izraženo kod prvog prstena čiji je završetak dodatno ukrašen

¹² F. H. Marshall, *Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan, and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum*, London 1907, T. XXIV. Dalje u tekstu Marshall 1907

¹³ Tomaš 2006, 18, 19, 23, kat. br. 20.

¹⁴ Košćević 1991, 35, sl. 140-145.

¹⁵ I. Popović, *Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu. I Prstenje*, Beograd 1992, 86, kat. br. 64. Dalje u tekstu Popović 1992.

vertikalnom brazdicom. Sličan prsten pronađen je u rimskoj nekropoli *Emona* samo što su njegovi krajevi razdvojeni i oba su oblikovana poput stiliziranih zmijskih glava (Slika 4). Dotični prsten je napravljen u srebru, no zbog obilja *terrae sigillatae* u okolnim grobovima ne može se sa sigurnošću tvrditi da se radi o kasnoantičkom grobu iako je na nešto višoj nadmorskoj visini od ostalih grobova.¹⁶ Nije rijedak slučaj da stakleno prstenje nastaje traženjem uzora u metalu.¹⁷ Nekoliko takvih slučajeva će biti spomenuto dalje u radu. Idenična zamisao oblikovanja obruča prisutna je na narukvici pronađenoj u okolini Bele Palanke.¹⁸ U ovom slučaju bismo mogli reći da se zmijoliki oblici prstenja vjerojatnije nastali sljedeći zmijolike oblike narukvica. Osim u oblikovanju, stakleno, zmijoliko prstenje iz Siska slaže se sa spomenutom narukvicom u materijalu. Ako uzmemo u obzir dataciju narukvice, koja je gotovo po svemu analogna prstenju, mogli bismo proširiti vremenske okvire ova dva prstena do 6. stoljeća. Prema tome bi ovakvo prstenje bilo tipični kasnoantički oblik.

Sudeći po analogijama, vjerojatnije je da su metalni oblici zmijolikog prstenja u katalogu spadali u prva dva stoljeća nakon Krista, dok su oni stakleni, sa stiliziranim zmijolikim glavicama i zoomorfno riješenim krunama potjecali iz 3. ili 4. stoljeća, a moguće je proširiti njihovu dataciju do kraja perioda antike, odnosno 6. stoljeća, ukoliko se radi o prstenju koje nije napravljeno od metala nego od drugih materijala poput stakla.

3.2. Žičano prstenje

Žičano prstenje iz Siska (kat. br. 40., 42.) nema direktnih analogija. Analogije prvoga prstena s rozeticama na mjestu krune moguće je pronaći u porajnskom prstenu kojemu je kruna oblikovana kao jedna rozeta (Slika 5).¹⁹ Analogni komadi s tordiranim obručem u bronci prisutni su također u rajnskom području, no bez sličnih ukrasa na kruni (Slika 6).²⁰ I drugi oblici nakita mogli su utjecati na nastanak prstena. Žičane rozete pojavljuju se kao privjesci na germanskim ogrlicama iz 1.-3. stoljeća.²¹ Zanimljiv je primjer prstena od omotane žice

¹⁶ Petru 1972, 89.

¹⁷ R. Košćević, *Nekoliko primjeraka staklene bižuterije iz rimskog razdoblja*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 10, 1993, 82. Dalje u tekstu Košćević 1993.

¹⁸ A. Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji*, Dissertationes et Monographiae XXI, Beograd 1978, kat. 60, sl. 58. Dalje u tekstu Jovanović 1978.

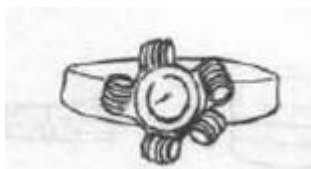
¹⁹ Košćević 1991, 36.

²⁰ F. Henkel, *Die Römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete*, Berlin 1913, 76. Dalje u tekstu Henkel 1913.

²¹ Košćević 1991, 36.

koji Frederick Henry Marshall datira u grčko-rimski odnosno rimski period što bi bilo ranije od našeg prstenja. Umjesto rozeta, na spomenutom prstenu nalazi se ametist.²²

Prsten (kat. br. 42.) spada u provincijalnu varijantu reduciranog lijevanog prstenja. Oslanja se na sirijski tip prstenja s uglatom pločicom iz 4. stoljeća.²³ U nekim analogijama umjesto tordirane žice pojavljuju se spojene perle, no o tome će više riječi biti u daljnjem tekstu.²⁴

Slika 5 Prsten s rozetom, bronca, Biel, 4. st.
(Košćević 1991, 36, sl. 146)

Slika 6 Prsten iz Dalheima, bronca, Luxemburg
(Henkel 1913, T.XXX, 740)

3.3. Kolutasto prstenje

Svi primjerci kolutastoga prstenja iz Gornje Panonije potječu iz Siska osim jednoga komada koji je nepoznate provenijencije. Prstenje oblika koluta može i ne mora imati krunu. U slučaju da je kruna prisutna, ona je najčešće izvedena u formi spljoštenog proširenja obruča. Ukрас krunе može biti perlica, brazdice ili koji drugi stakleni umetak.

Prstenje od stakla uglavnom ima krunu obrađenu u obliku proširene pločice. Prstenje iz Siska (kat. br. 128.-129.) potječe od prstenja pečatne forme. Od prstenja pečatne forme potječe također prsten s nepoznatog nalazišta koji se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu (kat. br. 130.). Izrađen je tako da su mu krajevi obruča prošireni, a potom spojeni te je na spoju umetnut tanki zeleni umetak obrubljen žutom niti. Sličan prsten iz Siska (kat. br. 131.) je napravljen tako da su krajevi obruča prvo bili spojeni, a tek potom stanjeni i prošireni u veću ovalnu pločicu. Na pločicu su umetnuta dva umetka: jedan kružni žućkasti i drugi elipsasti boje meda. Na spoju drugoga prstena je pločica prilikom izrade napukla.²⁵

Stakleni prsten (kat. br. 128.) razvio se iz jednog tipa metalnog prstenja iz 4. stoljeća, a koji svoje ishodište ima u prstenovima iz ranijih razdoblja. Primjer za taj tip pruža nam zlatni

²² Marshall 1907, 126, T.XIX, 767.

²³ Košćević 1991, 39.

²⁴ Marshall 1907, 141.

²⁵ Košćević 1993, 82.

prsten iz Ptuja, koji je datiran u razdoblje ranog Carstva,²⁶ a iz kasnijeg razdoblja brončani prsten iz Akvileje ili Siska koji se danas nalazi u zbirci Benka Horvata.²⁷ Prva dva staklena prstena (kat. br. 128.-129.) datiraju iz razdoblja 3. i 4. st.

Prstenje (kat. br. 130.-131.) se može, s obzirom na način izrade i sličnosti s prethodna dva prstena, datirati u vremenske okvire 3. i 4. stoljeća.²⁸ Zasad smo pronašli samo jedan analogni primjer napravljen od staklene paste iz Narodnog muzeja u Beogradu.²⁹ Oblikom prsten iz Siska (kat. br. 131.) dosta podsjeća na zlatni prsten iz Ptuja spomenut ranije.

Stakleno prstenje (kat. br. 132.-133.) je bezbojno, s gusto obavijenim žutim nitima oko obruča. Kod prvoga prstena na mjestu krune nalazi se proširena, blago izbočena ploha s udubinom u kojoj je stakleni umetak od plavog stakla. Drugi prsten je nepotpun i vjerojatno odbačen. Na mjestu njegove krune krajevi su okomito prepiljeni, a kružna linija obruča je nepravilna. Budući da je ovakvo prstenje rijetko, analogije u staklu postoje samo u jednom ili dva primjera, od kojih jedan potječe iz Wiesbadena (Slika 8), svijetlosmeđe je boje, sa žutom niti oko obruča, ali s dva umetka od plavog stakla i nešto debljim obručem od primjeraka iz Hrvatske.³⁰ Kronološki se ovo prstenje smješta na kraj 3. i u 4. stoljeće.³¹ Prsten iz Siska (kat. br. 131.) je još jedan dokaz proizvodnje staklenog nakita u Sisku jer se prema odrezanim krajevima može zaključiti da je prsten doradivan ili je nedovršen komad, a korekcije se očito nisu vršile na uvoznom prstenju nego samo na prstenju vlastite proizvodnje. Remza Košćević smatra da je prstenje moglo biti dobavljano kao poluproizvod, ukoliko nije u potpunosti proizvedeno u Sisku.³² U tom slučaju u Sisak bi dolazilo prstenje još u formi šipke koja se pri visokim temperaturama oblikovala. Teško je pretpostaviti da su šipke dolazile iz porajnskog područja s obzirom na jedini sličan nađeni komad takvog prstenja iz Porajnja.³³ Oblici prstenja od stakla ulaze u uporabu tek u kasnijem rimskom razdoblju i prate oblike svojih prethodnika u metalu, osobito pečatnog i zmijolikog prstenja.³⁴ Kolutasto prstenje od stakla najviše nalazimo na rajnskom prostoru. Prsten iz Königsfeldena kod Windischa veoma

²⁶ I. Mikl Curk, *Poetovio I*, Katalogi in monografije 13, 1976, T.XXIX, 40. Dalje u tekstu Mikl Curk 1976; Mihovilić 1979, 227, T.1, 28.

²⁷ Košćević 2000, 60, kat. br. 24.

²⁸ Košćević 1993, 82.

²⁹ Popović 1992, 54, kat. 122, dat. 2.-3. st.

³⁰ Henkel 1913, 158, 257.

³¹ Košćević 1993, 83.-84.

³² Košćević 1993, 84.

³³ Ibid.

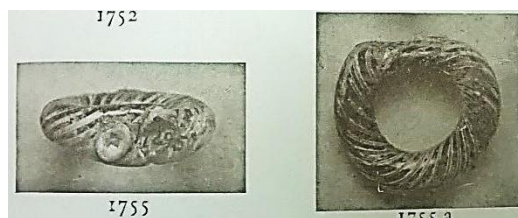
³⁴ Ibid., 83.

nalikuje prstenu pod katalogskim brojem 132. Oba prstena na mjestu krune imaju svijetloplavu staklenu perlicu (Slika 7).³⁵

Moguće je da koštani primjerci (kat. br. 144.-145.) traže uzore u staklenom prstenju s prostora rajnske oblasti od kojih se ne razlikuju u gotovo ni u čemu drugom osim u materijalu.³⁶

Slika 7 Prsten iz Königsfeldena, Windisch, tamnoplavo staklo, d=1,6 cm, Baden im Argau, privatna kolekcija (Henkel 1913, T.LXV, 1752)

Slika 8 Prsten iz Wiesbadena, staklo, d=1,4 cm, kraj 3./4. st. (Henkel 1913, T. LXV, 1755)

3.4. Prstenje-ključevi

Prstenje-ključevi najbrojnije je na prostoru provincije Gornje Panonije te potječe uglavnom iz Siska. Ovakvim prstenjem najčešće su se koristile žene za otključavanje škrinjica za nakit. Prsteni i geme čuvali su se u posebnim kutijicama koje su činile zbirke – *dactyliothecae*.³⁷ Prstenje u obliku ključa rađeno je u tehnici na proboj. Najučestaliji oblik unutar tipa je varijanta s uskim produžetkom koji je horizontalan s obručom, a produžetak se lomi pod kutom. Može biti usmjeren na desnu ili lijevu stranu i ukrašen s gornje strane. Ukrašen može biti facetiran u vidu zakošenih brazdica³⁸ (kat. br. 54.-55.), „x“ ureza (kat. br. 53., 65.), a brazdice mogu tvoriti zubce (kat. br. 56., 111.-112.).

Prsten iz rijeke Kupe u Sisku (kat. br. 53.) ima dvostruku „x“ gravuru – s donje i gornje strane funkcionalnog dijela produžetka.³⁹ Znak „x“ mogao bi predstavljati Andrijin križ odnosno *crux decussata*. Branka Migotti smatra kako ovaj znak ne mora biti znak kršćanske vjere ako se pojavljuje samostalno.⁴⁰ Jedino u primjerima kada je znak Andrijinog križa dio Kristova monograma, kao na privjesku iz Siska-Mali Kaptol⁴¹ i na primjeru prstena iz Štrbinaca (kat. br. 90.), on očito ima vjersko značenje. Znak „x“ kao primjer magijske simbolike prisutan je

³⁵ Henkel 1913, 158.

³⁶ Henkel 1913, 154, T.LXIII, 1701, 1702.

³⁷ Tomaš Barišić 2014, 25, 26.

³⁸ Košćević 1991, 41.

³⁹ B. Migotti, *Sisak*, u: Željko Demo (ur.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1994, 89, kat. br. 66. Dalje u tekstu Migotti 1994.

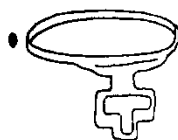
⁴⁰ Migotti 1994, 59.

⁴¹ Ibid, 90, kat. br. 70.

na prstenu također iz Siska (kat. br. 76.).⁴² Zoran Wiewegh smatra kako se u likovnim rješenjima upravo ovakvih predmeta može iščitati pripadnost kršćanstvu.⁴³

Varijanta prstenja-ključeva s produžetkom okomitim na obruč je dosta rijetka. Produžetak u ovom slučaju može biti šupljikav odnosno cjevast (kat. br. 60., 113.) i imati samo začetke zubaca (Slika 10, 165). U druga dva slučaja ove varijante prstenja-ključeva, produžetak može biti bogato ukrašen sa širokim zubcima i malim razmakom između zubaca (Slika 10, 166), a vrlo rijetko produžetak ima prave uske zubce (Slika 10, 167).

Najmaštovitija varijanta prstenja-ključeva obuhvaća prstenje s okomitim pločastim produžetkom. Produžetak može imati razne oblike: od četvrtastog, polumjesečastog, trapezoidnog do kružnoga. Otvor produžetka može biti četvrtast, polumjesečast, u obliku klepsidre, slova „U“ i „T“ (kat. br. 59.)⁴⁴ ili *quincunx* forme (kat. br. 58.). Može biti ukrašeno dodatnim urezima u obliku koncentričnih kružnica na obruču i produžetku kao što je slučaj s prstenom kat. br. 57.⁴⁵ Prsten s izbušenim kružićima i prsten s otvorom u obliku slova „T“ mogu se promatrati kroz kršćansku simboliku,⁴⁶ kao što je već spomenuto u primjerima prstenja s motivom Andrijinoga križa. Gotovo identičan prsten s otvorom u obliku slova „T“ pronađen je u emonskoj nekropoli (Slika 9).

Slika 9 Prsten iz Emone, bronca, d=1,6 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, T.XCV, 5)

R. Košćević je detaljno obradila i uvrstila prstenje tipa ključ u radu *Antička bronca iz Siska* (vidi sl. 10), stoga prstenje iz tablice XI. njene knjige nije posebno obrađeno u katalogu osim pojedinih primjera. U tablici Remze Košćević osobito je zastupljeno prstenje s pločastim vertikalnim produžetkom. U Ljubljani je pronađen primjerak prstena s pločastim produžetkom „H“ otvora koji se može dovesti u vezu s brojnim primjerima iz spomenute tablice.⁴⁷

⁴² Migotti 1994, 59.

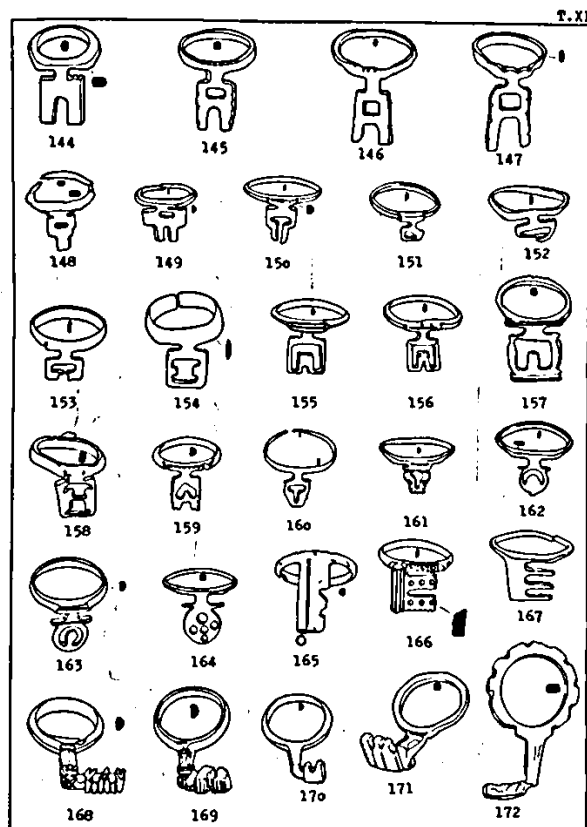
⁴³ Z. Wiewegh, *Kasna antika i razvoj kršćanstva*, u: S. Mijač Božek (ur.), *Pro sancto Quirino E. S. – confessio fidei: Povodom 1700-te. obljetnice smrti ranokršćanskog biskupa i mučenika sv. Kvirina, zaštitnika grada Siska*, Sisak 2004, 25. Dalje u tekstu Wiewegh 2004.

⁴⁴ Košćević 1991, 41.

⁴⁵ Tomaš 2006, 21.

⁴⁶ Migotti 1994, 62; Wiewegh 2004, 25.

⁴⁷ Petru 1972, T. XCV, 6.

Slika 10 Tablica prstenja-ključeva iz Siska (R. Košćević 1991, T.XI)

Od ukupno 10 komada prstenja-ključeva iz Gornje Panonije, koji su navedeni u našem katalogu, i još tridesetak iz navedene tablice, samo jedan prsten nije iz Siska. Riječ je o prstenu iz Sv. Martina na Muri (kat. br. 65.) koji oblikom i ukrasom podsjeća na sisačke komade (kat. br. 53.). Izrađen je tehnikom lijevanja.

Sv. Martin na Muri ili antički *Halycanum* (*Alicanum*, *Alicano*, *Lingano*, *Olomacum*) je antički grad koji datira iz razdoblja cara Karakale (198.-217.) i zabilježen je na antoninskom itineraru (*Itinerarium Antonini*).⁴⁸ Dva pronađena Hadrijanova denara upućuju da je naselje već dostiglo razinu municipija u vrijeme cara Hadrijana. Nalazi keramičarske opreme (korito za tiještenje gline, lončarske peći, odlagalište otpadne keramike) upućuju na jak keramičarski centar, a pronađeno je i naselje obrtnika (*canabae*). Mnoštvo slučajnih nalaza i blizina Ptuja govore u prilog značajnom antičkom i kasnoantičkom proizvodnom središtu.⁴⁹ Tijekom

⁴⁸ Za antički lokalitet vidi: Petra Novinščak, *Sveti Martin na Muri*, u A. Durman (ur.), *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Zagreb 2006, 262-263.

⁴⁹ J. Vidović, *Arheološki nalazi i nalazišta antiknog doba u Međimurju: katalog i vodič stalnim postavom*, Čakovec, 2003, bez paginacije pod: *I. Sv. Martin na Muri (Antički Halycanum)*. Dalje u tekstu Vidović 2003.

sustavnih arheoloških istraživanja 1985. godine nađeno je dosta metalnih predmeta među kojima je nekoliko pravih ključeva.⁵⁰

Željezni komadi prstenja-ključeva (kat. br. 111.-113.) su jače istrošeni zbog lošijeg svojstva željeza u odnosu na broncu. Zbog toga ne možemo reći ništa detaljnije o njihovom mogućem ukrasu iako je kod jednog željeznog prstena sačuvan niz brazdica s bočne strane produžetka što se jasno vidi na slici (kat. br. 111.). U skupini željeznih prstenova-ključeva ističe se prsten s vertikalnim produžetkom bez naznaka zubaca (kat. br. 113.). Nađen je tijekom zaštitnih arheoloških iskopavanja na prostoru Lučke kapetanije u Sisku. Tijekom terenskog rada na tom su prostoru evidentirani objekti raznolike namjene koji datiraju od razdoblja 1. stoljeća pa sve do početka 5. stoljeća. Iskopani su dijelovi rimske ceste, arhitekture zapadno i istočno od ceste te peći. Na mjestu arhitekture istočno od ceste dokumentirano je krovno urušenje koje se dogodilo vjerojatno u 4. stoljeću sudeći po velikoj količini novca od vremena cara Konstantina Velikog (307.-337.) do Teodozija (379.-395.).⁵¹

Prsten pod oznakom kat. br. 60. vjerojatno iz Siska po svom obliku analogan je komadima prstenja koji se susreću na prostoru izvan Hrvatske, uz Rajnu (Slika 11)⁵² ili iz Ennsa (*Lauriacum*)⁵³ (Slika 12). Sličan komad prstena pronađen je u Ljubljani zajedno s novcem Domicijana i Antonina Pija.⁵⁴ Prsten sa štapičastim produžetkom (kat. br. 113.), iako oštećen, prema naznakama oblika analogan je još jednome prstenu iz Ennsa koji ima vertikalni produžetak na obje strane (Slika 13). Jedina je razlika između ova dva prstena što kod sisačkog nedostaje produžetak s druge strane obruča koji se vjerojatno otkinuo. Prstenje-ključevi s horizontalnim produžetkom sadrže brojne sličnosti s prstenjem izvan Hrvatske,⁵⁵ osobito na prostoru uz limes, na mjestu današnjeg Dunaújvárosa (*Intercisa*)⁵⁶ (Sl. 14-16).

Brojne analogije prstenja u obliku ključa nalazimo u ostalim rimskim provincijama na prostoru Hrvatske izuzev Istre. U Donjoj Panoniji riječ je pretežno o prstenju s horizontalnim produžetkom (kat. br. 61., 64., 66.) i jednom prstenu čiji je produžetak okomit (kat. br. 62.). U Dalmaciji postoje dva poznata primjerka prstena tipa ključ: jedan s horizontalnim

⁵⁰ Vidović 2003, kat. br. 146-168.

⁵¹ I. Bačani, S. Gospodinović, R. Škrgulja, T. Tomaš Barišić, *Zaštitna arheološka istraživanja Gradskog muzeja Sisak 2000-2010*, Sisak 2011, 79-85. Dalje u tekstu Bačani, Gospodinović, Škrgulja, Tomaš Barišić 2011.

⁵² Košćević 1991, 41.

⁵³ H. Deringer, *Schlüssel und Schloßteile aus Lauriacum*, u: W. A. Jenny, H. Vetters, Ä. Kloiber, L. Eckhart (ur.), *Forschungen in Lauriacum. Band 6/7*, Linz 1960, Abb. 24, 4-7. Dalje u tekstu Deringer 1960.

⁵⁴ Petru 1972, 74, T.LVI, gr. 814, 12.

⁵⁵ Košćević 1991, 41.

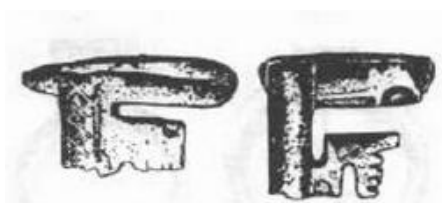
⁵⁶ A. Radnóti, *Möbel- und Kästchenbeschläge, Schlösser und Schlüssel, Intercisa II. (Dunapentele), Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Archaeologia Hungarica 36, 1957, T.L, 6, T.LIII. Dalje u tekstu Radnóti 1957.

produžetkom (kat. br. 67.) i drugi s okomitim produžetkom i s izraženim zubcima (kat. br. 63.) koji podsjeća na osobit sisački komad (Slika 10, 167).

Brazdice na prstenju-ključevima nisu vjerojatno imale primarno dekorativnu ulogu jer se radi o prstenju koje je služilo za otključavanje škrinjica te je svaki prsten imao jedinstven oblik i sadržaj. Stoga je njihova raznolikost oblika rezultat isključivo funkcije prstenja, a ne mode toga razdoblja. Zbog toga je teško napraviti preciznu klasifikaciju ovog tipa prstenja.

Hans Deringer naglasio je neudobnost prstenja ključeva za nošenje što bi bila negativna značajka takvog prstenja. Pozitivna strana bila je to što su se ključevi na taj način uvijek „držali“ vlasnika bez opasnosti od krađe. Nadalje je isti autor naglasio kako su ovakvo prstenje većinom nosile žene.⁵⁷

Prstenje-ključevi datira se od prve polovine 3. stoljeća do treće četvrtine 4. stoljeća,⁵⁸ ali bismo na temelju spomenutih analogija mogli dataciju prstenja-ključeva pomaknuti na sredinu 2. st.

Slika 11 Prstenje iz rajnskog područja, bronca, Saalburg-Museum (Košćević 1991, 41, sl. 202 i 203)

Slika 12 Prstenje-ključevi iz Lauriacuma, 3.-4. st. (Deringer 1960, Abb. 24, 4-7)

Slika 13 Prsten-ključ, Lauriacum, 3.-4. st.
(Deringer 1960, Abb. 24, 8)

Slika 14 Prsten-ključ iz Dunaújvárosa (Košćević 1991, 41, sl. 200)

⁵⁷ Deringer 1960, 107-108.

⁵⁸ Ibid, 108; Tomaš 2006, 21.

Slika 15 Prstenje-ključevi iz Dunaújvárosa (*Intercisa*), bronca, 3.-4. st. (Vágó-Bóna 1976, 225, T.15, gr. 1041, 7, gr. 1050, 5)

Slika 16 Prstenje-ključevi iz Dunaújvárosa (Radnóti 1957, T.LIII)

3.5. Poligonalno prstenje

Dva srebrna primjerka poligonalnog prstenja Gornje Panonije potječu iz Siska (kat. br. 36.-37.). Slično su oblikovana, s nazubljenim obručem izvana i glatkim iznutra. Razlikuju se po broju zubaca koji je veći kod drugog prstena sa 16 strana (kat. br. 37.). Zubaca je obično osam, ali ih može biti 11, 13 i 16. Ovakvo prstenje često nosi posvetne ili zavjetne natpise na grčkom ili latinskom. Oblici slični sisačkima potječu iz Mainza,⁵⁹ Kölna (Slika 63) gledajući primjere izvan granica države, a nekoliko sličnih primjera sačuvanog poligonalnog prstenja potječe iz triju ostalih rimskih provincija na teritoriju Hrvatske.

Prstenje poligonalnog obruča datira od 3. st. do početka 6. stoljeća, ali sisački komadi mogu se svrstati u okvire 3. i djelomično 4. stoljeća.⁶⁰

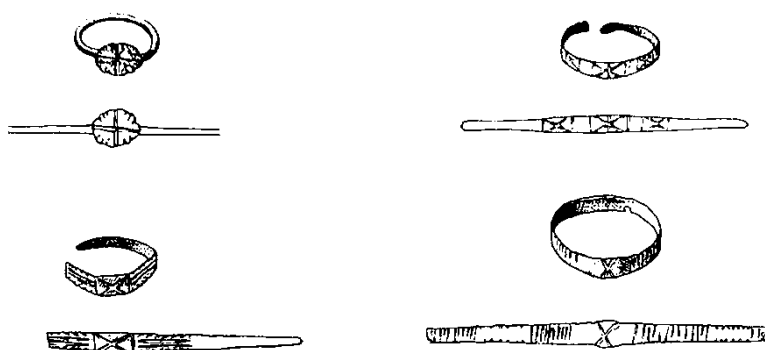
⁵⁹ Košćević 1991, 36, sl. 147 i 148.

⁶⁰ Ibid.

3.6. Trakasto prstenje

Trakasto prstenje Gornje Panonije sačuvano je u tri primjerka iz rijeke Kupe u Sisku. U sva tri slučaja pojavljuje se ugravirani znak „x“. Prsten (kat. br. 70.) ima obruč koji se sužava prema stražnjoj strani. S njegove prednje strane, pokraj oznake „Andrijinog križa“, pojavljuje se rebrasti ukras koji prelazi u gravirane crte od otprilike polovine obruča. U ovom prstenu se jasno vidi prelazak solarno-kristoloških motiva u pravi kristogram. Branka Migotti jasno je razradila i objasnila faze razvitka kristogramskog motiva na prstenju (Slika 17).⁶¹ U ranije faze kristogramskog razvoja spadala bi prva dva prstena ovoga tipa u katalogu (kat. br. 68.-69.) od kojih prvi ima formu kosoga križa, a drugi ima razvijeniju kristogramsku shemu. Prsten iz Srijemske Mitrovice (Slika 52) spadao bi prema tome u krajnje razvijen Kristov monogram koji dijelom ili u potpunosti vuče analogije s nekim prstenjem iz kataloga o čemu će više riječi biti dalje u tekstu.⁶²

Trakasto prstenje djelomično je analogno malom prstenju iz kasnoantičkog groblja u Ságváru. Ovo prstenje čini brončani, trakasti obruč koji se malo proširuje na mjestu gdje je urezan znak „x“ unutar kvadratnog polja.⁶³

Slika 17 Faze razvitka kristograma na prstenju iz Siska (kat. 38., kat. 30.-32.) (Migotti 1994, 63, sl. 16)

Trakasto prstenje Gornje Panonije pojavljuje se u još nekoliko oblika. Prvi je oblik s jednostavnim obručem čiji su krajevi preklopljeni i lagano prošireni (kat. br. 71., 119.). Drugi oblik predstavlja prsten sa svih strana obruča jednake širine čiji su krajevi razdvojeni (kat. br. 73.). Treći tip je prsten s vodoravnim urezima paralelnim s rubovima obruča (kat. br. 74.).

⁶¹ Migotti 1994, 63.

⁶² Ibid.

⁶³ A. Sz. Burger, *The Late Roman Cemetery at Ságvár*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae XVIII, fasc. 1-4, 1966, 108, 115. Dalje u tekstu Burger 1966.

Prstenje preklopljenih krajeva razlikuje se od običnih karičica upravo po spojenim krajevima prebačenim jedan preko drugoga što je omogućavalo spajanje pločice ili ležišta za uložak. Takav način izrade prstenja javlja se u 4. stoljeću. Prsten s urezanim koncentričnim kružićima i crtama (kat. br. 73.) može se odrediti kao kasnoantički. Pri toj dataciji pomažu nalazi drugih vrsta nakita koji potječu s kasnoantičkih nalazišta, a sadrže takav ili sličan ukras.⁶⁴ Trakasto prstenje dobiva vodoravno urezane crte u 4. st. što dokazuju nalazi iz kasnoantičkih grobova toga doba.⁶⁵ Prsten s vodoravnim urezima (kat. br. 74.) potječe s istočne, kasnoantičke nekropole u Sisku.⁶⁶

Primjerci analogni prstenju preklopljenih krajeva iz Siska nađeni su u Trieru ili okolici i spadaju u okvire 4. stoljeća. Kruna im nedostaje kao u sisačkim primjerima.⁶⁷ Prstenje s vodoravnim urezima nalaženo je u Sloveniji, a jedan primjerak iz Ptuja gotovo je identičan prstenu s vodoravnim urezima iz Siska (Slika 18). Prsten iz Dalja (kat. br. 106.) s vodoravnim ojačanjima umjesto ureza također je nalik prstenu iz Siska.

Trakasto prstenje datira se u razdoblje trećeg i četvrtog stoljeća.⁶⁸ No, dekorativnije forme trakastoga prstenja postoje u razdoblju kasne antike sve do 6. stoljeća.

Slika 18 Prsten iz Ptuja, bronca, d=1,9 cm, Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 195 (Mihovilić 1979, T.2, 33)

3.7. Prstenje s ugraviranom pločicom

U skupini prstenja s ugraviranom pločicom na prostoru Gornje Panonije možemo izdvojiti dvije grupe: u prvu bi spadalo prstenje s kristografskim shemama (kat. br. 76.-78.), a u drugu prstenje s nefigurativnim prikazom (kat. br. 41., 79.). Prstenje ove skupine potječe s područja Siska.

⁶⁴ Tomaš 2006, 225; za ostali nakit vidi: Košćević 1991, 33, sl. 128, 34, sl. 134, T.V, 63-68, T.VII, 83-85.

⁶⁵ Mihovilić 1979, 225.

⁶⁶ Tomaš 2006, 18.

⁶⁷ Henkel 1913, 124.

⁶⁸ Burger 1966, 88.

Prvi prsten iz skupine (kat. br. 76.) po svom je sadržaju na pločici zanimljiv jer spaja dvije vjeroispovijesti. Jedna bi bila kršćanska, koja se očituje u ugraviranom kosom križu, a druga gnostička koju simbolizira prikaz zmije koja opisuje križ i čiji krajevi završavaju glavama otvorenih čeljusti. Gnosticizam se u kršćanstvu pojavio sredinom 2. stoljeća, a uključivao je različita religijsko-filozofska razmišljanja toga doba. U materijalnoj ostavštini očitovao se kroz tajanstvene simbole i alegorije od kojih su primjeri prisutni osobito na nakitu (pr. Abraxas gema i sroliki privjesak s prikazom križa).⁶⁹ Navedeni prsten svakako nosi elemente magijske simbolike ili je apotropejskoga karaktera što ga ne opisuje kao izričito kršćanski.⁷⁰

Prsten (kat. br. 77.) na kruni ima ukras pravog križa, a rubove krune krase kose crtice.⁷¹ Prema kristogramskoj shemi Branke Migotti (Slika 17), ovaj prsten bi spadao u jednu od ranijih faza nastanka kristograma što se očituje prema urezanom ravnom križu na pločici.⁷² Prema legendi, drvo križa u Rim je donijela Jelena Križarica (*Helena Imperatrix*), majka Konstantina Velikog. Otada se simbol križa počinje štovati kao kulni predmet, a kult svoje podrijetlo vuče iz prve polovice 4. stoljeća. Motiv križa učestalo se pojavljuje na istočnorimskom nakitu 5. i 6. stoljeća, a učestaliji je motiv grčkog nego latinskog križa.⁷³

Prsten iz Istočne nekropole (kat. br. 78.) razlikuje se od prethodna dva po pravokutnoj pločici. Specifičnost Istočne nekropole u odnosu na ostale sisačke nekropole kasne antike je što se jedino u Istočnoj nekropoli sa sigurnošću može utvrditi kršćanska pripadnost. Prema pogrebnom ritualu, oblicima grobova i pokretnom arheološkom materijalu ova se nekropola datira u 4. i 5. stoljeće. Prsten s pravokutnom, ugraviranom pločicom pronađen je u uništenom skeletnom grobu. Osim njega, iz iste nekropole potjecao je još jedan prsten s prikazom kristograma koji je izgubljen.⁷⁴

Prstenje (kat. br. 41., 79.) s brazdicama bez figurativnog značenja je oblikovno reducirana varijanta provincijalnog prstenja. Izrađeni su tehnikom lijevanja. U Porajnju je pronađen sličan brončani prsten s povišenom pločicom na kojoj je ugraviran zoomorfni motiv (Slika 20).⁷⁵

⁶⁹ Wiewegh 2004, 23-24.

⁷⁰ Migotti 1994, 59.

⁷¹ Ibid., 88, kat. br. 61.

⁷² Ibid., 63.

⁷³ H. Gjurašin, *Kasnoantički nalazi iz Škripa na otoku Braču i srebrni prsten iz Vrlike*, Starohrvatska prosvjeta 20, 1992, 254-255. Dalje u tekstu Gjurašin 1992.

⁷⁴ Wiewegh 2004, 25.

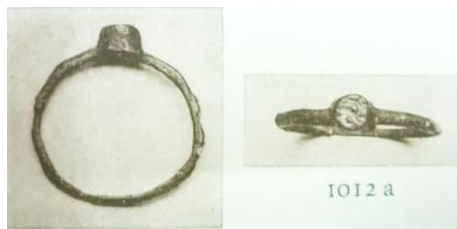
⁷⁵ Henkel 1913, 94.

Prsten gnostičkog sadržaja (kat. br. 76.) analogan je izgledom krune zlatnom prstenu iz Italije koji je datiran u razdoblje ranog kršćanstva prije 600. godine (Slika 19).⁷⁶ Razlika je što prsten iz Italije nema gnostičkih obilježja i kristogram na kruni je jasan što ovaj prsten dovodi u blisku vezu s drugim prstenom iz kataloga (kat. br. 90.). Stoga prsten iz Siska valja datirati u nešto ranije razdoblje kasne antike sudeći po simbolici njegova izraza.

Prstenje s ugraviranom pločicom nađeno iz rijeke Kupe kraj Siska datira se u 3. – 4. stoljeća, dok se prstenje s brazdicama nedefiniranog značenja i prsten iz Istočne nekropole datiraju u 4. stoljeće. „Materijalna kultura druge polovice 4. stoljeća i kasnije obilježena je jasnim likovnim iskazivanjem kršćanske pripadnosti, a dijelom je zadržano i simboličko očitovanje, ali ovaj put ne u nakani da pripadnost kršćanskoj vjeri bude prikrivena već kao posljedica umjetničkog izraza.“⁷⁷

Slika 19 Zlatni prsten iz Italije, ranokršćanski
(Dalton 1901, 5, kat. 28)

Slika 20 Prsten iz Holzkirchena, bronca, d=1,55-1,75 cm, München Nationalmuseum (Henkel 1913, T.XXXIX, 1012)

3.8. Prstenje narebrenog obruča

Objavljeno prstenje narebrenog obruča sačuvano nam je u dva primjerka (kat. br. 136.-137.), oba nađena na različitim lokacijama u Sisku. Nažalost, sačuvani su samo ulomci, ali može se pretpostaviti da je po čitavom obruču ovo prstenje bilo jednoliko oblikovano. Oba prstena napravljena su od stakla, a postoje podaci o tome da se stakleno prstenje proizvodilo u Sisku.⁷⁸ U prilog tome govore nalazi kalupâ i posude za taljenje stakla na lokalitetu Euroagram u blizini kojega je vjerojatno bila obrtnička četvrt ili radionice. Prsten s lokaliteta Euroagram iskopan je tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja 2008. godine. Zanimljiv nalaz s tog lokaliteta bio je dio bedema koji je bio u upotrebi od kraja 2./početka 3. stoljeća do prve

⁷⁶ O. M. Dalton, *Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Mediaeval Antiquities and Ethnography of the British Museum*, London 1901, 5, kat. br. 28. Dalje u tekstu Dalton 1901.

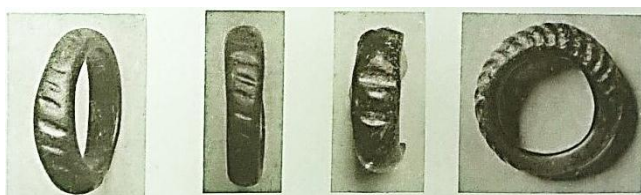
⁷⁷ Wiewegh 2004, 25.

⁷⁸ Tomaš Barišić 2014, 25.

polovice 5. stoljeća. Mnoštvo nađene reljefne i glatke *terra sigillata* te koštani predmeti datiraju iz perioda 1. st. do kraja 4. st., s mogućim produženjem u 5. st.⁷⁹

Na prostoru Porajnja pronađeno je dosta sličnog prstenja s rebrima s vanjske strane obruča (Slika 21). U slično prstenje od stakla s područja Hrvatske spada prsten iz Štrbinaca (kat. br. 138.) i prsten od gagata s nepoznatog lokaliteta koji se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru (kat. br. 147.).

Prstenje narebrenog obruča datira se u razdoblje 3. – 4. stoljeća.⁸⁰

Slika 21 Prstenje iz Porajnja (Mainz, Dalheim), staklo (Henkel 1913, T.LXI, 1659, T.LXIV, 1723-1725)

3.9. Prstenje s uloškom

Prsten od bakra i bronce iz Siska (kat. br. 118.) je jedini poznati tip ovakvog prstenja s prostora Gornje Panonije. Od prstenja toga tipa iz Donje Panonije razlikuje se po kruni mnogo većega promjera. Analogni prsten s prostora Hrvatske mu je srebrni prsten iz Dubice (kat. br. 21.), a izvan Hrvatske prstenje iz kasnoantičkog groblja u Ságváru (Slika 22). Kao i u hrvatskim primjerima, jedan je napravljen od bronce i taj potječe iz muškog groba, a drugi od srebra potječe iz ženskog groba. Moguće je da je brončani prsten iz Siska napravljen od bronce i bakra također pripadao muškoj osobi, iako prema dimenzijama to ne možemo utvrditi jer se prstenje u antici moglo nositi na bilo kojem prstu.⁸¹

Sirijski tip prstenja s dvije kuglice na svakom ramenu i posebno izrađenom kapsulom za gemu, staklo ili emajl prodire u zapadne dijelove Carstva u 3. stoljeću, a porajnski primjeri takvog prstenja datirani su u 4. stoljeće. Umjesto uloška na kruni može biti gravura,⁸² što je jedna od verzija sirijskog tipa prstenja. Ovo prstenje spominjemo ovdje iz razloga što su brojni primjerci prstenja sa staklenim umetkom iz našeg kataloga nalik na opisani sirijski tip

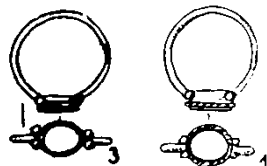
⁷⁹ Bačani, Gospodinović, Škrkulja, Tomaš Barišić 2011, 63-67.

⁸⁰ Migotti 1998, 54, kat. 169; K. A. Giunio, *Nakit od gagata iz fundusa Arheološkog muzeja Zadar*, *Histria Antiqua* 19, 2010, 201. Dalje u tekstu Giunio 2010; Tomaš Barišić 2014, 39, kat. br. 51., kat. br. 52.

⁸¹ Tomaš Barišić 2014, 25.

⁸² Mihovilić 1979, 228.

prstenja te je vjerojatno da vuku podrijetlo iz tog tipa prstenja, odnosno mogli bi se poistovjetiti s njime. Prstenje s umetkom analogno sirijskom tipu prstenja datira od trećeg do četvrtog stoljeća.

Slika 22 Prstenje iz Ságvára, brončani i srebrni, 4. st. (Burger 1966, Fig. 104, gr. 147, 3; Fig. 117, gr. 284, 1)

3.10. Pečatno prstenje

Pečatno prstenje je dosta često među kasnoantičkim prstenjem, a obilježava ga pločica šira od širine obruča koja sadrži najčešće ugravirani motiv. Moguće je da se razvilo od sirijskog tipa prstenja. Pečatno prstenje može biti veoma raznolike motivike. To mogu biti inverzno urezana slova, znakovi ili antropomorfni motivi te motivi životinja. Pločica je mogla biti pečatna ili ukrasna.⁸³ Razvoj pečatnjaka od doba Republike do kasne antike opisala je Remza Košćević, koja smatra kako su oblici pečatnjaka u 4. stoljeću „teško podvedivi jednom kriteriju, a vodeća forma bila bi ona uskog obruča i ramena sa pločicom koja prelazi preko njihovog ruba“ (Slika 23).⁸⁴

Slika 23 Oblik pečatnjaka 4. st. (Košćević 1991, 39, sl. 174)

Prstenje s prikazom desnica u rukovanju spada među najranije verzije pečatnog prstenja. Pločice s motivom rukovanja mogu biti kružne ili četvrtaste. Desnice u rukovanju (*dextrarum iunctio*) označavaju bračno rukovanje u ime trajne ljubavi, stoga se ovakvo prstenje može nazivati i zaručničkim tj. vjenčanim.⁸⁵

⁸³ Košćević 1991, 38; Tomaš Barišić 2014, 25.

⁸⁴ Košćević 1991, 38.

⁸⁵ Tomaš Barišić 2014, 25.

Analogije prstenja s prikazom desnica nalazimo na lolalitetu Bušetine kod Virovitice koje datira iz 3. st. te na aversu novca Krispine i Antoninijana Balbina.⁸⁶ Prstenje s motivom rukovanja nalaženo je od Srijemske Mitrovice⁸⁷ do Velike Britanije što govori u prilog širokoj rasprostranjenosti ovoga motiva (Slika 24).⁸⁸

Slika 24 Prsten iz Richborough Castle, Britanija, zlato, 4. st., British Museum
(http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1362941&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=1 (21.7.2015))

Zaručničko ili vjenčano prstenje datira od druge polovine 2. stoljeća sve do 4. stoljeća i kasnije.⁸⁹

Od pečatnog prstenja naročito je lijep brončani prsten iz Siska s urezanim prikazom lijevoga profila muškoga poprsja i neprotumačenim značenjem natpisa (kat. br. 87.). Prsten ima širok obruč polukružnoga presjeka s elipsoidnom pečatnom pločicom koja prelazi širinu obruča. Portret se inače pojavljuje na četvrtastoj pločici te se datira kao takav u 4. st. i prvu polovinu petog stoljeća. Motiv pečatnog prstenja s portretima možda polazi od motiva poprsja na novcu jer je katkad novac umetan kao ukras prstenja, i to pretežno onoga trećega stoljeća.⁹⁰ Prstenje s prikazima poprsja nalaženo je u rajnskom području iako su u slučajevima rajnskog prstenja pločice pravokutnog oblika. Među tim prstenjem sačuvan je jedan prsten s prikazom muškog poprsja, a drugi s prikazom ženskog koji se prema frizuri prikazane žene datira u 4. stoljeće.⁹¹ U Narodnom muzeju u Beogradu čuva se prsten s kamejom na kojoj je reljef ženske biste s početka 3. stoljeća koji nije služio za pečaćenje.⁹²

Prsten iz Siska (kat. br. 141.) dosta je nepravilnog oblika što može biti indicija loše obrade. Napravljen je od potpuno prozirnog zelenog stakla, a moguće je da je proizvod neke sisačke

⁸⁶ Ž. Demo, *Skupni nalaz novca i nakita 3. stoljeća iz Bušetine kraj Virovitice*, Podravski zbornik '81, Koprivnica 1981, T.III, 11-14, 16-17.

⁸⁷ D. Nemeth-Ehrlich, *Antička zbirka*, u: A. Rendić-Miočević (ur.), *Arheološki muzej u Zagrebu: izbor iz fundusa*, Zagreb 1993, 165, kat. br. 231.

⁸⁸ Popović 1992, 30, kat. br. 40, datiran na kraj 3. st; Jovanović 1978, sl. 17, kat. br. 27. Dat. 4. st.

⁸⁹ Košćević 1991, 39; Tomaš 2006, 20.

⁹⁰ Tomaš 2006, 20.

⁹¹ Henkel 1913, 16, T.VI, 98-99.

⁹² I. Popović, *Rimske kameje u Narodnom muzeju u Beogradu*, Antika V, Beograd 1989, 32, kat. br. 41; Popović 1992, 27, kat. br. 28.

radionice.⁹³ Nema direktnih analogija među primjercima od stakla, ali prema istaknutim ramenima i velikoj pločici može se dovesti u vezu s kasnoantičkim metalnim primjercima, kakav je primjerice ulomak prstena iz Somogyszila (Slika 25). Idući po redu pečatni prsten je napravljen od crnog neprozirnog stakla, a motiv na pločici je nejasan (kat. br. 142.). Pločica je manja nego u prethodnog prstena, zbog čega ovaj prsten ima analogije u većem broju primjeraka. Stakleno prstenje iz Porajnja koje je prikazivalo životinjske motive ili ljudske portrete datira iz 4. stoljeća (Slika 26),⁹⁴ a ta datacija vrijedi također za metalno prstenje (kat. br. 87.).

Analogni primjeri staklenog prstenja na prostoru Hrvatske jesu upravo metalni komadi iz Siska (kat. br. 88., 109.-110.), Dalmacije (kat. br. 93.) i Istre (kat. br. 100.) svi datirani u okviru 4. stoljeća ili nešto ranije.

Slika 25 Prsten iz Somogyszila, željezo, d pločice=1,5 cm, kasnoantički (Burger 1979, T.3, gr. 14, 1)

Slika 26 Prsten iz Trier ili okolice, staklo, 4. st. (Henkel 1913, T.LXV, 1742)

Pravi brončani komadi pečatnog prstenja (kat. br. 88., 109.-110.) analogni su brojnim ulomcima prstenja iz kasnoantičkog groblja u Ságváru (Slika 27) od kojih dva zasigurno nose prikaz neke životnije na kruni. Zanimljivo je da sva tri analogna primjera potječu iz ženskih grobova.⁹⁵ Slično prstenje nalazimo u kasnorimskom groblju u Somogyszilu koje pomoću novca nađenog u grobovima datiramo u razdoblje careva Konstantina II (337.-340), Julijana (361.-363.), Valentinijana I (364.-375.) i Valensa (364.-378).⁹⁶ Slična su oblikom četiri prstena iz kasnoantičkog groblja u Teurniji dobivena tehnikom lijevanja od kojih se samo jedan komad sačuvao u cijelosti⁹⁷ (Slika 28) te prsten iz groblja u Intercisi (Slika 29). S rajnskog prostora sačuvani su zanimljivi metalni primjerci s maštovitim, ugraviranim prizorima na pločici.⁹⁸ U Narodnom muzeju u Beogradu čuva se prsten s prikazom

⁹³ Košćević 1993, 84-85.

⁹⁴ Košćević 1993, 82.

⁹⁵ Burger 1966, 113, 128, 133.

⁹⁶ A. Sz. Burger, *Das Spätrömische Gräberfeld von Somogyszil*, Budapest 1979, T.11, gr. 52, 5a i c, str. 34. Dalje u tekstu Burger 1979.

⁹⁷ G. Piccottini, *Poznoantično grobišče v Teurniji*, Arheološki vestnik 29, 1978, 419.

⁹⁸ Henkel 1913, 91, 245, T.XXXVIII, 968-974.

shematizirane ljudske figure u sjedećem položaju.⁹⁹ Analogni primjeri s područja Hrvatske su, osim navedenog prstena iz Siska (kat. br. 142.), i dva brončana prstena vjerojatno iz Salone (kat. br. 92.-93.)

Ulomak željeznog prstena (kat. br. 110.) sličan je prethodnim primjerima samo s nešto izbočenijom krunom. Zbog oštećenosti mu je teško pronaći direktne analogne primjere, no može ga se dovesti u vezu sa željeznim prstenom iz Štrbinaca (kat. br. 117.), brončanim prstenom iz „Treštenovačke gradine“ (kat. br. 101.) i staklenim prstenom iz Siska (kat. br. 142.) koji smo već ranije u tekstu spominjali u kontekstu staklenih pečatnjaka.

Teško je reći da srebrni prsten (kat. br. 21.) spada u pečatno prstenje jer unutar ovalnog ležišta nedostaje kamen koji bi upućivao na to radi li se o gravuri s pečatnom (ili ukrasnom) namjenom ili samo o staklenom ulošku ili ulošku od dragoga kamena. Prsten je pronađen u skeletnom grobu na lokalitetu Krčevine u Dubici kod Siska.¹⁰⁰ Grobni prilozi ukazuju na klasični kasnoantički ukop 4. stoljeća u kojem su osim prstena pronađeni: željezni kolut, prstenasta kopča nađena ispod glave pokojnika za pričvršćivanje tkanine u koju je pokojnik bio umotan, brončani novci, fragmentirana, staklena posudica, željezna sjekira, željezni nož, brončane pređice i srcolike aplike. Prsten se nalazio na lijevoj ruci pokojnika, a raspored ostalih predmeta u grobu upućuje na orijentalni obred, inače rijedak u našim krajevima. Karakteristike orijentalnog obreda su prilaganje u grob predmeta koji su inače imali funkcionalnu ulogu, poput staklene čaše. Srebrni prsten se oblikom i filigranskim ukrasom veže za sirijsko područje.¹⁰¹

Prstenje slično prstenu sirijskog podrijetla potječe iz groblja u Ságváru i spomenuto je ranije u kontekstu prstenja sa staklenim umetkom (Slika 22).¹⁰² Prema tome je moguće da je prsten iz Dubice - Krčevina pripadao ženskoj osobi jer je srebrno prstenje učestalo bilo prilog u ženskim, kasnoantičkim grobovima.¹⁰³ S prostora Hrvatske, ovom prstenu je sličan prsten od bakra i bronce iz Siska (kat. br. 118.) čija je kruna riješena na sličan način, s granulama sa svake strane.

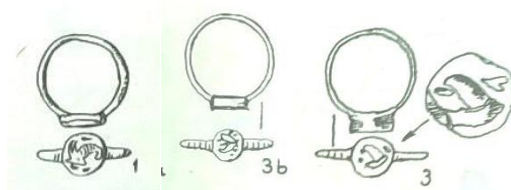
⁹⁹ Popović 1992, 53, kat. br. 119.

¹⁰⁰ O ovome grobu (grob br. 6) s lokaliteta Krčevine u Dubici kod Siska vidi R. Košćević, R. Makjanić, *Neki noviji arheološki rezultati s područja antičke Siscije*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 10, 1985, 121-122. Dalje u tekstu Košćević, Makjanić 1985.

¹⁰¹ Košćević, Makjanić 1985, 121-122.

¹⁰² Burger 1966, 114, 129.

¹⁰³ Ibid., 146.

Slika 27 Prstenje iz Ságvára, bronca, 4. st., d: 2,2; 1,8; 2 cm (Burger 1966, Fig. 103, gr. 140, 1; Fig. 117, gr. 283, 3b; Fig. 120, gr. 328, 3)

Slika 28 Prsten iz Teurnije, bronca, kasnoantički, Landesmuseum für Kärnten Klagenfurt (Piccotini 1978, 419, sl. 5, 2)

Slika 29 Prsten iz *Intercisae*, 4. st. (Vágó – Bóna 1976, 212, T.2, 19/a, 5a)

3.11. Prstenje zadebljanih ramena

U skupinu prstenja zadebljanih ramena uvrstili smo dva primjerka koji se po obliku međusobno dosta razlikuju. Međutim, imaju jednu zajedničku karakteristiku, a to je ojačani predio obruča tik do krune koja je u jednom slučaju visoka (kat. br. 104.), a u drugom niska i spljoštena (kat. br. 115.).

U prvom slučaju radi se o glomaznom primjerku s nejasnom gravurom na oktogonalnoj pločici. Oslanja se na primjerke antičkog prstenja s visokom krunom zastupljene od prvog stoljeća (Slika 30). Visoka kruna osobina je također prstena s piramidalnom krunom iz Siska (kat. br. 105.) samo što je kruna drugačijeg oblika. Oba primjerka zastupaju varijante kasnijih, oblikovno reduciranih, lijevanih provincijalnih produkata. Visoka kruna u modi je i u kasnijim razdobljima te je prisutna u ranosrednjovjekovnom prstenju kao oblikovno promijenjena varijanta u prstenju arhitektonskog stila (kat. br. 13.-14.).¹⁰⁴ Prstenje s visokom krunom široko je rasprostranjeno pa je tako nekoliko primjeraka pronađeno u bliskoistočnom gradu Byblosu (Slika 31).¹⁰⁵

¹⁰⁴ Košćević 1991, 39.

¹⁰⁵ Marshall 1907, 127, 773, 774.

Slika 30 Prstenje iz Kölna (1. i 2.), 1. st. i prsten iz Isnya, 2./3. st. (Košćević 1991, 39, sl. 175, 178, 179)

Slika 31 Prsten iz Gebaila (Byblos), zlato, kasnoantički, d=2,3 cm (Marshall 1907, T.XX, 774)

Željezni prsten (kat. br. 115.) potječe iz treće faze rimskoga kastruma Kuzelin, smještenog iznad Donje Glavnice sjeverno od Sesveta.¹⁰⁶ Za treću fazu naselja specifično je da se razvija vojna utvrda i ujedno sjecište putova između različitih provincija na tlu Hrvatske. Nalaz jednog miljokaza iz 3. st. svjedoči o putnom pravcu prema Sisku, a vjerojatno i prema Solinu odakle se car Dioklecijan zaputio prema Karnuntu (*Carnuntum*). Stoga je moguće da je početkom 5. stoljeća upravo na mjestu Kuzelina instalirana jaka vojna utvrda za nadzor te komunikacije. O strateškom položaju Kuzelina govore brojni nalazi vojne opreme (bojne sjekire, bojni noževi, vrhovi strijela i sulica itd.) kao i podizanje fortifikacijskog bedema. Nalazi nakita s Kuzelina, uključujući srebrno, brončano i željezno prstenje, istovjetni su onima nalaženima na nekropolama i u naseljima druge polovice 4. i prve četvrtine 5. stoljeća.¹⁰⁷ Treba naglasiti da na kasnoantičkom lokalitetu Kuzelin nema naznaka sakralne arhitekture te da je još u srednjem vijeku nazivan „starim poganskim gradom“ (*castrum antiquum Paganorum*).¹⁰⁸ Prsten analogan željeznom prstenu s pločastom krunom iz Kuzelina jest prsten pronađen u kasnoantičkoj nekropoli *Intercisa*, datiran u 4. stoljeće (Slika 32).¹⁰⁹

Slika 32 Prsten iz Dunaújvárosa (*Intercisa*), željezo, 4. st., 2,4x2,1 cm (Salamon 1957, T.LXIX, 6)

¹⁰⁶ V. Sokol, *Rimski metal s Kuzelina (iskapanja 1990.-1997.)*, Sesvete-Zagreb 1998, 7. Dalje u tekstu Sokol 1998.

¹⁰⁷ Sokol 1998, 12-14.

¹⁰⁸ Migotti 1994, 55; Sokol 1998, 8.

¹⁰⁹ Á. Salamon, *Gebrauchsgegenstände und Werkzeuge aus Eisen, Intercisa II. (Dunapentele), Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, *Archaeologia Hungarica* 36, 1957, 369. Dalje u tekstu Salamon 1957.

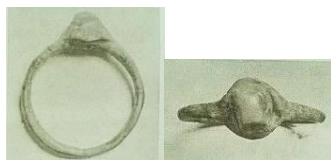
3.12. Prstenje s piramidalnom/stožastom krunom

U prethodnom poglavlju spomenuti prsten (kat. br. 105.) spada u glomazne oblike koji nastaju u provinciji kao lijevani, reducirani proizvodi. Poput prstenja zadebljanih ramena, ovaj prsten sa svojom krunom podsjeća na već spomenute kölnske oblike 1. i 2. stoljeća (Slika 30) čija kruna zadržava formu u izmijenjenim oblicima prstenja ranog srednjeg vijeka. Iako se ovaj prsten svrstava u 4. st., ovakav oblik se može pojaviti i u 5. stoljeću, kao što je to slučaj s prstenjem zadebljanih ramena.¹¹⁰ U isto razdoblje se svrstava prsten sa zaobljenom piramidalnom glavom i tankim obručem (kat. br. 120.).¹¹¹

Slični primjerci potječu iz rajnske oblasti od kojih se prsten iz Trieria datira u 3. st. (Slika 33) dok je prsten iz Kastel Saalburga teže datacijski odrediv (Slika 34).¹¹² Prsten od željeza s piramidalnom krunom pronađen je na lokalitetu Savinja u Celju i datiran u okvire 4. stoljeća.¹¹³

Prsten sa stožastom krunom (kat. br. 116.) s Kuzelina obilježava kruna sličnog oblika kao u prethodna dva primjerka, samo što je ona obrnuto okrenuta u ovom slučaju. Prsten datira također iz treće faze lokaliteta Kuzelin.¹¹⁴ Sličan prsten pronađen je u Francuskoj u jednom ženskom grobu i datiran u merovinško doba (Slika 35).¹¹⁵

Prstenje s visokom krunom oblika piramide ili stošca možemo datirati od 4. do prve polovine 5. stoljeća.

Slika 33 Prsten iz Trieria, bronca, koralj, d=1,7 cm
(Henkel 1913, T.L, 1311)

Slika 34 Prsten iz Kastel Saalburga, bronca, staklo,
d=1,85-1,9 cm, 3. st. (Henkel 1913, T.L, 1314)

¹¹⁰ Košćević 1991, 39.

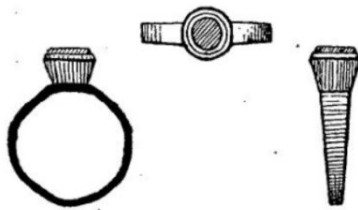
¹¹¹ Tomaš 2006, 21.

¹¹² Henkel 1913, 120, 270.

¹¹³ A. Gaspari, R. Krempuš, M. Erič i S. Bokal, *Arheološko najdišče v strugi Savinje v Celju*, Arheološki vestnik 52, 2001, 293, 301, T.3, 49.

¹¹⁴ Sokol 1998, 14-15.

¹¹⁵ M. Deloche, *Études sur quelques cachets et anneaux de l'époque Mérovingienne*, Revue Archéologique XXIV, 1894, 144.

Slika 35 Prsten iz Francuske, bronca, d=1,9 cm, merovinški (Deloche 1894, 144, CCXLVIII)

3.13. Prstenje s četvrtastom pločicom

Prstenje s četvrtastom pločicom međusobno se razlikuje po obliku pločice koja može biti pravokutna, kvadratna, s izbočenjima ili urezima. Obruč je najčešće kružnog presjeka, no može biti pravokutnog ili trakastog presjeka.

Prstenje kat. br. 42., 97.-98. spada u kasne, oblikovno reducirane, lijevane provincijske produkte. Prstenje s kvadratnom pločicom (kat. br. 42., 98.) vuče podrijetlo iz sirijskog tipa prstenja s uglatom pločicom, a analogije ima u kasnoantičkim i kasnocarskim primjercima prstenja (Slika 27, 3b, Slika 37, Slika 38).¹¹⁶ Analogni primjerci iz Rima imaju obruče sastavljene od niza perli što je možda kasnija varijanta obruča od tordirane žice.

Željezni prsten iz Siska (kat. 64.) prema obliku spada u tipične primjerke 4. stoljeća. Osim što su mu analogni brojni primjerci iz groblja u Ságváru (Slika 36), slični primjerci s četvrtastom pločicom na kojoj su ugravirana ljudska poprsja spomenuti već ranije, spadaju u tip pečatnog prstenja.¹¹⁷

Dva prstena s četvrtastom pločicom iz treće faze kuzelinske utvrde nemaju direktnih analogija. Srebrni prsten (kat. br. 43.) karakterističan je zbog dva bradavičasta ispupčenja na pravokutnoj pločici, a brončani prsten (kat. br. 99.) je napravljen od dijela narukvice čiji se kraj sastoji od životinjske protome i na taj način tvori krunu prstena.¹¹⁸ Zbog toga bismo analogije mogli tražiti u narukvicama sa životinjskim (zmijskim?) glavama formiranim na krajevima obruča.¹¹⁹

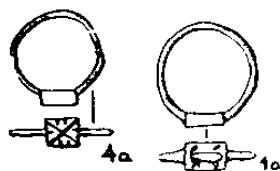
Prstenje sa četvrtastom pločicom datira iz razdoblja 4. do početka 5. stoljeća.

¹¹⁶ E. B. Vágó, I. Bóna, *Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätromische Südostfriedhof*, Budapest 1976, 212, T.2, 19/a, 5c. Dalje u tekstu Vágó, Bóna 1976; Košćević 1991, 39.

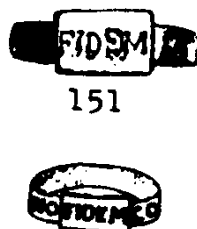
¹¹⁷ Henkel 1913, T.VI, 98-99.

¹¹⁸ Sokol 1998, 20, sl. 2.

¹¹⁹ Košćević 1991, 33, sl. 128-132.

Slika 36 Prstenje iz Ságvára, bronca, 4. st. (Burger 1966, Fig. 108, gr. 190, 4a; Fig. 116, gr. 275, 1a)

Slika 37 Prstenje iz Porajnja i sjeverne Francuske, cca. 330. god. (Košćević 1991, 36, sl. 151, 152)

Slika 38 Kasnorimsko prstenje, nep. nal, Messina, Rim, zlato (Marshall 1907, T.XXII, 863-865)

3.14. Prstenje arhitektonskog stila

Razvojem visokog fasunga u ranom srednjem vijeku nastaju oblici prstenja sa složenijom krunom koja sadrži arhitektonske elemente poput arkadica, kupola obogaćenih granulacijom i filigranom. Ovaj tip prstenja spada zasigurno među najljepše i najraskošnije oblike kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Zlatni primjerak nađen u Samoboru (kat. br. 13.) sastoji se od obruča presjeka niskog trokuta i krune napravljene u obliku krnjeg stošca sa šesterostranom bazom na kojoj se nalazi šest malih arkada. Arkadice nose pločicu kružnog oblika koja nosi još jednu kružnu konstrukciju položenu na granulirane „stupiće“. Prsten je napravljen tehnikom kovanja i granulacije,¹²⁰ a smatra se da je langobardskog porijekla.¹²¹

¹²⁰ K. Simoni, *Samobor*, u: Ž. Demo (ur.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1994, 129, kat. br. 191.

¹²¹ K. Simoni, *Ranosrednjovjekovna zbirka*, u: A. Rendić-Miočević (ur.), *Arheološki muzej u Zagrebu: izbor iz fundusa*, Zagreb 1993, 183, kat. br. 267.

Brojni su primjeri prstenja arhitektonskog stila prisutni na prostoru nekadašnje Merovingije¹²² (Slika 41), Italije (Slika 39, Slika 40), Slovenije, općenito srednje Europe (Švicarska, Njemačka, Francuska). Zdenko Vinski pronašao je brojne slične primjerke prstenja arhitektonskog tipa diljem europskih nekropola ili kao slučajne nalaze, a takvo prstenje datira iz 6. i 7. stoljeća.¹²³ U većini slučajeva napravljeni su od zlata, a nešto manje primjeraka je od srebra. Nije zabilježen niti jedan brončani komad. Nekropole na kojima je pronađeno ovakvo prstenje imale su langobardska, merovinška ili franačka obilježja, moguće i s tragovima istočno-gotske, alamanske i burgundske prisutnosti.¹²⁴ Prsten iz ruskog nalazišta Rjazan okarakteriziran je kao bizantski rad.¹²⁵ Početkom 20. stoljeća smatralo se da ovakvo prstenje nije kasnije od 6. stoljeća, no novija istraživanja pokazuju da bi se moglo raditi o langobardskim ili ranobizantskim tipovima prstenja čija se datacija proteže od 6. do 8. stoljeća.¹²⁶ Vinski smatra, kao što je također ranije spomenuto u tekstu, da ovaj oblik prstenja vuče podrijetlo iz kasnoantičkog prstenja s visokom krunom koja je rađena na proboj.¹²⁷ Prstenovi iz Kranja i iz Cividalea¹²⁸ su prema obliku najbližiji prstenu iz Samobora. Budući da su obje nekropole langobardske, moguće je da je samoborski prsten također pripadao Langobardima.¹²⁹ Prema tome je samoborski prsten jedan od rijetkih nalaza langobardskog nakita jer Langobardi u drugoj polovici 6. stoljeća (568. godine) odlaze iz Panonije u Italiju. Nije nužno da je nosioc bio isključivo Langobard jer je prsten mogao i trgovinom doći u ove krajeve.¹³⁰

Samo još jedan primjer prstena arhitektonskog stila dosad je pronađen i objavljen u hrvatskoj literaturi. Radi se o prstenu iz Studenaca kod Imotskog (kat. br. 14.) koji također ima bogatu granulaciju koja tvori arhitektonske elemente krune prstena.

¹²² M. Deloche, *Études sur quelques cachets et anneaux de l'époque Mérovingienne*, Revue Archéologique XVI, 1890, 371.

¹²³ Vinski 1955, 32-35.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid., 35.

¹²⁶ The British Museum on-line: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=89912&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5 (3.8.15.)

¹²⁷ Vinski 1955, 37-39.

¹²⁸ Ibid., 32, sl. 2a, 2b, sl. 33.

¹²⁹ Vinski 1955, 39.

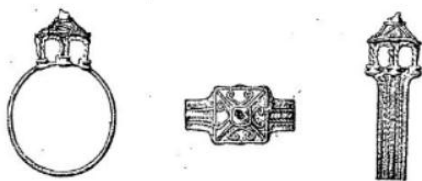
¹³⁰ Ibid., 39-40.

Slika 39 Prsten iz Italije (?), zlato, visina 2,8 cm, 6.-8. st., British Museum, inv. br. 1872,0604.245 (The British Museum on-line)¹³¹

Slika 40 Prsten iz okolice Milana, zlato, visina 2,8 cm, 6.-7. st., British Museum, inv. br. AF.482 (The British Museum on-line)¹³²

Slika 41 Prsten iz La Gardea (Loire), d=1,9 cm, prva galo-granačka dinastija (Deloche 1890, 371, CXXIX)

3.15. Važnost Siska kao jednog od središta Gornje Panonije

Budući da najveća količina prstenja iz kataloga (59 komada) potječe s prostora Siska, u ovome poglavlju donosimo kratak osvrt na prilike u tom gradu u antičko doba.

Sisak je smješten na jugozapadnom rubu Panonske nizine. Strateški položaj grada bio je povoljan, a pogodovale su mu tri rijeke koje protječu kroz grad: Odra, Kupa i Sava. Osim toga, one su osiguravale da Sisak bude gospodarsko središte i trgovačko čvorište koje se preko Dunava povezivalo s podunavskim zemljama prema zapadu i istoku.¹³³ Vojno je grad bio loše položen te je bio lako osvojiv.

Prije nego što su u grad došli Rimljani, dio teritorija današnjeg Siska se nazivao *Segestica*. Po prvi puta se *Segestica* spominje 119. godine pr. Kr. za vrijeme provala Rimljana u Ilirik. Ratovi su započeli deset godina prije s Japodima i Liburnima. Za Sisak je prekretnica bila 119. godina pr. Kr. kada, pobjedom konzula Lucija Aurelija Kote i Lucija Cecilija Metela, *Segestica* potpada pod rimski posjed.

¹³¹ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=89912&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5 (21.8.15.)

¹³² http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=94461&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5 (21.8.15.)

¹³³ Z. Burkowski, *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu*, Sisak 1999, 9. Dalje u tekstu Burkowski 1999.

Nije sa sigurnošću utvrđeno koje je ilirsko pleme naseljavalo Segestiku. U 4. st. pr. Kr. iz Galije ovdje prodiru Kelti koji su naselili Posavlje i srednje Podunavlje. Vjerojatno je da Kelti (Taurisci) nisu u potpunosti istrijebili ilirsko stanovništvo nego su s njim nastavili živjeti u suživotu. Moguće je da su Kelti osnovali Segestiku iako izvori o tome ne govore, a širenje keltskog utjecaja jača tek u vrijeme rimske ekspanzije. Zdenko Burkowsky pretpostavlja da se *Segestica* nalazila na najvišem dijelu brežuljka Pogorelec dok je keltsko naselje bilo na obali Kupe.¹³⁴ Najviše predrimskog tj. latenskog materijala pronađeno je na obali što može biti rezultat prirodnih pojava, ali i slabe naseljenosti Novog Siska. Na lokalitetu Pogorelec manjka arheoloških nalaza što Burkowsky tumači kao uzrok intenzivne izgradnje bez prethodno obavljenih zaštitnih arheoloških iskopavanja.¹³⁵

Rimska vlast definitivno je zaključena 35. godine pr. Kr., za vrijeme Oktavijana. Nakon toga se u izvorima više ne spominje ime *Segestica* nego samo *Siscia*.¹³⁶ Domorodačko stanovništvo pokušavalo se obraniti napadanjem Oktavijanovih trupa, ali bezuspješno. Oktavijan je odgovarao paljenjem zemlje što je dodatno oslabilo stanovnike Segestike. U gradu su postojala dva sloja stanovništva: *protoiontes*, koji su bili skloni Rimu i *demos*, koji nije puštao Rimljane u grad. Stoga je Oktavijan dao opkoliti grad i napraviti vanjski prsten od dvostrukih jaraka što je nakon mjesec dana odolijevanja nagnalo stanovnike Segestike da se predaju. Međutim, i nakon toga su se ponavljali ustanci protiv rimske vlasti.¹³⁷

Status kolonije *Siscia* je dobila za vrijeme cara Vespazijana (69.-79.), za čije su vladavine najkasnije osnovane provincije Panonija i Dalmacija. Dotad je Sisak bio u sklopu provincije *Illyricum*.¹³⁸ Proglašenjem kolonije su svi građani Siska uživali jednaka prava kao građani Rima, a grad je prozvan *Collonia Flavia Siscia*. Za Trajanove (98.-117.) reorganizacije Panonije, Sisak je potpao pod Gornju Panoniju (*Pannonia Superior*). Grad je status kolonije dobio po drugi puta, što je rijetkost, za vrijeme cara Septimija Severa (193.-211.) krajem 2. ili početkom 3. stoljeća. Tada je grad prozvan punim nazivom *Collonia Septimia Siscia Augusta*.¹³⁹

Za Dioklecijana (284.-305.), 297. god., *Siscia* postaje središtem provincije *Pannonia Savia* i sjedište Prefekta. Polovicom 4. stoljeća počinje turbulentno razdoblje Siska. Nakon borbe

¹³⁴ Burkowsky 1999, 18.

¹³⁵ Ibid., 18-19.

¹³⁶ M. Hoti, *Sisak u antičkim izvorima*, Opuscula archaeologica 16, Zagreb 1992, 138. Dalje u tekstu Hoti 1992.

¹³⁷ Burkowsky 1999, 29-31.

¹³⁸ Tatjana Lolić, *Colonia Flavia Siscia*, u: Marijeta Šašel Kos, Peter Scherrer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia* (Situla 41), Ljubljana 2003, 132, 134. Dalje u tekstu Lolić 2003.

¹³⁹ Burkowsky 1999, 29-31.

Konstancija II (337.-361.) i uzurpatora Magnencija, Konstancije se povlači u Sisak. Magnencije potpuno opsjeda grad 353., a nakon Konstancijevog bijega iz grada, Magnencije razara Sisak.¹⁴⁰ Grad su pokorili Avari i Slaveni u periodu od 582. do 614. godine te se do 9. stoljeća o njemu gotovo ništa ne zna.¹⁴¹

Kroz rimski Sisak vodili su brojni putevi koji se spominju u starim rimskim kartama poput *Tabula Peutingeriana*, *Itinerarium Antonini*, *Itinerarium Hierosolymitanum* i Kozmografije neznanog ravenskog geografa. Za vrijeme P. Kornelija Dolabele, Sisak je cestom povezan s dalmatinskim zaleđem i Salonom.¹⁴² Rijeka Sava se navodi kao granica provincije Panonije i Dalmacije, a upravo iz Siska vodi cesta prema Dalmaciji. Zbog močvarnog prostora okolice Siska, ta je cesta vodila najprije do mjesta Mali Gradac (*Ad Fines*) dalje do Topuskog (*Quadrata*) prema Senju (*Senia*). Najvažnijom cestom smatra se ona koja je vodila na istok, prema Srijemskoj Mitrovici (*Sirmium*), a koja se s druge strane nastavljala spomenutom trasom prema Dalmaciji. Ne smije se zanemariti niti komunikacija rijekama koja se otvorila u rimsko vrijeme, a koja je egzistirala zbog rudarskog područja na sjeverozapadu Bosne. Rijeke od iznimne važnosti u to su vrijeme bile Una te njezine pritoke Sana i Japra. Uz Unu je vjerojatno postojao kompleks metalurških radionica iz kojih su se željezni ingoti prevozili u Sisak na preradu. Na *Itinerarium Antonini* zabilježene su stanice još jedne trase koja je vodila iz Siska u Ptuj (*Poetovio*) i Ljubljanu (*Emona*).¹⁴³ Godine 262. je rimski car Galijen osnovao kovnicu novca u Sisku koja je bila u pogonu sve do početka 6. stoljeća. Posljednji novac iz kovnice datira iz razdoblja cara Teodorika (494.-505.).¹⁴⁴ Za sisačku kovnicu interesirali su se brojni carevi jer su se dobrim dijelom novcem iz sisačke kovnice financirali rimski vojnici, ali i gradnja limesa za obranu provincije od upada barbara. Osobito je dobro kovnica poslovala u vrijeme cara Valentinijana I. (364.-375.) kada su u njoj djelovale četiri oficine (*officinae*).¹⁴⁵

U Sisku dosad nisu potvrđeni ostaci legijskog logora iako je u gradu evidentirano postojanje nekih legija poput XV i XX legije koje su možda bile prisutne u Sisku već prije Batonovog ustanka (6.-9.). Za vrijeme Panonskog rata (13.-9. pr. Kr.) Tiberije je poslao XX legiju u Ilirik, no ne zna se gdje je točno bila smještena. Neki autori nagađaju kako su legije prvog stoljeća po. Kr. često mijenjale lokacije, a da je s obzirom na Tiberijeve potrebe da se brani iz

¹⁴⁰ Burkowsky 1999, 29-31.

¹⁴¹ Košćević 1991, 9.

¹⁴² Lolić 2003, 131-132.

¹⁴³ A. Durman, *O geostrateškom položaju Siscije*, *Opuscula archaeologica* 16, 1992, 117-131.

¹⁴⁴ Lolić 2003, 134.

¹⁴⁵ Hoti 1992, 151-152.

Siska, tamo vjerojatno postojao vojni garnizon.¹⁴⁶ Tome u prilog izdvajamo citat Marine Hoti: „U Sisciji zadivljeni Velej Paterkul, promoviran u Tiberijeva legata, pod Tiberijevim zapovjedništvom gleda deset legija, 70 kohorti pomoćnih četa, četrnaest konjičkih ala, deset tisuća veterana, dobrovoljce iz Italije i Remetalkovu konjicu. U tom trenutku Siscija je bila najveći logor rimskoga carstva u kome je sakupljena najveća vojna sila što ju je Rim vidio od Građanskih ratova.“¹⁴⁷ Međutim, dok to arheološka istraživanja ne potvrde, o lokaciji i uopće postojanju vojnog logora može se samo nagađati.

Kasnoantički Sisak nije se širio izvan postojećih granica antičkoga grada. Unutar gradskih zidina u to vrijeme se grade građevine monumentalnih dimenzija poput zgrade nađene na Trgu Bana Jelačića u Sisku koja se smatra žitnicom (*horreum*). Ogromne žitnice nisu neuobičajene u vrijeme kasne antike. One se grade upravo u vrijeme brojnih turbulencija kako bi se stanovništvo grada pripremilo za moguću opsadu.¹⁴⁸

Iako je u Sisku pronađen znatan broj sitnog materijala s ranokršćanskim obilježjima, do sada nisu pronađeni tragovi kršćanske arhitekture. U kontekstu kršćanskog kulta u Sisku svakako treba spomenuti svetog Kvirina, sveca i mučenika pogubljenog 308. godine, čije su relikvije prenesene u Rim.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Ivan Radman-Livaja, *The Roman Army*, u: Branka Migotti (ur.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia*, Oxford 2012, 164.

¹⁴⁷ Hoti 1992, 141.

¹⁴⁸ Lolić 2003, 143-144.

¹⁴⁹ Ibid., 148.

4. Prstenje Donje Panonije

Prstenje u Katalogu iz Donje Panonije (*Pannonia Inferior*) zastupljeno je u 28 komada. Nema prstenja iz ove provincije koje bi bilo kasnije od 5. stoljeća. Najvažniji kasnoantički lokaliteti Donje Panonije vezani uz nakit su Vinkovci i Štrbinci o čijim će povijesnim okolnostima kasne antike biti riječi u daljnjem tekstu.

4.1. Poligonalno prstenje

Poligonalno prstenje Donje Panonije, za razliku od sisačkih primjera, ima natpis koji ispunjava plohe. Kod zlatnog prstena iz Vinkovaca (kat. br. 9.) prisutan je natpis na grčkom nejasnog značenja. Urezi slova nekada su bili ispunjeni srebrnom inkrustacijom. Prema tumačenju Josipa Brunšmida, natpis $\text{C}\text{A}\text{P}\text{I}\omega\text{N}\text{Z}\text{H}\text{C}\text{A}\text{I}$ znači želju za sretan život i datira se u kasnija razdoblja carstva.¹⁵⁰ Na poligonalnom prstenu od srebra (kat. br. 38.) urezani su neprotumačeni znakovi.¹⁵¹ Prsten je bio dio inventara rimskih grobova otkopanih 1887. godine.¹⁵²

Jedan prsten poligonalnog tipa s natpisom pronađen je u Kölnu (Slika 42), a ostali primjerci nalaženi su diljem Porajnja i slobodne Germanije (*Germania magna* ili *barbara*).¹⁵³ Slobodna Germanija obuhvaćala je dio današnje Njemačke s desne strane Rajne zajedno s Češkom, Slovačkom i dijelom Austrije, Rumunjske, Mađarske i Poljske (*Germania superior* i *Germania inferior* obuhvaćale su lijevu obalu Rajne).¹⁵⁴ Kasnoantički primjerci poligonalnog prstenja s natpisima na grčkom čuvaju se u British Museum u Londonu.¹⁵⁵

Slika 42 Prsten iz Kölna, zlato, d=1,7 cm (Henkel 1913, T.I, 12)

¹⁵⁰ J. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva VI, 1902, 150. Dalje u tekstu Brunšmid 1902.

¹⁵¹ Košćević 1991, 36.

¹⁵² Brunšmid 1902, 158-159.

¹⁵³ Košćević 1991, 36.

¹⁵⁴ Tacitova Germanija. Prev. Veselin Čajkanović, Beograd 1927, 1,1 id.

¹⁵⁵ Marshall 1907, 107-108, kat. br. 639. - 643.

4.2. Prstenje bikoničnog oblika

Prstenje s obručem čija se ramena koso spuštaju prema donjoj strani prstena naziva se prstenje bikoničnog oblika. U Donjoj Panoniji sačuvan je i objavljen jedan takav primjerak, dok u Gornjoj Panoniji nismo u literaturi pronašli niti jedan takav prsten. Dosta je primjeraka prstenja ovoga tipa, međutim, sačuvano u Istri. Brončani prsten iz Vinkovaca (kat. br. 84.) napravljen je od bronce i na mjestu krune ima ovalnu, plastičnu pločicu. Gotovo identičan po obliku prstenu iz Vinkovaca je prsten iz kolekcije Castellani (Slika 43) datiran u 3. stoljeće koji na kruni ima gravuru s prikazom svećenice koja u ruci drži baklju. Slični tipovi prstenja potječu s Bliskog Istoka i iz Egipta, a datiraju iz istoga razdoblja.¹⁵⁶ Raniji prsten bikoničnog oblika pronađen je kod Ptuja. Na njemu se nalazi natpis VAL, a pronađen je u ostavi Trajanovog i novca Antonina Pija.¹⁵⁷ Analogno bikonično prstenje iz Istre napravljeno je od srebra za razliku od vinkovačkog koji je od bronce.

Slika 43 Prsten bikoničnog oblika, zlato, nep. nal., 3. st., d=3 cm, Castellani kolekcija (Marshall 1907, 33, kat. 200)

4.3. Prstenje narebrenog obruča

Prsten narebrenog obruča od stakla (kat. br. 138.) jedini je takav u Donjoj Panoniji. Osim spomenutog staklenog prstenja narebrenog obruča s prostora rajnske oblasti (Slika 21), po obliku jako sličan prstenu iz Štrbinaca je prsten iz Kölna od gagata s ravnom glavom koja sadrži rupice za umetanje perlica od staklene paste. Narebrenost obruča postizala se tehnikom utiskivanja drvenih štapića u svježje staklo.¹⁵⁸ U Galiji je također nađen sličan prsten koji je Hélène Guiraud datirala u razdoblje 2. i 3. stoljeća (Slika 45).¹⁵⁹ Stakleni prsten kaneliranoga obruča s glatkom glavom nađen je u Ptuju (*Poetovio*).¹⁶⁰

Prsten iz Štrbinaca spada u okvire 3. i 4. stoljeća.

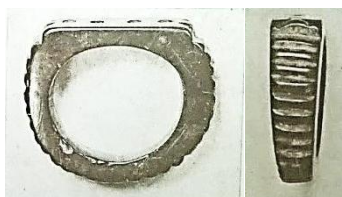
¹⁵⁶ Marshall 1907, 33, kat. br. 200.-202.

¹⁵⁷ Mikl Curk 1976, 21, kat. br. 963., T.XXIX, 38.

¹⁵⁸ Henkel 1913, 151, 253, 283, T.LXI, 1659.

¹⁵⁹ H. Guiraud, *Bagues et anneaux à l'époque romaine en Gaule*, Gallia 46, 1989, 197. Dalje u tekstu Guiraud 1989.

¹⁶⁰ Mikl Curk 1976, 77, kat. br. 997, T. XXIX, 16.

Slika 44 Prsten iz Kölna, gagat, d=1,55-1,8 cm
(Henkel 1913, T.LXI, 1659)

Slika 45 Prsten iz Vertaulta, istočna Francuska,
Musée archéologique, Chatillon-sur-Seine, Côte-
d'Or (Guiraud 1989, 197, Fig. 46.)

4.4. Prstenje s reljefnom krunom

Prstenje s reljefnom krunom karakteriziraju raznoliki motivi koji se pojavljuju na najčešće okrugloj pločici. Iako je prema motivima slično pečatnjacima, ono se ne ubraja u prstenje-pečatnjake zbog izbočenih, reljefnih motiva koji nisu podatni za otiskivanje na papiru kao što je prstenje s ugraviranim prizorima. Da se vjerojatno nije radilo o pečatnjacima, možemo ustanoviti na temelju materijala od kojega su tri prstena iz Štrbinaca načinjena. Naime, ta tri prstena su staklena, a modro plava boja stakla sugerira da se nije radilo o prstenju koje se utiskivalo u masu za pečačenje nego jednostavno o dekorativnom nakitu velike vrijednosti. Prizori na tim prstenovima su jedinstveni, ne pojavljuju se na drugom prstenju osim na novcu (s jedne strane car, s druge Viktorija) i amuletima¹⁶¹. Zbog te jedinstvenosti prizora, ali i nevještog otiska, moguće je da je prstenje iz Štrbinaca (kat. br. 123.-125.) proizvedeno u lokalnoj radionici. Tome u prilog govore i ostaci staklaste mase u jednoj lončarskoj peći u Štrbincima.¹⁶²

Amulet sa sličnim motivom kao na prstenju (kat. br. 124.-125.) prikazuje bistu rimskog cara u desnom profilu kojega ovjenčava Viktorija na kugli. Prema radijalnoj kruni vjerojatno je da se radi o jednom od careva kraja 3. stoljeća.¹⁶³

Brončani prsten (kat. br. 101.) pronađen je u nekropoli „Treštenovačka gradina“ kod Tekića u jednom ženskom grobu. Prsten se sastoji od tanke brončane žice kružnog presjeka s eliptičnim proširenjem krune na kojoj je urezan nejasan motiv. Pokriven je svijetlozelenom patinom. Ovakav tip prstenja uobičajen je u kasnoantičkoj Panoniji. U mađarskoj Baranji nalazimo prstenje sa sličnim oblikom i ukrasom na kruni¹⁶⁴ primjer kojega je prsten pronađen u dječjem

¹⁶¹ N. Cambi, *Neki kasnoantički predmeti od stakla s figuralnim prikazima u Arheološkom muzeju u Splitu*, Arheološki vestnik: acta archaeologica XXV, 1974, 143. Dalje u tekstu Cambi 1974.

¹⁶² Migotti i sur. 1998, 100.

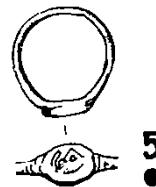
¹⁶³ Cambi 1974, 143.

¹⁶⁴ D. Sokač-Štimac, Mirko Bulat, *Rimska nekropola na „Treštenovačkoj gradini“*. Prvi rezultati arheoloških istraživanja, Požeški zbornik 4, 1974, 124, 133. Dalje u tekstu Sokač-Štimac, Bulat 1974.

grobu nekropole u Somogyszilu s ugraviranim motivom nepoznate životinje (Slika 47).¹⁶⁵ Primjerci prstenja po formi sličnih treštenovačkom, koji se, međutim, ubrajaju u pečatno prstenje, spomenuti su već ranije u kontekstu sisačkog prstenja (kat. br. 109.-110.).

Slika 46 Amulet iz Solina, staklo, kraj 3. st.,
Arheološki muzej Split, inv. br. 1203 I, d=1,7 cm
(Cambi 1974, 143, sl. 8)

Slika 47 Prsten iz Somogyszila, bronca, d=1,9 cm,
kasnoantički (Burger 1979, Taf.13, 5)

4.5. Prstenje – ključevi

Ključ ima mnoštvo simboličkih konotacija koje se spominju u Bibliji (*Mt* 16: 19; *Otkr* I: 18) i stoga je nerijetko obilježen kršćanskim znacima (kat. br. 61., 66.).¹⁶⁶ Na prostoru Donje Panonije poznata su nam četiri komada prstenja-ključeva od kojih su tri s horizontalnim produžetkom (kat. br. 61., 64., 66.) i jedan s vertikalnim produžetkom (kat. br. 62.). Svi komadi su brončani.

Prsten-ključ iz Štrbinaca (kat. br. 66.) nađen je u grobu u kojem je sačuvana i kutijica za nakit koja se otvarala tim istim ključićem. Nažalost, zbog korozije se na kutiji ne mogu pronaći tragovi brave.¹⁶⁷ Prsten iz Vinkovaca (kat. br. 62.) pronađen je kao grobni prilog zajedno sa zlatnom gnostičkom pločicom, šestarom, ukrasnom iglom i ostalim brončanim predmetima za svakodnevnu i ukrasnu upotrebu te s još jednim zlatnim prstenom iz 3. stoljeća i brončanom skulpturicom pijetla.¹⁶⁸

Nakon 4. stoljeća iz Vinkovaca (*Cibalae*) nema nalaza kasnoantičkog prstenja. Razlog manjka arheoloških nalaza su očito sve češće provale Gota u Ilirik, a uništenje Vinkovaca dogodilo se 378. ili 379. godine.¹⁶⁹ Život u Vinkovcima ipak nakon toga nije prestao postojati. Novija

¹⁶⁵ Burger 1979, 97, Taf. 13, Grab 69.

¹⁶⁶ Migotti i sur. 1998, 105.

¹⁶⁷ B. Raunig, *Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova*, VAMZ 12-13, 1979-1980, 161. Dalje u tekstu Raunig 1979/80.

¹⁶⁸ S. Dimitrijević, *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 4, 1979, 172-173, T.18. Dalje u tekstu Dimitrijević 1979.

¹⁶⁹ Ibid., 150.

istraživanja potvrđuju da je grad nastavio postojati unutar vlastitog perimetra, ali s manjim brojem stanovnika. Dolazak germanskih plemena i njihova koegzistencija s prisutnim rimskim stanovništvom očituje se na arheološkom materijalu, osobito oblicima posuda. Germansko stanovništvo ostaje ovdje do 6. stoljeća kada prodiru avaro-slavenska plemena.¹⁷⁰

Štrbinci (*Certissia*), antičko naselje odmaknuto od magistralnog puta, nastavilo je egzistirati nakon provala Gota 378./379. godine. Razlog neometanom nastavku života u Štrbincima je upravo položaj naselja koje se nalazilo dalje od trase kojom su se mogla kretati barbarska plemena kao nekada Rimljani.¹⁷¹ Prema prisutnosti nalaza druge polovine 4. i početka 5. stoljeća, može se govoriti o gradskom naselju, a dosta se nalaza može dovesti u vezu s vojnom službom (pečatna opeka, fibule, okovi, jezičac pojasa).¹⁷² Nekropola na Štrbincima očito je nosila elemente rane kršćanske zajednice što se očituje po grobovima križnog tlocrta. S druge strane, osim kristograma nađenog na nadgrobnom natpisu Flavija Maura, nema drugih nalaza s kršćanskom simbolikom. Branka Raunig smatra kako se radi o kršćanskoj zajednici koja se tek ustanovila početkom 4. stoljeća, nakon Milanskog edikta (313.) kada je „sloboda ispovijedanja ove religije dovela do velikog kršćanskog zanosa, te su pripadnici ove vjere na Štrbincima (možda upravo radi nedostatka drugih oznaka svoje vjerske pripadnosti), oblikom groba (...) naglašavali svoju kršćansku opredijeljenost.“¹⁷³ Blizina Osijeka (*Mursa*) kao biskupskog središta i Vinkovaca (*Cibalae*) gdje su također obitavali kršćani, potvrđuje ranokršćanski karakter nekropole u Štrbincima.¹⁷⁴ Neki autori spominjali su mogućnost postojanja rimske vile na Štrbincima koja je možda doprinijela nastavku života u burno vrijeme 4. stoljeća.¹⁷⁵ Branka Migotti smatra da samo jedna vila nije mogla održati postojanje čitavog naselja te od nje nije mogao poteći toliki broj nalaza.¹⁷⁶ Vjerojatnije je, po njezinom mišljenju, da je na Štrbincima postojao kasnoantički grad ili veće naselje.¹⁷⁷

Prstenje-ključeve analogne primjercima iz Donje Panonije nalazimo u Intercisi (Sl. 14-16), Emoni,¹⁷⁸ Francuskoj (Slika 48) i Njemačkoj¹⁷⁹, kao što smo spomenuli ranije u poglavlju

¹⁷⁰ I. Iskra-Janošić, *Vinkovci in the Roman Age*, u: A. Durman (ur.), *The Oldest Town in Europe – Vinkovci From the Neolithic to this day*, Vinkovci 2013, bez paginacije. Dalje u tekstu Iskra-Janošić 2013.

¹⁷¹ Dimitrijević 1979, 150.

¹⁷² Migotti i sur. 1998, 113.

¹⁷³ Raunig 1979/80, 165.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Raunig 1979/80, 166; Dimitrijević 1979, 150.

¹⁷⁶ Migotti i sur. 1998, 113.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Lj. Plesničar-Gec, J. Šašel, I. Sivec, I. Mikl-Curk, P. Kos, *Starokršćanski center v Emoni*, Ljubljana 1983, T. 20, 7.

¹⁷⁹ Deringer 1960, Abb. 24.

Gornja Panonija govoreći o prstenju ovoga tipa. Osim iz Gornje Panonije, analogni primjerci nađeni su na prostoru Orlića kod Knina (kat. br. 67.) i Garduna (kat. br. 63.).

Slika 48 Prsten iz Haute-Marne (Champagne-Ardenne), bronca, 1.-4. st., Musée Saint-Didier, Langres (Guiraud 1989, 192, sl. 35d)

4.6. Pečatno prstenje

Prstenje Donje Panonije koje ubrajamo u pečatne oblike potječe uglavnom sa Štrbinaca (3 komada), a samo jedan objavljeni prsten je iz Osijeka. Prstenje od plemenitih metala (kat. br. 2.) u Štrbince se zasigurno uvozilo izvana, za razliku od staklenog prstenja koje se možda proizvodilo u lokalnoj radionici.¹⁸⁰ Pečatno prstenje je helenističkog podrijetla, a razne varijacije njihovog oblika pojavljuju se tijekom nekoliko stoljeća.¹⁸¹ U obližnjem Ptuj (Poetovio) postoje oblici prstenja s pečatom i trokutastim uškama koji potječu iz ranocarskog razdoblja.¹⁸²

Brončani prsten iz Štrbinaca (kat. br. 85.) ima trakasti obruč i okruglu pločicu s ugraviranim motivom romba. Datiran je pomoću analogija u 3.-4. stoljeće. Slični primjerci s rajnskog područja oblikom podsjećaju na taj prsten samo što nose drugačiji motiv na kruni (Slika 23). Prsten iz Kastell Niederbiebera (Slika 49) ima na kruni prikaz čovjeka koji stoji, a prsten iz Mainza (Slika 50) sadrži monogram MAVRVS(?). U prvom slučaju uz motiv čovjeka sa svake strane ugravirano je slovo „M“.¹⁸³ Ovakvo prstenje Hélène Guiraud uvrstila je u prstenje tipa 4 rimskog doba Galije¹⁸⁴ (Slika 51), a prstenje s kružnom pečatnom pločicom nalaženo je na kasnoantičkim lokalitetima u Mađarskoj¹⁸⁵ i Sloveniji¹⁸⁶.

¹⁸⁰ Migotti i sur. 1998, 100.

¹⁸¹ Henkel 1913, 226.

¹⁸² Miki Curk 1976, T.XXIX, 22.

¹⁸³ Henkel 1913, 90, 245.

¹⁸⁴ Guiraud 1989, 188.

¹⁸⁵ V. Lányi, *Das spätrömische Gräberfeld*, u: András Mócsy (ur.), *Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod*, Budapest 1981, 196, Abb. 5, grob 27. Dalje u tekstu Lányi 1981.

¹⁸⁶ S. Petru, P. Petru, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem): Katalog najdb*, Ljubljana 1978, 64, T.XIV, 34. Dalje u tekstu Petru – Petru 1978.

Brončani prsten s prikazom kristograma (kat. br. 90.) koji nosi obilježja pravovjernog kršćanstva,¹⁸⁷ zasad je jedini takav prsten na prostoru Hrvatske iako je pronađen velik broj spomenika s urezanim simbolom kristograma.¹⁸⁸ Oblikom krune podsjeća na oblike prstenja sa stožastom krunom pa bi se mogao uvrstiti u oba tipa. Izvan Hrvatske sačuvana je nekolicina prstenja s otiskom kristograma na kruni. Jedan je s prostora Srbije (Slika 52) i nekoliko s prostora Velike Britanije (Slika 53), Retije, Norika i ostatka Panonije.¹⁸⁹ Po obliku krune analogna su prstenu s kristogramom tri prstena iz Porajnja. No, na njihovim krunama nema naznaka Kristovog monograma već se na jednome od njih pojavljuje natpis VIVAS IN DEO koji nedvojbeno upućuje na kršćansku simboliku.¹⁹⁰ Najsličniji prstenu iz Štrbinaca po obliku krune i urezanim crtama koje potsjećaju na monogram je srebrni prsten iz Celja sa naknadno zalemljenom stožastom glavom.¹⁹¹

Prsten iz Osijeka (kat. br. 89.) u cijelosti je ukrašen urezanim linijama, a na kruni se nalazio prikaz koji je teško razaznati.

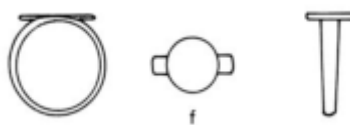
Pečatno prstenje Donje Panonije datira od 3. do 4. stoljeća.

Slika 49 Prsten iz Kastell Niederbiebera, bronca, d=2 cm, 4. st., Saalburg-Museum (Henkel 1913, T. XXXVII, 959)

Slika 50 Prsten iz Mainza, bronca, d=2,05-2,15 cm, 4. st. (Henkel 1913, T. XXXVII, 960)

Slika 51 Prsten tipa 4 (Guiraud 1989, 188, Fig. 26f)

¹⁸⁷ Migotti i sur. 1998, 111.

¹⁸⁸ Od nepobjedivog sunca do sunca pravde – Katalog: kat. br. 70, 72, 76, 78, 96, 114, 192 itd.

¹⁸⁹ R. Košćević, *Rimsko-provincijalni metalni predmeti – prilog poznavanju oblika*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 9, 1992, 71. Dalje u tekstu Košćević 1992.

¹⁹⁰ Henkel 1913, 91, Fig. 47, T.L, 1308, T.LII, 1352, 91, kat. br. 973.

¹⁹¹ Mihovilić 1979, T. 2, 46.

Slika 52 Prsten iz Srijemske Mitrovice, bronca, d=2,3 cm, 4. st., AMZ, nez inv. br. (Migotti 1994, 48, sl. 4.)

Slika 53 Prsten iz Hillside Walka (Essex), zlato, d=1,7 cm, 4. st., British Museum, inv. br. 1984,1001.1 (British Museum on-line)¹⁹²

4.7. Prstenje razdvojenih krajeva

Prsten od bijele legure (kat. br. 121.) nalik je na jednostavne karičice. One su zastupljene od željeznog doba do srednjeg vijeka i teško ih je bez određenog konteksta pobliže datirati. Prsten iz Dalja razlikuje se od običnih karika po razdvojenom obruču čiji su krajevi stanjeni na mjestu razdvajanja. Na nekim mjestima nalaze se dvostruki zarezi koji mogu predstavljati skromnu dekoraciju ili brojčanu oznaku.¹⁹³ Taj prsten se može usporediti s primjercima kasnoantičkog prstenja poput prstena iz kasnoantičkog groblja u Somogyszilu s kanelurama duž cijelog obruča¹⁹⁴ i s prstenom razdvojenih krajeva također ukrašenim urezima iz Ptuja (Slika 54).

Drugi prsten, također iz Dalja, polukružnog je presjeka s horizontalnim rebrima. Neki primjerci mogućih naušnica koji nisu pobliže datirani srodni su tom prstenu (Slika 55).¹⁹⁵ Zbog rebara na obruču i širokog obruča, drugi prsten iz Dalja može se dovesti u vezu s primjercima trakastog prstenja iz Siska (kat. br. 74.) i Dragonere (kat. br. 72.).

Iako prstenje razdvojenih krajeva spada u red karika koje je teško datirati,¹⁹⁶ R. Košćević smatra da se navedena dva komada iz Donje Panonije mogu uvrstiti u okvire 4. stoljeća.

¹⁹² http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&ILINK|34484,|assetId=93878001&objectId=1363974&partId=1 (11.8.15.)

¹⁹³ Košćević 1992, 70.

¹⁹⁴ Burger 1979, T.2, 6, 1a.

¹⁹⁵ Košćević 1992, 70.

¹⁹⁶ Mihovilić 1979, 225.

Slika 54 Prsten iz Ptuja, bronca, d=2 cm, Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 1611 (Mihovilić 1979, T.2, 29)

Slika 55 Naušnice (?), bronca, Pokrajinski muzej Celje, inv. br. 3776, 3792 (Mihovilić 1979, T.3, 12-13)

4.8. Prstenje s četvrtastom pločicom

Tri su prstena iz Donje Panonije koja imaju četvrtastu pločicu. Zajednička osobina svih su trokutaste uške koje su najizraženije u prstenu iz Štrbinaca (kat. br. 96.), reducirane na prstenu s lokaliteta Budrovci kraj Štrbinaca (kat. br. 122.), a potpuno izbačene na prstenu iz Orolika gdje je na mjestu uški sa svake strane urezan po jedan znak „X“ (kat. br. 10.). Vjerojatno su tzv. uške na ramenima nastale razvojem iz prvotnih kuglica, a uložak se pretvara u ornament kako bi se produljio vijek prstena.¹⁹⁷ Na taj način smanjena je mogućnost odlomljavanja osjetljivih dijelova i postignuta funkcionalna stabilnost pečatnjaka. Ovakva pojednostavljenja obruča odnose se također na pečatno prstenje s okruglom glavom. Krune sva tri prstena su glatke pa je upitno da li je prstenje s četvrtastom pločicom služilo za pečaćenje.

Trokutaste uške uglavnom su prisutne na pečatnom prstenju s okruglom ili ovalnom glavom iz rajnske oblasti¹⁹⁸ i Ptuja (Slika 57),¹⁹⁹ a četvrtaste krune koje jako iskaču iz širine obruča u većini slučajeva su imale pečatnu namjenu (Slika 56), no bez uški sa strane pločice za pečaćenje. Prstenje s urezanim ornamentom vjerojatno potječe od tipa sirijskog prstenja koje umjesto uloška na glavi ima gravuru.²⁰⁰ Tražeći analogne primjere, nismo pronašli prsten koji bi u potpunosti odgovarao prstenu iz Štrbinaca. Moguće je da je on imao također pečatnu ulogu s obzirom na veličinu pločice i analogije s ostalim prstenjem pečatnog tipa s četvrtastom pločicom.

Za prsten iz Orolika kraj Vinkovaca (kat. br. 10.) ne nalazimo analogija niti unutar granica Hrvatske niti šire. Pravokutna pločica tek neznatno izlazi iz širine obruča koji se prema kruni proširuje. Obruč ima trakastu formu i prema tome bi se mogao dovesti u vezu s trakastim prstenjem iz Siska (kat. br. 68.-70.). S njima ga povezuju i urezano znakovlje u obliku Andrijinoga križa koje je u prstenu iz Orolika prisutno sa svake strane pločice. No, nije

¹⁹⁷ Jovanović 1978., 14.

¹⁹⁸ Henkel 1913, T.XLII, 1076, 1078.

¹⁹⁹ Mihovilić 1979, 236, kat. br. 47, 48.

²⁰⁰ Ibid., 228.

utvrđeno da li je njegova simbolika bila kršćanskog karaktera osobito stoga što kontekst nalaza nije poznat.²⁰¹

Vinkovci su krajem 3. i u prvoj polovici 4. stoljeća bili na vrhuncu gospodarskog i urbanog razvoja. Kuće su imale sustave grijanja, grad je imao riješen odvodni sustav, postojale su javne kupelji, a neke kuće imale su vlastita kupatila. Dosad je evidentiran velik broj keramičarskih peći što dokazuje da se u Vinkovcima odvijala obrtnička djelatnost. Količina nakita tome ne ide u prilog iz razloga što su brojni grobovi opljačkani već u srednjem vijeku, a dio nalaza završio je po privatnim zbirkama. Nemiri u Vinkovcima započeli su 314. godine kada se sjeverno od grada odvila bitka između Konstantina Velikog i Licinija.²⁰²

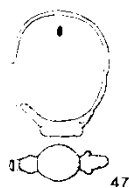
Slika 56 Prstenje iz Porajnja (Ruwer i Velp kod Arnheima), zlato, 4. st. (Henkel 1913, T.VI, 98, 99)

Kositreni prsten (kat. br. 122.) potječe iz groba žene stare između 25 i 40 godina. U vjerojatno kršćanskom grobu je pronađena freska i još neki prilozi.²⁰³ Prsten vjerojatno potječe od tipa prstenja s uškama nalik onome iz Ptuja (Slika 57), ali sa snažnom redukcijom. Još uvijek se vide naznake uški prisutnih na prstenu iz Ptuja. Još mu je sličniji prsten iz Lazera (Slika 58) u Francuskoj koji ima četvrtastu pločicu širine gotovo jednake širini obruča, a na pločici puncirani ukras u obliku kosoga križa što ga dovodi u neposrednu vezu s prethodnim prstenom u katalogu.

²⁰¹ I. Iskra Janošić, *Zlato rimskog i bizantskog razdoblja*, u: S. Jozić, D. Petković, I. Belamarić (ur.), „*Blago muzeja*“: *Gradski muzej Vinkovci*, Vinkovci 2006, 14, kat. 17. Dalje u tekstu Iskra Janošić 2006.

²⁰² Ibid., 10.

²⁰³ Migotti i sur. 1998, 107-108.

Slika 57 Prsten iz Ptuja, bronca, d=2,4 cm, Ptuj – Zg. Breg, Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 10838 (Mihovilić 1979, T.2, 47)

Slika 58 Prsten iz Lazera (Francuska), srebro, Musée dauphinois, Grenoble, Isère, inv. br. 3.668 (Guiraud 1989, 189, Fig. 26, 4e)

4.9. Prstenje s uloškom

Prstenje sa staklenim umetkom na prostoru Donje Panonije sačuvano je u pet primjeraka od kojih tri potječu sa Štrbinaca, jedan iz Vinkovaca i jedan iz Tekića. Prstenje s uloškom Donje Panonije bilo je napravljeno samo od plemenitih metala: zlata i srebra.

Dječji prsten iz Vinkovaca (kat. br. 3.) pronađen je prilikom izgradnje sinagoge. Napravljen je tehnikom iskucavanja. Sa svake strane krune krasi ga dva nasuprotno postavljena lista što ga čini jedinstvenim za Donju Panoniju, a i šire. Slično prstenje kasne antike s formom lista na mjestu ramena nalazimo u Velikoj Britaniji.²⁰⁴ Jako sličan dječjem prstenu iz Vinkovaca je prsten iz Chepstowa (Slika 59) datiran otprilike u isto vrijeme.

Srebrno prstenje iz Štrbinaca (kat. br. 44.-45.) potječe iz groba križnog tlocrta kakav nije neuobičajen za Štrbince. Prema nalazu novca to prstenje se datira u 4. st. Uz prstenje su nađeni i drugi prilozi poput ogledala, privjeska i kockica za igranje. Pokojnica je najvjerojatnije bila kršćanka.²⁰⁵ Stakleni uložak prvog prstena je u središnjem dijelu svijetloplave boje, a okružuje ga tamnoplava pasta. Prsten se može dovesti u vezu s prstenjem s dvije kuglice na ramenu, iako kuglice nedostaju.²⁰⁶

Prsten iz „Treštenovačke gradine“ kod Tekića (kat. br. 46.) pronađen je u skeletnom grobu bogatom priložima, ali bez grobne arhitekture. Žena ukopana u grob bila je položena u smjeru zapad-istok. U grobu su bila pronađena još dva brončana prstena od kojih je jedan u obliku jednostavne karike, a drugi je spomenut ranije u tekstu (kat. br. 101.).²⁰⁷ Prema analogijama narukvica nađenih u grobovima kod Tekića s narukvicama iz kasnoantičkih grobova mađarske Baranje, Brezja i Ptuja, germanski došljaci su pokapani u grobovima – jednostavnim rakama kod Tekića. I pokapanje u smjeru zapad-istok pojavljuje se u gotskim

²⁰⁴ Marshall 1907, T. XXXII, 1402-1404.

²⁰⁵ Migotti i sur. 1998, 104, 108-109, 110-111.

²⁰⁶ Raunig 1979-1980, 163.

²⁰⁷ Sokač-Štimac, Bulat 1974, 125, 133.

grobovima ranog 4. stoljeća. Stoga možemo smatrati da je žena koja je nosila navedeni prsten bila germanskog podrijetla. Ti došljaci nisu nužno naseljavali Panoniju u barbarskim upadima jer je cilj upada bila uglavnom pljačka, a ne trajno naseljavanje. U drugoj polovini 4. stoljeća u središnjem dijelu Panonske nizine i na prostoru Požeške kotline, dolazi do kratkotrajnog naseljavanja Germana – zapadnih Gota koji su se ovdje nastanili nakon bitke kod Drinopolja pod Safrakom i Alatejom, a potom se oko 400. godine pridružili Alariku na pohodu na Italiju.²⁰⁸

U skupinu prstenja s uloškom spada i jedan neobjavljeni prsten iz Štrbinaca (kat. br. 5.). Bio je postavljen na izložbi „Slavonija, Baranja i Srijem“ 2009. godine u Klovićevim dvorima. Umjesto staklene paste u kruni se nalazi danas oštećena gema ili dragi kamen. Napravljen je od zlata i mogli bismo ga ocijeniti kao najvrjednijega u skupini. Pronađen je u grobu 69,²⁰⁹ a o tom grobu znamo samo da je bio kosturni grob zidan opekama.²¹⁰ Ne znamo kome je prsten pripadao.

Prstenje s uloškom i dvije kuglice na svakom ramenu nalaženo je na groblju u Ságváru (Slika 60, Slika 22), Trieru, gdje je nađen zlatni prsten s uloškom od stakla i nareckanim obručem datiran u 4. st.,²¹¹ na području Celja (Slika 61), Intercise,²¹² Drnovog kod Krškog²¹³ i Teurnije.²¹⁴ Kao što je ranije spomenuto, i ovdje se radi o tipičnom sirijskom obliku prstena,²¹⁵ koje se u slučaju Donje Panonije datira u 4. i početak 5. stoljeća. Prema tome, prstenje Donje Panonije sa staklenim umetkom nešto je kasnije od analognih primjera toga tipa iz Gornje Panonije.

²⁰⁸ Sokač-Štimac, Bulat 1974, 136, 137.

²⁰⁹ <http://www.bastina-slavonija.info/Pretraga.aspx?id=6688> (12.8.15.)

²¹⁰ M. Novak, *Antropološka analiza antičke nekropole Zadar - Relja u kontekstu antičkih nekropola Hrvatske*, doktorska disertacija, Zagreb 2008, 33. Dalje u tekstu Novak 2008.

²¹¹ Henkel 1913, T.XIV, 280.

²¹² Vágó, Bóna 1976, 212, T.2, 19a/5.

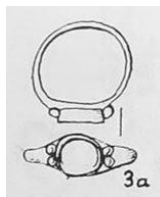
²¹³ Petru-Petru 1978, 64, T.14, 28.

²¹⁴ Piccottini 1978, 419, sl. 5, 2.

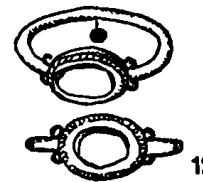
²¹⁵ Mihovilić 1979, 228.

Slika 59 Prsten iz okolice Chepstowa, bronca, d=2,5 cm, 3. st. (Marshall 1907, T. XXXII, 1404)

Slika 60 Prsten iz Ságvára, srebro, 4. st. (Burger 1966, Fig. 117, gr. 283, 3a)

Slika 61 Prsten iz Celja (struga Savinje), zlato i plava pasta, d=2,5 cm, Pokrajinski muzej Celje, inv. br. 2285 (Mihovilić 1979, T.2, 12)

4.10. Ulomci

Stakleni prsten (kat. br. 140.) teško je preciznije tipološki odrediti jer je sačuvan samo dio s krunom. Referira se na prstenje s višebojnom krunom u obliku oka pronađenog na prostoru rajnske oblasti. Takvo prstenje datira od ranocarskog razdoblja do početka 3. stoljeća.²¹⁶ Međutim, prsten iz Štrbinaca je pronađen u kasnoantičkom kontekstu.

Sljedeći ulomak prstena (kat. br. 117.) je zbog oštećenosti teško svrstati u određeni tip. Prsten ima ovalnu krunu na kojoj se ne raspoznaje neki konkretan prikaz. Prsten je željezni, a po vrsti materijala i obliku sličan je jednom prstenu iz sagvarske nekropole koji je zapravo nastao iz prvobitnog čavla (Slika 62).²¹⁷ Još neki analogni primjerci nađeni su u Intercisi,²¹⁸ kasnoantičkom groblju Tokod²¹⁹ i Francuskoj.²²⁰ Na prostoru Hrvatske ulomak željeznog prstena nađen je u Sisku (kat. br. 110.), a na njegovoj pločici se raspoznaju tragovi nekog prikaza. Međutim, pečatno prstenje je u većini slučajeva od plemenitog metala, a gotovo nikad od željeza pa za ulomak prstena iz Štrbinaca ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je bio pečatnjak, kao ni njegov sisački analogni primjerak.

Slika 62 Prsten iz Ságvára, željezo, 4. st. (Burger 1966, Fig. 109, gr. 200, 2)

²¹⁶ Henkel 1913, T.XLV, 1170, T.LXV, 1753, 1756.

²¹⁷ Burger 1966, 120.

²¹⁸ Vágó, Bóna 1976, 212, Taf.2, 19a/5a

²¹⁹ Lányi 1981, 212, Abb. 22, 4

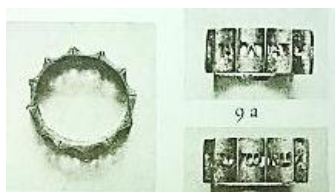
²²⁰ Guiraud 1989, 188, Fig. 26, Typ 4a.

5. Prstenje Dalmacije

U Dalmaciji (*Dalmatia*) se u kasnoj antici pojavljuju oblici prstenja koji nisu prisutni u drugim rimskim provincijama na tlu današnje Hrvatske. Riječ je o prstenju s križnom krunom koje ubrajamo među najvrjednije oblike kasnoantičkog prstenja te tipu prstenja s više karika koje je jedinstveno za prostor Hrvatske.

5.1. Poligonalno prstenje

U Dalmaciji su pronađena dva poligonalna prstena bez ukrasa s vanjske strane obruča. Prvi (kat. br. 102.) je brončani i sastoji se od osam ploha, a drugi (kat. br. 39.) srebrni s 13 uleknutih ploha. Uz spomenuto analogno prstenje iz ostalih rimskih provincija na tlu Hrvatske, osobito se ovakvo prstenje pojavljuje na rajnskom prostoru gdje su plohe u nekoliko navrata obogaćene natpisom (Slika 42, Slika 63). Poligonalno prstenje Dalmacije datira od 3. do 4. stoljeća, što se podudara s primjercima ovoga tipa prstenja iz obaju Panonija.

Slika 63 Prsten iz Kölna, zlato, d=1,4 cm, 3. st. (Henkel 1913, T.I, 9)

5.2. Kolutasto prstenje

Dva kolutasta prstena od stakla iz Gornjeg Muća (kat. br. 134.) i Vida (kat. br. 135.) gotovo su identična sisačkim primjerima spomenutima ranije (kat. 132.-133.). Obruči su obavijeni sivkastobijelim i žutim nitima. Na mjestu krune su tanki okasti umetci boje meda također obrubljeni žutom niti.²²¹ Moguće je da su ova dva prstena dopremljena u Dalmaciju iz radionice u Sisku ili su uvozni proizvod istog proizvođača.²²² Već smo spomenuli prsten iz Wiesbadena (Slika 8) kao analogan primjer prstenju kolutastoga obruča ovoga tipa.

²²¹ Košćević 1993, 83, 85.

²²² Ibid., 84.

5.3. Prstenje-ključevi

Od prstenja-ključeva u rimskoj Dalmaciji na teritoriju Hrvatske sačuvana su i objavljena dva prstena. Oba su napravljena od bronce s time da jedan ima vertikalni produžetak (kat. br. 63.), a drugi horizontalni (kat. br. 67.). Prsten s vertikalnim produžetkom sličan prstenu iz Garduna kod Trilja (*Tilurium*) spomenuli smo već u kontekstu prstenja-ključeva Donje Panonije (Slika 48). Prstenje tipa ključ javlja se u civilnom i vojnom kontekstu podjednako²²³ pa nije neobično što jedan takav potječe iz Tilurija, rimskog vojnog logora.

Tilurij u vrijeme kasne antike zadržava vojnu i prometnu funkciju i to nakon odlaska VII. legije 45. godine i XI. legije 69. godine te VIII. dobrovoljačke kohorte koja se u Tiluriju nalazi od sredine 2. do sredine 3. stoljeća. Kroz naselje su također u vrijeme kasne antike prolazile brojne invazije zbog čega je Tilurij kroz svoje postojanje neprekidno bio obnavljan.²²⁴ Važnost Tilurija kao prometnog središta je u njegovoj kontroli nad prometnicama koje su vodile od Salone do Srebrenice (*Argentaria*), Narone (*Narona*), Skadra (*Scodra*) i Drača (*Dyrrachion*).²²⁵ S lokaliteta potječu brojni vojni nalazi u koje spadaju vojničke nadgrobne stele i vojnički predmeti, a na tom prostoru pronađen je i rimski novac i drugi natpisi. Nalazi iz 2. i 3. stoljeća svjedoče o smanjenim logorskim aktivnostima, dok su nalazi iz razdoblja kasne antike iznimno rijetki.²²⁶ Analogni primjerci iz Hrvatske napomenuti su u katalogu te spomenuti već ranije.

Prsten iz Orlića kod Knina (kat. br. 67.) nađen je prilikom arheoloških istraživanja 1982.-1985. godine. Radilo se na iskopavanju veće gospodarske kuće (550 m²), možda vile (*villa rustica*), o čijem dugom trajanju svjedoče dvije faze gradnje i krpanje mozaika te pronađeni kršćanski natpis unutar jednoga od mozaika. Pronađen je također novac od 2. st. pa sve do kraja 4. stoljeća. Ljubica Radić i Milojko Budimir iznijeli su tezu da je vlasnik zdanja mogao

²²³ A. Tabak, D. Tončinić, D. Petričević, *Tilurij – rimski vojni logor. Vodič izložbe*, Trilj 2012, 19. Dalje u tekstu Tabak, Tončinić, Petričević 2012.

²²⁴ M. Zaninović, *Vojni značaj Tilurija u antici*, u: M. Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996.

²²⁵ Tabak, Tončinić, Petričević 2012, 5-7.

²²⁶ M. Sanader, *Gardun*, u: A. Durman, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Zagreb 2006, 124-126; za arheološka iskopavanja lokaliteta Gardun vidi M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja - Forschungen 1997 – 2001*, Zagreb 2003., M. Sanader et al., *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb 2014. i M. Sanader, *Das Legionslager TILURIUM. 15 Jahre archäologischer Ausgrabungen, 1997–2011.*, u: L. Vagalinski, N. Sharankov, *Limes XXII : Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies Ruse, Bulgaria, September 2012, Sofia 2015*, 127-136.

biti isluženi vojni veteran.²²⁷ Analogno prstenje-ključeve spomenuli smo u kontekstu Gornje i Donje Panonije, a isto vrijedi za dva primjera iz Dalmacije.

5.4. Prstenje s križnom krunom

Prstenje s križnom krunom na prostoru Hrvatske karakteristično je jedino za Dalmaciju, gdje su nađena tri prstena od kojih su dva zlatna, vrlo lijepe izrade (kat. br. 11.-12.). Prsten iz Gale – Gackog kod Čitluka (kat. br. 11.) ima trakasti obruč ukrašen granuliranim ukrasom koji je još bogatije upotrijebljen na križnoj kruni. U središtu križa nalazi se okruglo udubljenje gdje je nekad vjerojatno bio umetnut dragi kamen. Dragi kamen bio je umetnut također u četiri udubljenja na vrhovima krakova kao što je slučaj u prstenu iz Otresu kod Benkovca (kat. br. 12.). Kod prstena iz Otresu almadini tvore sva četiri kraka križa dok je na sjecištu krakova granulirani ukras koji tvori oblik stošca.

Prsten s lokaliteta Gardun kod Trilja ima malteški križ i nešto je slabije vrijednosti, napravljen od bronce i bez dodatnih ukrasa (kat. br. 107.). Spomenuli smo više puta da je simbol križa poznat u ranokršćansko vrijeme, ali u javnu upotrebu ulazi tek krajem 4. stoljeća. Tada se širi i kao carska insignija. Motiv križa karakterističan je za istočnorimsko zlatarstvo 5. – 6. stoljeća te za bizantski nakit od 7. stoljeća nadalje. Na nakitu kasne antike odnosno ranog srednjeg vijeka zastupljeniji je grčki križ od latinskoga. Razlika između dvije vrste križa tada još nije imala značenje koje je poprimila crkvenim raskolom između Rima i Carigrada (1054.). Simbol križa imao je funkciju malog relikvijara ili amuleta. Moguće je da se simbol križa razvio iz kasnoantičkog monograma, kako kaže Z. Vinski, pa se on katkad i javlja u kombinaciji s Kristovim monogramom²²⁸ (Slika 64). Srodne prstenu s Garduna su osobito križne fibule iz salonitanske regije i jedna iz Siska (Slika 67).²²⁹ One su nastale po uzoru na ranobizantske nakitne oblike ili su dopremljene iz bizantskih radionica trgovačkim putevima. Moguće je da su nastale upravo u nekoj od radionica Salone u drugoj polovini 6. stoljeća. Dvije križne fibule s ptičjim aplikama na vrhu kraka potječu s kninske nekropole, a pripadale

²²⁷ Lj. Radić, M. Budimir, *Istraživanje antičkog lokaliteta u Orliću kod Knina*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 15, 1990, 41, 43,

²²⁸ Z. Vinski, *Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji*, VAMZ III, 1968, 103-104. Dalje u tekstu Vinski 1968.

²²⁹ T. Šeparović, *Metalni nalazi*, u: M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001.*, Zagreb 2003, 221. Dalje u tekstu Šeparović 2003.

su romaniziranim starosjediocima 6. stoljeća. Nekoliko fibula zbog rustikalne obrade Vinski atribuirao nekoj od lokalnih dalmatinskih radionica.²³⁰

Križni oblici postojali su u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku, osim na prstenju (Slika 65, Slika 66), na drugim oblicima nakita poput pektorala, fibula, privjesaka i aplika te kopča s križnim okovom.²³¹ Križni oblici na nakitu s prostora Balkana počinju se javljati negdje od sredine 6. stoljeća.²³² Prstenje i pektoralni križevi potječu iz kasnoantičkih, istočnorimskih radionica, prema mišljenju Vinskog, zbog široke prisutnosti polikromije na takvom nakitu, a polikromija ima ishodište na Crnom moru i istočnom Sredozemlju.²³³ Ne treba miješati kasnoantičku tehniku kloazoniranja s istočnogotskom koja je po stilu drugačija od kasnoantičke iako je potekla od istog izvora. Analogije za prstenje s križnom krunom Vinski nalazi u sirijskom prstenu 4.-5. stoljeća te prstenu iz Italije(?) iz razdoblja 5.-6. stoljeća.²³⁴ Prstenje s križnom krunom osobito je prisutno u merovinškom nakitu 6.-7. stoljeća. Nalaz blaga iz Varne (*Odessos*) upućuje na prisutnost križnog nakita u ranobizantsko vrijeme.²³⁵ Na to upućuje i nalaz prstena nepoznate provenijencije koji je prvotno smatran merovinškim,²³⁶ ali novija istraživanja ukazuju da bi mogao biti langobardskog ili ranobizantskog podrijetla (Slika 66).²³⁷ Prsten iz Gale-Gackog je stilski srodan pektoralnom križu iz Barbata u Rabu koji je i vremenski podudaran prstenu (Slika 68). I prsten iz Gale i pektoral su moguće importirani proizvodi sa Sredozemlja ili su nastali u velikim urbanim središtima na Jadranu, poput Salone.²³⁸ Zaključno, Vinski smatra da je prstenje s križnom krunom koje smo uvrstili u katalog proizvod prije istočnomediteranskih radionica nego istočnogotskih ili da je mogao nastati imitacijom istočnomediteranskih ili ranobizantskih oblika u domaćim radionicama. Za razliku od Vinskoga, Ivan Mužić smatra da je prsten iz Otresa kod Benkovca ostrogotski.²³⁹

Ostrogoti ili istočni Goti osvojili su Dalmaciju najkasnije 493. godine kada Teodorik preuzima vlast nad Salonom. Osim Dalmacije u posjedu istočnih Gota našle su se Istra i

²³⁰ Z. Vinski, *Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXIX, 1967, 21-22. Dalje u tekstu Vinski 1967.

²³¹ Vinski 1968, 105, T.I, 4-6, 106, T.II, III, T.V, 8, 12-17, 108-111, T.IV, 18-19, T.VI, 20-29, T.VII, 30-31, 111, T.VIII, 32.

²³² Vinski 1967, 21.

²³³ Vinski 1968, 111.

²³⁴ Ibid., 112-114.

²³⁵ Ibid., 113.

²³⁶ O. M. Dalton, *Catalogue of the finger rings, early Christian, Byzantine, Teutonic, Mediaeval and later bequeathed by Sir Augustus Wollaston Franks*, London 1912, 27, kat. br. 171. Dalje u tekstu Dalton 1912.

²³⁷ [http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?](http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=94491&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5)

[objectId=94491&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5](http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=94491&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5) (14.8.15.)

²³⁸ Vinski 1968, 115.

²³⁹ I. Mužić, *Slaveni, Goti i Hrvati na teritoriju rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1997 [1989], sl. 14. Dalje u tekstu Mužić 1997.

Pannonia Savia. U Zadru je gotska vlast završila 552. godine, a dio Liburnije do Skradina su Goti izgubili već ranije, 536. godine. Otada je započelo razdoblje bizantske vladavine na tim prostorima.²⁴⁰ Gotske nalaze u grobovima nije uvijek lako prepoznati jer su se gotski ratnici pokapali bez oružja. Najčešći prilozi u gotskim grobovima su novci, a nakit je prisutan kao dio nošnje. Goti su bili pokapani na grobljima zajedno sa starosjedilačkim stanovništvom za vrijeme njihove vladavine Dalmacijom, za što su primjer kasnoantička groblja u Saloni, Naroni i veliko groblje na redove 6. stoljeća u Kninu²⁴¹ te groblje u Kašiću kraj Zadra.²⁴²

Prstenje s križnom krunom na području rimske provincije Dalmacije može se smjestiti u vremenske okvire od 5. do 7. stoljeća. Treba napomenuti da upotreba malteškog križa u nakitu odgovara rubnoj granici kasne antike te da stoga prsten s krunom oblika malteškog križa valja datirati u 6. i 7. stoljeće.²⁴³

Slika 64 Prstenje s nepoznatog nalazišta, zlato, d=2,3 cm, 5. st. British Museum, inv. br. AF.217 (British Museum on-line)²⁴⁴

Slika 65 Prsten iz Stobija, zlato, 5. st., Narodni muzej, Beograd (Vinski 1968, T.I, 1)

Slika 66 Prsten s nep. nal., zlato, vis. 2,2 cm, 6.-7. st., British Museum, inv. br. AF.479 (British Museum on-line)²⁴⁵

²⁴⁰ Mužić 1997, 141, 143.

²⁴¹ Ibid., 151.

²⁴² J. Belošević, *Ranosrednjovjekovna nekropola u selu Kašiću kraj Zadra*, Diadora: glasilo Arheološkog muzeja u Zadru 4, 1968, 237. Dalje u tekstu Belošević 1968.

²⁴³ Šeparović 2003, 221.

²⁴⁴ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=59837&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=4 (14.8.2015.)

²⁴⁵ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=94491&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=5 (14.8.2015.)

Slika 67 Pektoral iz Siska, druga pol. 6. st. (Vinski 1967, T.XIII, 11)

Slika 68 Pektoral iz Barbata na Rabu, zlato, dragi kamen, 6. st., Arheološki muzej Split (Vinski 1968, T.I, 6)

5.5. Trakasto prstenje

Tri prstena trakastoga obruča s urezanim motivima na obroču najsličnija su unutar tipa (kat. br. 16., 48.-49.) dok se treći razlikuje po zasebno oblikovanoj elipsastoj pločici i nedostatku ukrasa na obroču (kat. br. 75.). Prva tri prstena u skupini imaju sličan motiv na obroču: na lagano proširenoj gornjoj strani prstena, na mjestu glave, urezan je motiv križa s krakovima koji završavaju u trokut. Križ okružuje kružnica od punciranih točkica, a sa svake strane kružnice nalaze se motivi antitetično postavljenih ptica. Najsličniji su prsten iz Vrlike (kat. br. 48.) i iz Svetog Anselma u Ninu (kat. br. 16.) što se očituje po rješenju središnjeg motiva na kojem kružnica ima linije unutar kruga koje su također izvedene punciranjem. One dijele kružnicu na četiri podjednaka dijela i istodobno vizualno odvajaju krakove križa. Osim toga, likovno rješenje golubica u ta dva primjera srodnije je međusobno od rješenja golubica na prstenu iz Škripa na Braču.

Škrip je mjesto na sjevernoistočnoj obali Brača. Za vrijeme Teodorikove ostrogotske države (493.-535.) dio stanoništva seli iz Salone i Dioklecijanove palače zbog opće nesigurnosti i naseljava otoke Brač i Šoltu. Tada se na sjevernoj bračkoj obali grade raskošni sakralni objekti. Ne zna se kada je točno kršćanstvo stiglo na Brač, ali po nalazima arheoloških spomenika može se utvrditi da je kršćanstvo tamo postojalo krajem 5. i početkom 6. stoljeća.²⁴⁶ Na ovaj podatak upućuju ranokršćanske bazilike nastale vjerojatno tijekom Justinijanove rekonkviste, u vrijeme nakon bizantsko-gotskih ratova (535.-555.).²⁴⁷

Prsten iz Škripa (kat. br. 49.) potječe iz dječjeg groba u kojem nema tragova kostiju lubanje što prema podacima očevidaca nije jedinstveni slučaj na tom groblju. Prsten je pronađen uz

²⁴⁶ Gjurašin 1992, 252.

²⁴⁷ J. Belamarić, *Ranokršćanska sakralna arhitektura na Braču*, u: J. Belamarić (ur.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split 1994, 8.

prst desne ruke. Napravljen je od lima, a od ostala dva razlikuje se po ugraviranim „tau“ znakovima na krajevima obruča, iza motiva ptica.²⁴⁸ Križ kao simbol Krista najprije se pojavljivao okružen dvanaesticom Apostola koje kasnije zamjenjuju samo dvije figure apostola. S vremenom su se te dvije ljudske figure zamijenile dvama životnjskim figurama poput golubica, paunova, ovca i dupina. Tijela ptica na škripskom prstenu ugravirana su neprekinutim linijama i dotjerana punciranim točkicama. Krajevi znakova „T“ („tau“) također su ugravirani punciranim točkicama, a dvije puncirane kose linije iza tih znakova označavaju kraj ukrašavanja. Znak „T“ (*crux patibulata*) je inače znak otkupljenja. Uz prsten su nađene i perlice od staklene paste koje su bile dio ogrlice.²⁴⁹

Središnji motiv na prstenu iz Vrlike i na prstenu iz Nina podsjeća svojim oblikom na Konstantinov monogram. Prsten iz Vrlike iza motiva golubica ima ugravirani motiv sunca, oka ili Konstantinovog monograma.²⁵⁰ Prsten je slučajno nađen krajem 19. ili početkom 20. stoljeća pa se ne zna pobliže kontekst nalaza. Prema podacima u literaturi, Vrlika je poznat lokalitet na kojem je postojala srednjovjekovna nekropola, a pronađen je materijal u grobovima koji se pripisuje istočnim Gotima.²⁵¹ Grad Vrlika smješten je na najsjevernijem dijelu Splitsko-dalmatinske županije i nešto je bliži Braču nego Ninu. Međutim, ovdje treba uzeti u obzir utjecaj drugog važnog grada – Zadra. Zadar je u vrijeme velike seobe naroda i ranije bio u mnogo boljem položaju od Salone koja je trpjela zbog učestalih provala barbara i naposljetku je razorena nakon 625. god. ili 631. godine.²⁵² Zadrani u vrijeme kasne antike nisu bili prisiljeni napuštati svoje gradove, a za razliku od Splita i Dubrovnika koji tek u kasnoj antici počinju formirati urbanu strukturu, Zadar je imao čvrstu urbanističku strukturu koja se održala od antike pa sve do današnjih dana.²⁵³ Moguće je stoga da se obrt mogao nesmetano razvijati, a proizvodi nastali u Zadru odašiljani su u okolne gradove i manja mjesta. Otoci poput Brača bili su također pošteđeni provala barbara pa se trgovina morem mogla nesmetano odvijati. Hrvoje Gjurašin smatra da su vrlički i škripski prsten rađeni u salonitanskoj radionici, ali da ih nije izradio isti majstor. Po njegovom mišljenju je vrlički umjetnik vrsniji. Karakterističan je *horror vacui* koji govori da umjetnik prečesto i bez razumijevanja koristi razne kršćanske simbole (primjerice kombinacija motiva križa i motiva

²⁴⁸ Gjurašin 1992, 253-254.

²⁴⁹ Ibid., 254-255.

²⁵⁰ Ibid., 259.

²⁵¹ Ibid., 256, 258.

²⁵² I. Marović, *O godini razorenja Salone*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 99, 2006, 261. Dalje u tekstu Marović 2006a.

²⁵³ V. Jović Gazić, *Razvoj grada od kasne antike prema srednjem vijeku: Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar – stanje istraženosti*, Archaeologia Adriatica V, 2011, 152. Dalje u tekstu Jović Gazić 2011.

„tau“ koji isto predstavlja križ na škripskom prstenu).²⁵⁴ U vrijeme pisanja Gjurašinova rada nije bio objavljen prsten iz Nina koji je sličniji vrličkom nego brački iako je napravljen od zlata. Moguće je da sva tri prstena potječu iz Salone, a možda je središte njihove proizvodnje bio Zadar, budući da je zlatni prsten s takvom motivikom nađen upravo u okolici Zadra. To se ne može tvrditi sa sigurnošću jer nema podataka o proizvodnji nakita u Zadru u to vrijeme. U literaturi se, međutim, spominje kako je Salona nastavila s radioničkim djelovanjem u vrijeme istočnogotske vladavine.²⁵⁵

U prvim desetljećima 6. stoljeća istočni Goti žive na prostoru Cetinske krajine i na Braču. To dokazuju nalazi pojasnih kopči i predica iz Vrlike, na izvoru Cetine, u Gornjim Koljanima i na Gardunu. Na otoku Braču je, s druge strane, pronađeno mnogo novca istočnogotskih vladara (Teodada (534.-536.), Teodorika (488.-526.) i Gelimera (530.-534.)). Godine 535. Dalmacija je došla pod bizantsku vlast koju su tamošnji Goti priznali.²⁵⁶

Sv. Asel ili Sv. Anselmo je lokalitet koji obuhvaća crkvu i 100-njak grobova oko nje. Najranija faza pokapanja obuhvaća kasnoantičko razdoblje (4.-6./7. st.) i iz te faze postoji nekoliko grobova. Najviše grobova datira iz vremena ranog i osobito razvijenog te kasnog srednjega vijeka.²⁵⁷ Prsten iz Sv. Asela potječe iz kasnoantičkog horizonta grobova koji se datira na kraj 6. st., početak 7. stoljeća. Bio je dio inventara dvojnog groba 41 bogatog prilozima i to većinom nakitom. U grobu su još bila četiri srebrna prstena nepoznatog oblika.²⁵⁸ Datacija toga groba dosta je zamršena jer je među nakitnim oblicima ranog 6. i 7. stoljeća pronađen novac cara Gracijana (367.-383.).²⁵⁹

Prsten iz Dugopolja-Vučipolja (kat. br. 75.) napravljen je od bronce, a na elipsastoj pločici nije sačuvan ukras što ga jako razlikuje od prethodna tri primjerka. Elipsasta pločica zapravo nije prava elipsa već prati pravilnu liniju lagano proširenog ruba obruča. Prsten je nađen prilikom arheoloških iskopavanja trase autoceste Zagreb-Dubrovnik. Bio je prilog u grobu 1 koji je bio pravokutno zidana grobnica pokrivena kamenim pločama. Pokojnica je bila kršćanka jer je u njezinom grobu nađen još jedan prsten kšćanskoga sadržaja o kojem će više riječi biti dalje u tekstu. Dugopolje je značajno kao prostor koji okružuje više antičkih

²⁵⁴ Gjurašin 1992, 259.

²⁵⁵ A. Uglešić, *Nakit istočnih Gota na području rimske provincije Dalmacije*, u: Robert Tafrn (ur.), *Hrvati i Goti*, Split 1996, 154. Dalje u tekstu Uglešić 1996.

²⁵⁶ Gjurašin 1992, 258.

²⁵⁷ M. Kolega, *Nin – arheološka istraživanja ispred župne crkve sv. Asela (Anselma)*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 2, 2001, 91.

²⁵⁸ M. Kolega, *Nin – zaštitna istraživanja u sklopu župne crkve sv. Asela*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 3, god. XXVIII, 1996, 43, 47.

²⁵⁹ M. Kolega, *Vodič: Arheološki muzej Zadar, Muzej ninskih starina*, Zadar 2004, 26.

cestovnih pravaca koji su povezivali salonitansku luku i unutrašnjost provincije. Nekoliko magistralnih prometnica vodilo je prema naselju *Tilurium*, a moguće je da se Vučipolje nalazilo na jednom od tih pravaca. Neki autori pretpostavljaju postojanje vile (*villa rustica*) što nije neobično za ruralna područja 5. i 6. stoljeća.²⁶⁰

Ne postoje direktne analogije za trakasti tip prstenja iz Dalmacije. Međutim, možemo uzeti u obzir prstenje s ranosrednjovjekovne nekropole Vrh kod Brkača u Istri. Ono je slično navedenom prstenju iz kataloga po obliku obruča, elipsastom proširenju glave i, djelomično, prema motivu na glavi. Križ urezan na pločici nije toliko detaljno obrađen i nema punciranih dodataka na prstenju iz Istre.²⁶¹ Na lokalitetu Ždrijac kod Nina pronađeno je brončano prstenje izgledom jako nalik trakastom prstenju iz Vrlike, Nina i Škripa. Očite su zajedničke karakteristike obruča, a na proširenoj glavi se pojavljuje puncirana kružnica koja okružuje pentagram. Umjesto golubica na prstenju iz Ždrijca prisutne su cik-cak linije. Međutim, ždrijačko prstenje nađeno je u ranosrednjovjekovnom grobu prve polovine 9. stoljeća.²⁶²

Pitanje datacije trakastoga je prstenja upitno. H. Gjurašin smatra da ga treba smjestiti u okvire 6. stoljeća,²⁶³ a Maja Petrinec smatra da se prstenje treba datirati u 8. i prvu polovinu 9. stoljeća i da je ono produkt bizantskih radionica iz obalnih gradova.²⁶⁴ Njezin razlog za tako kasnu dataciju je kontekst nalaza prstena s lokaliteta Sv. Anselmo. Na tom lokalitetu su pronađene naušnice bizantskog stila 8. i prve polovine 9. stoljeća i one su joj glavni reper za dataciju.²⁶⁵ Uzme li se u obzir analogno prstenje iz Istre i prstenje iz Ždrijca koji su jedine paralele ovome trakastom prstenju iz kataloga, valjalo bi prihvatiti dataciju Maje Petrinec i smjestiti prstenje iz Vrlike, Škripa i Nina u okvire 8. i početak 9. stoljeća, ali s obzirom na horizont groba i tehničko-stilske karakteristike nakitnih oblika groba u kojemu je nađen prsten iz Nina, moguće je da se ovaj tip prstenja pojavljuje ranije, u 7. stoljeću.

²⁶⁰ I. Borzić, I. Jadrić, *Novi prilozi arheološkoj topografiji dugopoljskoga kraja*, *Archaeologia Adriatica* I, 2007, 145, 155, 161-162.

²⁶¹ B. Marušić, *Ranosrednjovjekovna nekropola na Vrh kod Brkača*, *Histria Archaeologica* 10/2, 1979, T.III, 21: 16, 17. Dalje u tekstu Marušić 1979.

²⁶² R. Jurić, *Nin, Ždrijac*, u: Ante Milošević (ur.), *Hrvati i Karolinzi: Katalog*, Split 2000, 308, IV. 197.

²⁶³ Gjurašin 1992, 260.

²⁶⁴ M. Petrinec, *Metal Objects of Byzantine Origin in Medieval Graves from Croatia*, *Series Byzantina* VIII, 2010, 18-19, 22. Dalje u tekstu Petrinec 2010.

²⁶⁵ Petrinec 2010, 18-19.

5.6. Pečatno prstenje

Pečatno prstenje u Dalmaciji zastupljeno je u 17 primjeraka. Najviše je komada zastupljeno u srebru, slijede brončani i jedan od stakla. Prema tipu krune prevladava prstenje s natpisom ili monogramom pa se ono katkada naziva i monogramno prstenje (kat. br. 22.-30., 94., 143.). Ostali oblici zastupljeni su s antropomornim i/ili zoomornim prikazima na kruni (kat. br. 31., 92.-93.), prizorima kršćanske simbolike (kat. br. 31., 95.) i linijama nejasnog značenja na kruni (kat. br. 86.) ili bez ukrasa na kruni (kat. br. 91.).

Upitno je da li je prsten brončani prsten iz Čitluka (kat. br. 91.) doista bio pečatnjak jer na njegovoj kruni nema nikakvih tragova urezivanja. Slično vrijedi za prethodni prsten (kat. br. 86.) koji na kruni ima urezane linije čudnoga oblika pa djeluje kao da je prsten napravio majstor nevješte ruke kao imitaciju ugraviranog intalja (*intaglio*). Prvi je prsten nastao imitacijom raskošnijeg prstenja od plemenitih metala sa žičanim obrubima ili perlastim optočenjima. Ova dva prstena nastala su u nekoj od radionica u Čitluku (*Aequum*), kao i kasniji primjerak s četvrtastom krunom s uloškom (kat. br. 47.). Lako je moguće da je proizvodnja postojala u Čitluku iz razloga što je grad imao kolonijalni status u rimsko vrijeme.²⁶⁶

Prsten iz Salone (?) (kat. br. 92.) zadržava oblik prstenja sirijskog tipa s dva para kuglica na ramenu, ali u krajnje stiliziranoj varijanti. Na jednak način je kruna, u sirijskom tipu osobita po staklenom umetku ili umetku od dragog kamena, sada zamijenjena krunom s ugraviranim ornamentom. Ovaj i dući prsten u katalogu možda nisu služili kao pečatnjaci nego je ugravirana pločica imala samo ukrasnu funkciju.

Vjerojatno su pečatni oblici bili prstenovi s ugraviranim grčkim ili latinskim slovima - monogramima.²⁶⁷ Prstenje s urezanim znakovima koji skrivaju pravo značenje učestalo je nalaženo na prostoru rimske Dalmacije. Sačuvano je u deset primjeraka, a nalaženo je na nekoliko lokaliteta: Vučipolje (1), Salona (možda 3), Kašić (2), Knin (3) i jedan s nepoznatog nalazišta. Monogram s prstena iz Salone (kat. br. 94.) čita se VIVAS IN DEO²⁶⁸ što je uobičajen natpis na prstenju kršćanske pripadnosti.²⁶⁹

²⁶⁶ R. Košćević, *Metalni i koštani nalazi*, u: M. Topić (ur.), *Pax et bonum FF – AM: Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 248, 250. Dalje u tekstu Košćević 2008.

²⁶⁷ Ivčević 1994, 239-240.

²⁶⁸ Ibid., 239.

²⁶⁹ Henkel 1913, 91, kat. br. 973.

Monogramno prstenje antičkog je podrijetla, a Germani ga preuzimaju u kontaktu s rimskim stanovništvom.²⁷⁰ Monogram je služio u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku kao sredstvo kršćanske konspiracije pred poganima.²⁷¹

Prsten s nepoznatog nalazišta koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu (kat. br. 143.) pripada trijerskoj grupi staklenog prstenja, datiranog u posljednju trećinu 4. stoljeća. Za ukras na kruni prstena koji uključuje natpis i križić, ne postoje direktne analogije. Međutim, Zrinka Buljević razglaba o značenju grčkih slova na kruni te predlaže čitanje natpisa kao: εις Χριστος εις Θεος u prijevodu: jedan Krist jedan Bog. Motiv križa poistovjetila je s Kristom, a povod za to poistovjećivanje su joj starokršćanske geme na kojima se javlja takva simbolika. Prema podrijetlu, splitski prsten vuče istočne, egipatske ili sirijske korijene.²⁷² Prsten iz Vučipolja u Dugopolju (kat. br. 22.) spomenuli smo ranije kao prilog zajedno s još jednim prstenom iz groba kršćanke. Na njemu su urezani znakovi +IM(A). Slično znakovlje sadrži prstenje iz Salone (kat. br. 23.-24.) te prstenje iz Knina-Greblje (kat. br. 28.-30.). Ovo prstenje vjerojatno sadrži monograme koji su skraćenice osobnih imena pa je teško odgonetnuti njihovo značenje.²⁷³ I prsten s prikazom jednakokračnog križa (*crux immisa*; kat. br. 95.) moguće je služio kao pečatnjak.²⁷⁴ Dva prstena iz Knina (kat. br. 28.-29.) su ranobizantski iako su nađeni u grobovima s ostrogotskim ritualom pokapanja (stavljanje vretena s pršljenom u šaku pokopane žene u grobu 173) i drugim ostrogotskim obilježjima.²⁷⁵

Prstenje iz Kašića (Glavčurak) s ugraviranim slovom „N“ u negativu (kat. br. 25., 27.) slično je prethodna dva prstena te je vjerojatno inventar nekog germanskog groba. Prstenje je nađeno u istom grobu kao i istočnogotska fibula.²⁷⁶ Ranobizantskog je podrijetla²⁷⁷ kao i prstenje iz Knina. Groblje na Glavčurku kod Kašića dijeli se u dvije velike faze: prvo je iz razdoblja seobe naroda (početak – sredina 6. st.), a drugo iz slavenske odnosno starohrvatske epohe (2. pol. 8.-1. pol. 9. st.). Dva monogramna prstena iz Kašića ne mogu se sa sigurnošću atribuirati

²⁷⁰ Uglešić 1996, 150-151.

²⁷¹ Ivčević 1994, 239.

²⁷² Z. Buljević, *Neobjavljeni starokršćanski stakleni predmeti iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Diadora: glasilo Arheološkoga muzeja u Zadru 20, 2000, 263, 265.

²⁷³ Z. Vinski, *Razmatranja o iskopavanjima u Kninu na nalazištu Greblje*, Starohrvatska prosvjeta 19, 1989, 30. Dalje u tekstu Vinski 1989; Ivčević 1994, 240.

²⁷⁴ Ivčević 1994, 239.

²⁷⁵ Vinski 1989, 31, 23.

²⁷⁶ J. Belošević, *Prvi arheološki tragovi velike seobe naroda na području sjeverne Dalmacije*, Diadora: glasilo Arheološkoga muzeja u Zadru 3, 1965, 133. Dalje u tekstu Belošević 1965.

²⁷⁷ Uglešić 1996, 151.

istočnim Gotima jer su u prvoj fazi groblja pomiješani grobovi autohtonoga kasnoantičkoga stanovništva s grobovima germanskih došljaka.²⁷⁸

Od prstena iz Salone (kat. br. 26.) sačuvala se samo okrugla pločica s monogramom „PATER“. Ona je zasigurno pripadale ranobizantskom prstenu jer je jako nalik ranobizantskom prstenu s lokaliteta Knin-Greblje (kat. br. 28.) te prstenu nađenom u Kašiću (kat. br. 27.).²⁷⁹ Najzanimljiviji s lokaliteta je vjerojatno prsten s dvije antitetično postavljene figure lavova između kojih je kalež (kat. br. 31.). Vinski prikaz kaleža na prstenu oblikom pripisuje ranobizantskom kulturnom krugu, a prsten s kružnom pločicom i po jednom granulom na svakom ramenu asocira na prstenje langobardskih vladara 7. st. Italije. Moguće je da je prsten stoga nastao u Italiji pod utjecajem ranobizantskih zlatarskih radionica.²⁸⁰ U sjevernoj Italiji postojale su središnje radionice za izradu istočnogotskog nakita, a dio nakita je import pontskih radioničkih središta.²⁸¹

Natpis na prstenju nije neuobičajen. On se javlja na prstenju rajnske oblasti kao i na prstenju u rimskoj Dardaniji (Slika 69). Prsten iz British Museuma sadrži natpis s brojem koji je bio od značenja vlasniku koji ga je nosio,²⁸² a oblikom nalikuje prstenju iz Dalmacije (kat. br. 23.-24.). Pečatno prstenje s ugraviranim zoomorfnim motivima na pločici nalaženo je na groblju u Intercisi (Slika 70) te na rajnskom području.²⁸³ Prsten s pravokutnom pločicom i urezanim znakom nalik kristogramu pronađen je na groblju *Lauriacum*.²⁸⁴ Prstenje s ugraviranim i križnim motivima i punciranjem prisutno je na prostoru Slovenije, a datira s kraja 6. stoljeća (Slika 71). Monogramno prstenje nastavlja se upotrebljavati u vrijeme merovinške epohe.²⁸⁵

Pečatno prstenje Dalmacije prisutno je kroz cijelo vrijeme trajanja kasne antike, od 3. do početka 7. stoljeća. Etničko podrijetlo ovoga prstenja ne može biti podredivo jednom kriteriju zbog raznolikosti stanovništva prisutnoga u naseljima uz obalu u to vrijeme.

²⁷⁸ Belošević 1968, 237.

²⁷⁹ Ivčević 1994, 240.

²⁸⁰ Vinski 1989, 19.

²⁸¹ Uglešić 1996, 153.

²⁸² Marshall 1907, T. XVII, 655.

²⁸³ Henkel 1913, T.XL, 1023.

²⁸⁴ Kloiber 1962, 86, T.XVI, gr. 31a, 3, 3a.

²⁸⁵ Deloche 1886, 20-21

Slika 69 Prsten iz Bele Palanke, zlato, oniks, d=2,1 cm, Narodni muzej Niš, inv. br. 99/v, 4. st. (Jovanović 1978, sl. 15, kat. 23)

Slika 70 Prstenje iz Intercise, prijelaz 3. na 4. st. (Alföldi 1957, T.LXXVIII, 8, 9)

Slika 71 Prstenje iz Bleda-Pristava, bronca, d=2,3 cm, d=2,05 cm, Narodni muzej Ljubljana, inv. br. S 501, 75/126 (Knific, Sagadin (ur.) 1991, 69, sl. 56, 70, sl. 58)

5.7. Prstenje s uloškom

Među prstenjem s uloškom na teritoriju rimske Dalmacije prevladava ono s četvrtastom krunom što je bitna razlika u tipu u odnosu na prstenje s uloškom iz ostalih rimskih provincija na tlu današnje Hrvatske. Jedini prsten s okruglom krunom vjerojatno iz Salone, odgovara karakterističnom sirijskom tipu koji se u 3. stoljeću proširio na zapad (kat. br. 4.). Taj prsten se može datirati kasnije od toga zbog tehnike lijevanja umjesto filigrana i umetka od staklene paste umjesto umetka od dragoga kamena. Ovakvi pojednostavljeni oblici prisutni su na kasnoantičkim nekropolama 3. i 4. stoljeća.²⁸⁶

Prsten iz Čitluka (kat. br. 47.) ima povišenu četvrtastu krunu naknadno nalemljenu na obruč. Prsten je dio razvojne forme koja se na svom vrhuncu manifestira u arhitektonskom prstenju 6. stoljeća i kasnije.²⁸⁷ Tri zlatna prstena iz Narone (kat. br. 6.-8.) imaju obruč koji se proširuje prema kruni. S gornje strane krune nalemljen je dodatak u obliku tube i u njega je nekad možda bio umetnut umetak od staklene paste ili dragi kamen. Kroz dvije rupice na tuljcu bila je provučena tanka žica koja je spriječavala da dragi kamen ispadne. Dragi kamen je možda bio umetnut u četvrtastu krunu tog prstenja jer se unutar krune jednoga od njih (kat.

²⁸⁶ Ivčević 1994, 240.

²⁸⁷ Košćević 2008, 248.

br. 6.) vide tragovi šiljastog predmeta kojim je dragi kamen izvučen.²⁸⁸ Prstenje iz Vida (*Narona*) nalazilo se među ostavom bizantskog novca nađenog 1901. godine. Najraniji novac u ostavi bio je onaj Justina I. (518.-527.), a najkasniji Mauricija Tiberija (582.-602.).²⁸⁹ Budući da nema direktnih analogija za ovo prstenje, može ga se datirati jedino pomoću novca u ostavi. U ostavi je pronađen još jedan zlatni prsten potpuno različit od prethodnih za koji postoje analogije, a o njemu će više riječi biti u idućem poglavlju. *Tremissis* Mauricija Tiberija posljednji je novac iz kasnoantičke Narone, a nakon njega slijedi višestoljetni hijat. Grad je definitivno pao u avaroslavenskim osvajanjima početkom 7. stoljeća.²⁹⁰

Od prstenja s uloškom u Dalmaciji jedine analogije nalazimo za prsten iz Čitluka. Takvo prstenje iz kasnoantičke epohe nalazimo u British Museumu, a svrstava se u okvire 3. i 4. stoljeća.²⁹¹

Možemo zaključiti kako prstenje s okruglim otvorom za uložak spada u 4. stoljeće, a ono s četvrtastim otvorom datira od vremena 5. i iz 6. stoljeća i potječe iz bizantske radionice.²⁹²

5.8. Prstenje s više karika

Jedan zlatni prsten s pomičnim karikama (kat. br. 15.) nađen je u Naroni, u spomenutoj ostavi bizantskog novca. Na središnjoj karici prstena urezan je natpis VRVECE.²⁹³ Bočne karike prstena mogu se pomicati tako da se prsten mogao nositi na četiri različita načina. Frane Bulić je ovaj prsten odredio kao bračni prsten. Središnju pločicu s natpisom VRVECE on je pročitao kao VRBICA (Urbika) s jedne strane, i ta bi strana označavala žensko ime, a PRAES s druge strane iste karike, na nasuprotnoj pločici, riječ koja bi označavala skraćenicu muškog imena *Praesens*, *Praestantius*, *Praesidius* ili *Praestabilis*.²⁹⁴ Bočne, pomične karike imaju okasti oblik pločice u kojoj je bio umetak. Sve karike prstena optočene su filigranskom žicom.

²⁸⁸ F. Bulić, *Depo ženskog nakita Urbike i njezina muža nađen u Naroni (Vid kod Metkovića)*, u: V. Rismondo (gl. ur.), *Izabrani spisi*, Split 1984, 518. Dalje u tekstu Bulić 1984.

²⁸⁹ I. Marović, *Ostava bizantskih zlatnika iz Narone*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 99, 2006, 235. Dalje u tekstu Marović 2006.

²⁹⁰ A. Piteša, *Katalog nalaza iz vremena seobe naroda, srednjeg i novog vijeka u Arheološkome muzeju u Splitu*, Katalozi i monografije 2, 2009, 47. Dalje u tekstu Piteša 2009.

²⁹¹ Marshall 1907, 88, 125, 156, T.XV, 518, T.XIX, 766, T.XXV, 975.

²⁹² Piteša 2009, 47.

²⁹³ Marović 2006, 237.

²⁹⁴ Bulić 1984, 514-518.

Takvo prstenje potječe od helenističkog razdoblja na čijim su pločicama karika prikazani likovi božanstava,²⁹⁵ a slični oblici s manjim brojem karika pojavljuju se u ranom kršćanstvu. Na prstenu iz Orvieto na jednoj pločici je ispisana riječ *Blithia* koja označava žensko ime dok je na drugoj pločici ugraviran monogram istoga imena (Slika 72).²⁹⁶

Prsten s pomičnim karikama datiramo u okvire 6. stoljeća.

Slika 72 Prsten iz Orvieto, zlato, ranokršćanski (Dalton 1901, 10, kat. 60)

5.9. Prstenje arhitektonskog stila

Od dva prstena arhitektonskog stila, drugi je pronađen upravo na teritoriju rimske Dalmacije, u Studencima kod Imotskog (kat. br. 14.). Ovaj rijedak, ali izvanredan zlatni prsten ukrašen je bogatom granulacijom i filigranom, a unutar kalote nekada se vjerojatno nalazio dragi kamen. Sve ovo govori o vrlo visokoj vrijednosti ovoga prstena i nesumnjivo njegovoj pripadnosti višem sloju društva. Prsten je pronađen slučajno 1901. godine u polju blizu Imotskog pa se o njegovom kontekstu ne može reći ništa više.²⁹⁷

Analogne primjerke spomenuli smo u poglavlju u kojem je analiziran zlatni prsten iz Samobora, a isti vrijede i za ovaj prsten.

²⁹⁵ Marshall 1907, 28, kat. br. 167.

²⁹⁶ Dalton 1901, 10, kat. br. 60

²⁹⁷ Bulić 1984, 524.

6. Prstenje Istre

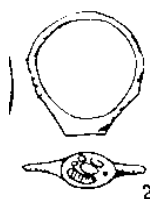
Kasnoantičko prstenje Istre (*Histria*) veže se uz postojanje nekropola te gospodarskih i proizvodnih središta. Vrijeme vladavine istočnih Gota u Istri je obilježeno napretkom u proizvodnji po čemu je ona osobita među ostalim provincijama na tlu Hrvatske.

6.1. Pečatno prstenje

Pečatno prstenje Istre objavljeno je u literaturi u dva primjerka. Jedan je srebrni, s otkinutim dijelom obruča (kat. br. 19.), a drugi željezni, dosta loše očuvan (kat. br. 108.). Oba prstena potječu s lokaliteta Burle kod Medulina. Burle je bila antička i kasnoantička nekropola (1. st. pr. Kr. – 6. st.), s većim dijelom skeletnih, poganskih ukopa. Prstenje je nađeno tijekom prve etape sistematskih istraživanja nekropole, a s obzirom na sveukupni inventar datira iz razdoblja 2. – kraja 4. stoljeća. U to je vrijeme još prisutan snažan poganski kult na nekropoli. On se očituje u otkrivenom sektoru zapadnog dijela nekropole gdje su pronađeni mnogobrojni razbijeni keramički lonci i vrčevi iste tipologije, po sredini probušenih dna te po ritualnom ukopu vepra kojemu je bukranij bio položen na tegulu.²⁹⁸

Za prvi prsten ne nalazimo analogne primjere, dok je drugom prstenu sličan prsten iz Ságvára koji se s njime poklapa u naglašenim ramenima koja pri kruni poprimaju blago konkavnu formu, a obruč na mjestu krune je izbočeniji (Slika 73).

Pečatno prstenje iz Istre datacijski obuhvaća razdoblje od 2. do kraja 4. stoljeća.

Slika 73 Prsten iz Ságvára, 4. st. (Burger 1966, Fig. 124, 2)

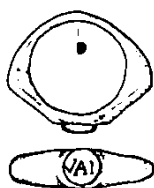
²⁹⁸ V. Girardi Jurkić, K. Džin, *Sjaj antičkih nekropola Istre*, Pula 2002, 2003, 132-134. Dalje u tekstu Girardi Jurkić, Džin 2002, 2003.

6.2. Prstenje bikoničnog oblika

Prstenje bikoničnog oblika (kat. br. 32.-35.) specifično je za prostor Istre gdje se pojavljuje u četiri od ukupno pet primjeraka u katalogu. Svi komadi su napravljeni od srebra, a potječu s medulinske nekropole. Ovo prstenje odlikuje se po trokutasto raširenim ramenima te može imati polukuglicu ili pločicu na kruni.

Jedan analogni primjer već smo spomenuli ranije u kontekstu Donje Panonije (Slika 43), a sličan primjerak samo s natpisom na pločici čuva se u muzeju u Ptuj (Slika 74).

Prstenje bikoničnog oblika iz Istre datirano je od 2. do kraja 4. stoljeća.

Slika 74 Prsten iz nep. nal., bronca, d=2,4 cm, kraj 2./3. st., Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 963 (Mihovilić 1979, T.2, 9)

6.3. Prstenje s reljefnom krunom

Samo jedan prsten s reljefnom krunom potječe iz istarske nekropole Burle kod Medulina (kat. br. 100.). Prsten je napravljen od lijevane bronce, a na kruni je prikazana vjerojatno ljudska figura.²⁹⁹

Osim analognog staklenog prstena iz Siska (kat. br. 142.), slične oblike spomenuli smo ranije u kontekstu reljefnog prstenja iz Donje Panonije stoga ih ovdje nećemo ponavljati. Treba napomenuti da se reljef s prikazom ljudske figure pojavljuje već na helenističkim oblicima prstenja, a ta se moda nastavila i u kasnoj antici. Osnovna razlika je u oblikovanju obruča i krune.

Prsten s reljefom ljudske figure iz Medulina datiran je u početke kasne antike odnosno 3. – 4. stoljeća.

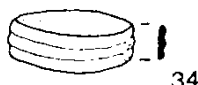
²⁹⁹ Girardi Jurkić, Džin 2002, 2003, 147, kat. br. 172.

6.4. Trakasto prstenje

Brončani prsten iz Dragonere (kat. br. 72.) ima urezane dvije crte koje teku paralelno s rubom obruča. U Dragoneri su 2003. i 2004. godine otkrivena dva gospodarska kompleksa koja su vrhunac doživjela u kasnoj antici odnosno u ostrogotsko doba. Počeci nastanka tih gospodarskih kompleksa vuku u 1. stoljeće. U drugoj polovini 4. stoljeća nakon požara vile (*villa maritima*) došlo je do promjene vlasnika i vila je temeljito obnovljena. Zanimljivo je da na prijelazu 4. u 5. stoljeće, vila nije imala fortifikacijski sustav kao što je to slučaj kod drugih vila toga razdoblja. Naprotiv, u vrijeme provale istočnih Gota ona je sačuvala stambeno-gospodarski karakter. Imala je velike mlinove za masline i manje mlinove za ručno mljevenje žitarica te kovačnicu s talioničkom peći. Iako Ostrogoti provaljuju u Istru 400. i 401. godine, ona se pod njihovom vlašću našla tek za vladara Odoakra (476.-493.) i Teodorika. U Istri je ostrogotska vladavina obilježena ekonomskim prosperitetom što je pogodovalo razvoju dvaju maritimno-ruralnih kompleksa u Dragoneri. Godine 538. Istra potpada pod vlast Bizanta te se ponovno mijenja njezina etnička slika. Stanovnici su napustili gospodarstvo u Dragoneri početkom 7. stoljeća prilikom provale Slavena.³⁰⁰

Analogno prstenje s više paralelnih rebara nađeno je u okolici Maribora (Slika 75), u Ljubljani (*Emona*),³⁰¹ kod nas u Ostrovici³⁰² i Dalju (*Teutoburgium*) (kat. br. 106.). Trakasto prstenje iz mlađega carskoga doba nalaženo je na prostoru slobodne Germanije.³⁰³

Trakasti prsten iz Dragonere datiran je u mlađe carsko doba ili 4. stoljeće i ta se datacija poklapa s datacijom oblika trakastoga prstenja iz Siska.

Slika 75 Prsten iz okolice Maribora, bronca, d=2 cm, Pokrajinski muzej Maribor, inv. br. g. b. 10.4345 (Mihovilić 1979, T.2, 34)

³⁰⁰ A. Starac, *Dragonera: arheološka istraživanja 2003.-2004.*, u: Alka Starac (ur.), *Dragonera: dva bisera*, Pula 2010, 120-125.

³⁰¹ Petru 1972, 90, T.LXXIII, gr. 957, 15.

³⁰² T. Burić, *Ostrovica, Greblje*, u: A. Milošević (ur.), *Hrvati i Karolinzi: Katalog*, Split 2000, 315, IV. 205a-b.

³⁰³ Košćević 1991, 35, sl. 138.

6.5. Poligonalno prstenje

Brončani prsten poligonalnog obruča iz Kacavanca kod Dvograda (kat. br. 103.) jedini je primjer prstenja tog tipa iz Istre objavljenoga u literaturi. Prsten je nađen na groblju Kacavanac koje je koristilo autohtono stanovništvo Istre kroz čitavo vrijeme postojanja groblja.³⁰⁴ Na tom groblju individualni način pokapanja je iznimka, a grobovi su podijeljeni u tri skupine: grobovi s naknadnim sahranjivajem, porodični grobovi i kosturnice.³⁰⁵ Stoga nisu svi nalazi iz istoga groba iste starosti jer su neki pokojnici pokapani naknadno u već postojeću grobnu raku tako da je s vremenom u jednoj grobnoj raci moglo biti više pokojnika. Dvogradsko groblje korišteno je od kraja 4. do kraja 12. stoljeća.³⁰⁶

Analogno prstenje iz Salone (kat. br. 102.) i iz Siska (kat. br. 36.-37.) datirano je u ranije razdoblje prelaska 3. na 4. stoljeće. Branko Marušić je s obzirom na analogni prsten iz Lauriacuma datirao dvogradski prsten na početak 6. stoljeća.³⁰⁷

6.6. Prstenje s ugraviranom pločicom

Od ovoga tipa prstenja objavljena su četiri primjerka u bronci. Svi potječu s Velog Brijuna. Karakterizira ih upotreba urezanih križnih motiva, s punciranim kružićima na pločici te rebrenje obruča vertikalnim brazdama (kat. br. 80.) ili u obliku riblje kosti (kat. br. 81., 83.). „Kastrum“ na Velom Brijunu počeo se graditi najkasnije početkom 5. stoljeća. Uloga „kastroma“ nije bila vojne prirode već zaštita tamošnjeg stanovništva od mogućih prodora zapadnih Gota i Atilinih osvajanja sredinom 5. stoljeća. Brijunski „kastrom“ imao je zadaću štititi zapadnu obalu Istre zajedno s ostalim utvrđenim naseljima. U 6. stoljeću se pod bizantskom upravom formiraju *themae*, bedemima osnažena naselja prapovijesne i rimske tradicije. Za gotske vladavine na kastrumu je zabilježena neprestana građevinska aktivnost.³⁰⁸

Prstenje je datacijski teže određivo iz nekoliko razloga. Motivi riblje kosti i puncirani kružići javljaju se od 4. stoljeća. Urezani „X“ motivi, javljaju se također već u 4. stoljeću, a analogije za to postoje u Ságváru gdje je pločica proširena, a na obruču se pojavljuje puncirani i linearni ukras (Slika 76). Međutim, puncirani motiv se javlja i kasnije u 7. i 8. stoljeću. Slična

³⁰⁴ B. Marušić, *Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno groblje kaštela Dvograd*, Histria Archaeologia 1/1, Pula 1970, 18. Dalje u tekstu Marušić 1970.

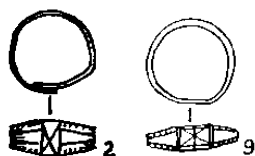
³⁰⁵ Marušić 1970, 13.

³⁰⁶ Ibid., 16-17.

³⁰⁷ Ibid., 16.

³⁰⁸ Ž. Ujčić, *Povodom nalaza brončanog prstenja iz „kastroma“ na Velom Brijunu*, Histria Archaeologica 26, 1995, 110. Dalje u tekstu Ujčić 1995.

dekoracija prisutna je na drugom prstenju s istarskih grobalja Vrh kod Brkača,³⁰⁹ Mejica kod Buzeta i Sipar kod Umaga, a to prstenje izlazi iz kasnoantičkih okvira što je spomenuto ranije. Na prostoru Slovenije postoji takav tip prstenja s motivom punciranih kružića koji se datira u 9. stoljeće.³¹⁰ Prstenje iz Ždrijca u Ninu također spomenuto u kontekstu trakastoga prstenja Dalmacije, može se načinom ukrašavanja dovesti u vezu s prstenjem iz Velog Brijuna.³¹¹ Sudeći prema analogijama, smatramo da bi prstenje iz Velog Brijuna trebalo ipak postaviti u okvire 8. i 9. stoljeća stoga ostavljamo otvorenim pitanje njihove datacije.

Slika 76 Prstenje s urezanim monogramima, bronca, 4. st. (Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 61, 9)

³⁰⁹ Marušić 1979, T.III/21: 16, 17.

³¹⁰ T. Knific, M. Sagadin (ur.), *Pismo brez pisave: Arheologija o prvih stotletjih kršćanstva na Slovenskem*, Ljubljana 1991, 44, 95.

³¹¹ Ujčić 1995, 115, 116

7. Gagatno prstenje

Dva prstena od gagata s nepoznatog nalazišta čuvaju se u Arheološkom muzeju u Zadru. Gagat je bituminozni ugljen crne ili smeđe boje koji se dobiva iz fosiliziranog drveta roda *Araucariaceae* iz razdoblja jure (oko 180 milijuna godina PS). Prema svojstvima spada u plemenite materijale i od njega se radio nakit u antici. Gagat se smatrao zaštitnim simbolom koji štiti od uroka, a zbog crne boje bio je smatran žalobnim nakitom. Od crnog stakla se razlikuje po tome što je potpuno neproziran, lakši i topao na dodir.³¹² Nalazišta gagata postoje u Njemačkoj, Poljskoj, Slovačkoj, Engleskoj i drugdje. Podaci govore o postojanju antičke radionice gagata u Trieru, ali nije sigurno da je upravo odande došao na naše prostore.³¹³

Tipološki prstenje od gagata odgovara oblicima u metalu³¹⁴ i drugim materijalima. Prsten (kat. br. 146.) narebrenog obruča ima analogije u staklenom prstenju istoga razdoblja i tipa koje smo naveli u poglavljima Gornja Panonija i Donja Panonija (kat. br. 136.-138.). Za kolutasti prsten (kat. br. 147.) ne nalazimo direktne analogije, ali se po oblikovanju krune može dovesti u vezu s pojedinim brončanim oblicima s prostora Slovenije.³¹⁵

³¹² Giunio 2010, 193-195.

³¹³ Ibid., 193, 197.

³¹⁴ Ibid., 197.

³¹⁵ Mihovilić 1979, T.2, 7, 8.

8. Zastupljenost prstenja prema tipu, mjestu pronalaska i materijalu

Usporedimo na kraju podatke iz kataloga za svaku provinciju.

U Gornjoj Panoniji pretežno je zastupljeno prstenje u formi ključa. Prstenja-ključeva ima 41 komad što čini 27,89% od ukupnog broja prstenja u katalogu (ovdje je uračunato i prstenje koje nije u katalogu, a koje je obradila Remza Košćević u tablici, Slika 10). Prstenje iz Siska čini 88% ukupne količine prstenja iz Gornje Panonije. Najčešće je prstenje Gornje Panonije od bronce i ono čini 44,77% od ukupnog prstenja Gornje Panonije.

U Donjoj Panoniji je najzastupljeniji tip prstenja s umetkom koji je sadržan u ukupno 5 od 28 komada Donje Panonije što čini 17,85%. Najviše je prstenja s lokaliteta Štrbinci koje čini 57% od ukupnoga prstenja unutar provincije. Najčešće je prstenje Donje Panonije napravljeno od bronce (39%).

Prstenje Dalmacije sadrži 37 komada. Najčešći tip je pečatno prstenje koje čini 45,95% ukupnog prstenja te provincije. Prstenje iz Dalmacije u 27% slučajeva potječe iz Salone. Brončano prstenje čini 29,73%, a zlatno prstenje čini 24,3% od ukupnog prstenja rimske Dalmacije.

Prstenje Istre zastupljeno je u 13 komada. Najčešća dva tipa su prstenje bikoničnog oblika i prstenje s ugraviranom pločicom, od kojih je svaki prisutan u četiri komada (30,77%). Najviše prstenja Istre potječe s nekropole Medulin-Burle (53,84%). Najčešći materijal od kojega se izrađivalo istarsko prstenje u kasnoj antici je bronca (53,84%). Zanimljivo je da nije pronađen niti jedan zlatni prsten na području Istre.

Najviše kasnoantičkog prstenja sakupljenog u katalogu potječe s prostora Gornje Panonije iz koje potječe 67 primjeraka. Slijedi prstenje Dalmacije s 37 komada prstenja, potom prstenje Donje Panonije s 28 komada te prstenje Istre s 13 prstenova objavljenih u dosadašnjoj literaturi (Tabela 1).

Što se tiče materijala od kojega je prstenje napravljeno, s prostora Hrvatske najveći broj objavljenog prstenja napravljen je od bronce (40%), a slijedi prstenje od srebra (23%) i stakla (14%) (Tabela 2).

Najčešći tip prstenja kasne antike iz kataloga pripada pečatnom prstenju koje čini oko petinu ukupnog prstenja iz kataloga. Vrlo je često i prstenje tipa ključ, a potom trakasto, kolutasto i prstenje s uloškom (Tabela 3).

Najveća količina prstenja iz kataloga pripada razdoblju ulaska u kasnu antiku odnosno u prijelaz 3. na 4. stoljeće (Tabela 4). Nakon toga dogodio se stanoviti pad u prisutnosti kasnoantičkog prstenja s prostora Hrvatske koji traje do 5. stoljeća kada se događa određena stagnacija. Tijekom 6. stoljeća ponovno se povećava broj prstenja prisutnog na teritoriju Hrvatske. Treba naglasiti da su parametri ove tablice dosta varijabilni jer je nekolicina prstenja datirana na temelju njihovih stilskih osobina koje nisu podložne samo jednom kriteriju nego se kod različitih istraživača uzimaju različite analogije što dovodi do vrlo različitih datacija pojedinih prstenova. Osim toga, prstenje koje je dosad pronađeno ne predstavlja konačnu sliku prisutnosti kasnoantičkog prstenja na prostoru Hrvatske. Preciznija slika može se dobiti budućim arheološkim istraživanjima, a ona ovisi također o spremnosti istraživača na objavu podataka.

Poznato je da su terenska istraživanja na pojedinim lokalitetima učestalija nego na nekim drugim, pa tako npr. Sisak, Salona i Vinkovci daju i veći broj sitnijih nalaza upravo iz tog razloga, o čemu prikazuje sljedeći grafikon (Tabela 5). U ovom slučaju od ukupnog broja kasnoantičkog prstenja iz kataloga, 40% potječe iz Siska.

Najveći dio pečatnog prstenja, kao najčešćeg tipa kasnoantičkog prstenja u Hrvatskoj, potječe s prostora rimske Dalmacije gdje je prisutno u više od polovine ukupnog broja pečatnog prstenja objavljenog u literaturi (Tabela 6).

Zlatno prstenje, koje nije tako često (11%), najvećim dijelom potječe s prostora provincije Dalmacije odakle potječe više od polovine ukupnog zlatnog prstenja pronađenoga na prostoru Hrvatske i objavljenoga u literaturi (Tabela 7).

Od tipova zastupljenih prema provincijama, u Gornjoj Panoniji najučestalije je prstenje-ključevi (18%) (Tabela 8), u Donjoj Panoniji prstenje s uloškom (18%) (Tabela 9), u Dalmaciji pečatno prstenje (46%) (Tabela 10), a u Istri u jednakom omjeru prstenje s uloškom i prstenje bikoničnog oblika (33%) (Tabela 11).

Tabela 1 Kasnoantičko prstenje prema provincijama

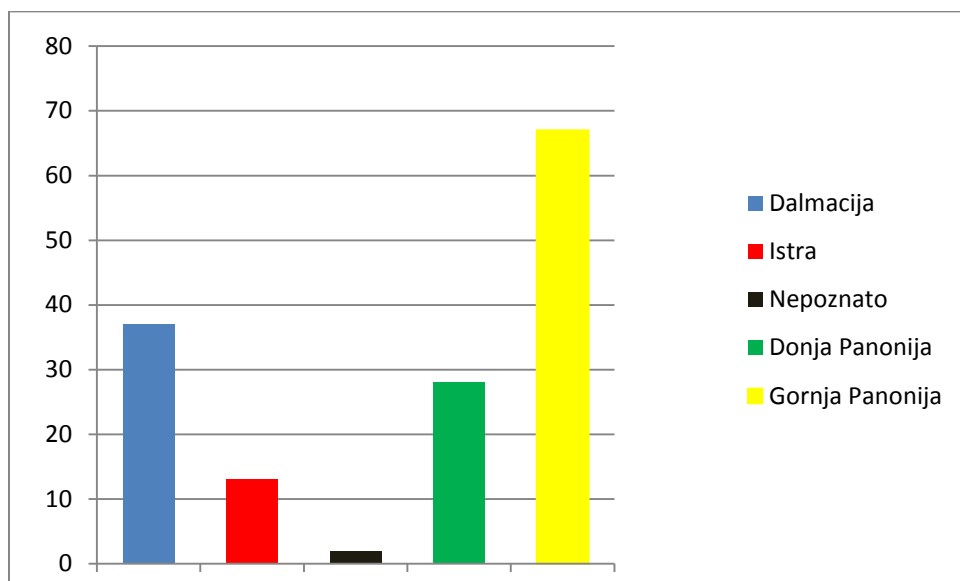

Tabela 2 Zastupljenost prstenja prema materijalu

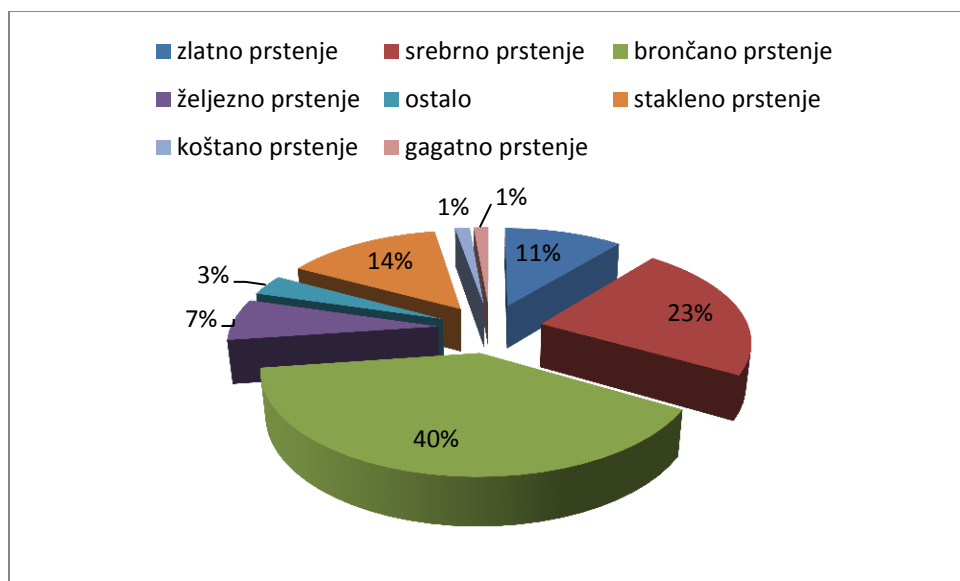

Tabela 3 Zastupljenost tipova kasnoantičkog prstenja na prostoru Hrvatske

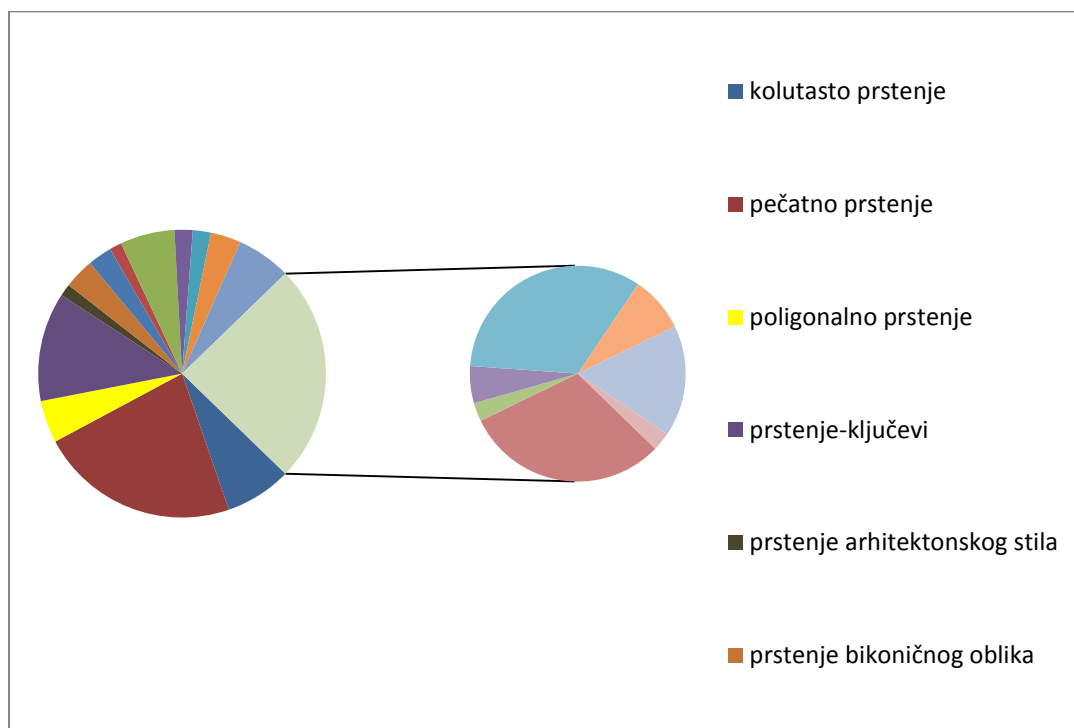

Tabela 4 Zastupljenost kasnoantičkog prstenja iz kataloga u odnosu na vrijeme

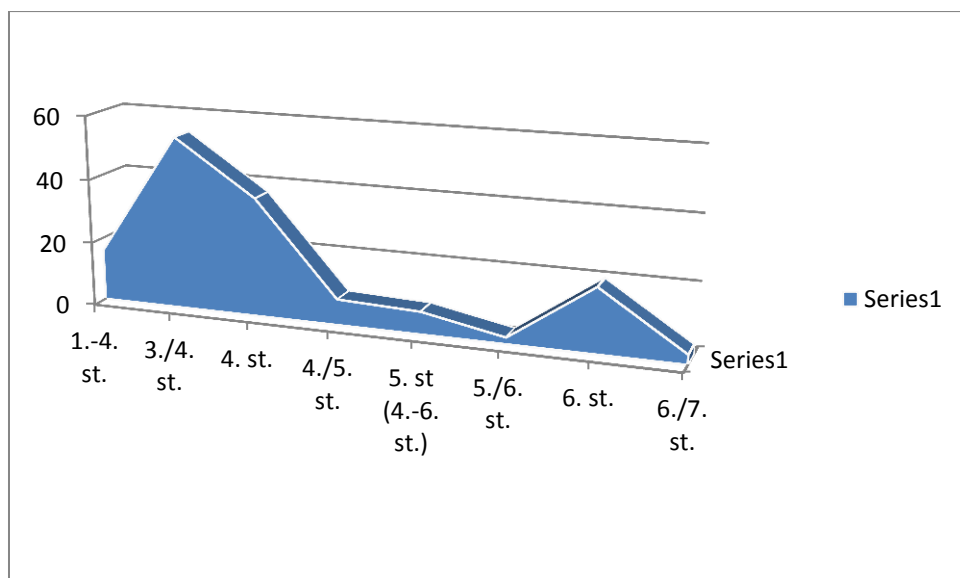

Tabela 5 Postotak prstenja prema mjestu pronalaska

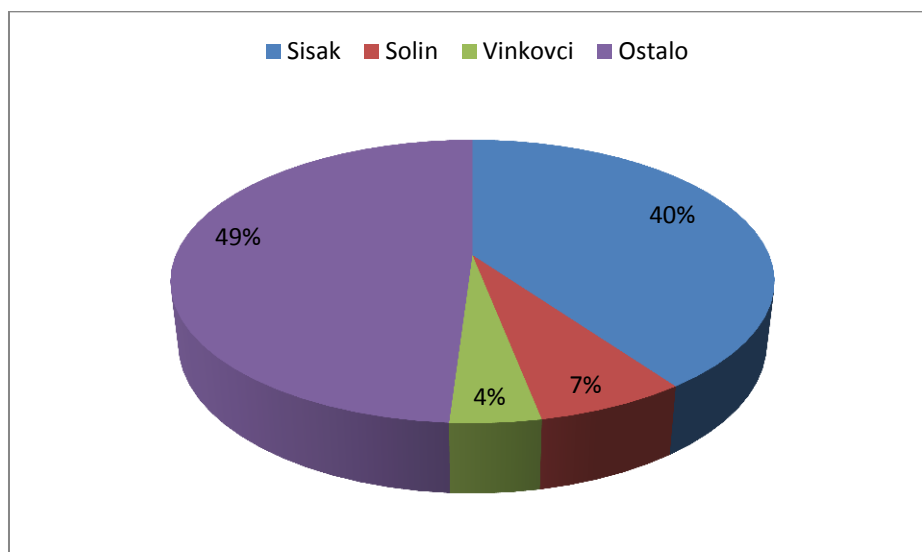

Tabela 6 Udio pečatnog prstenja po provincijama

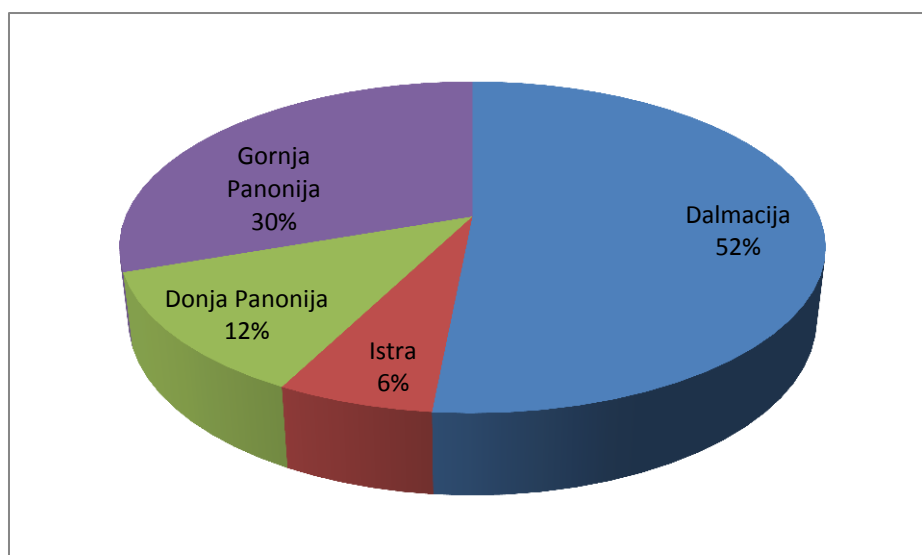

Tabela 7 Postotak zlatnog prstenja po provincijama

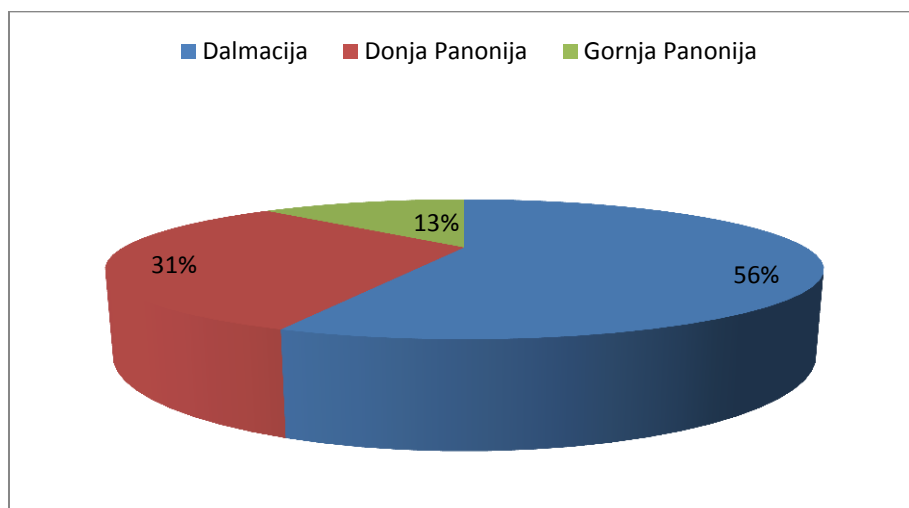

Tabela 8 Zastupljenost tipova Gornje Panonije

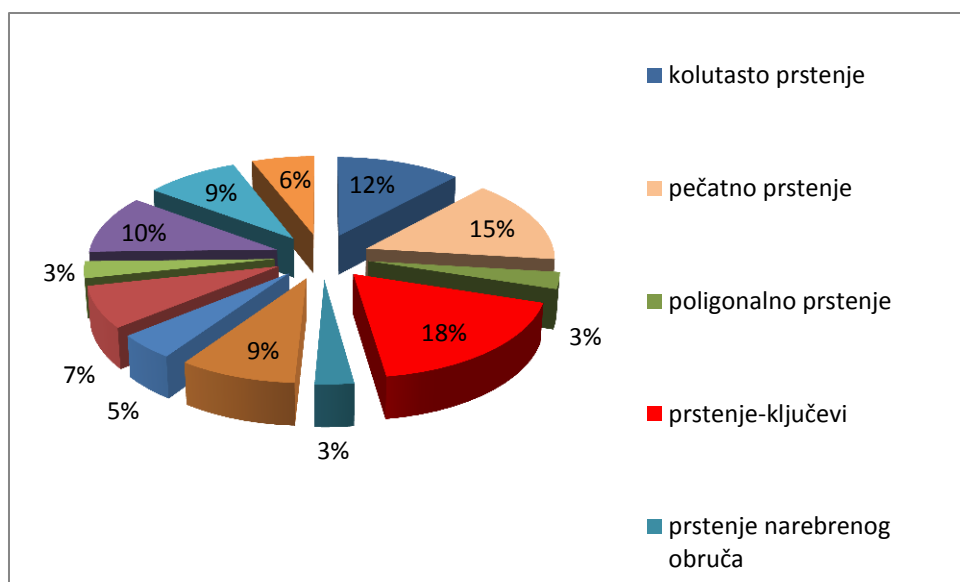

Tabela 9 Zastupljenost tipova Donje Panonije

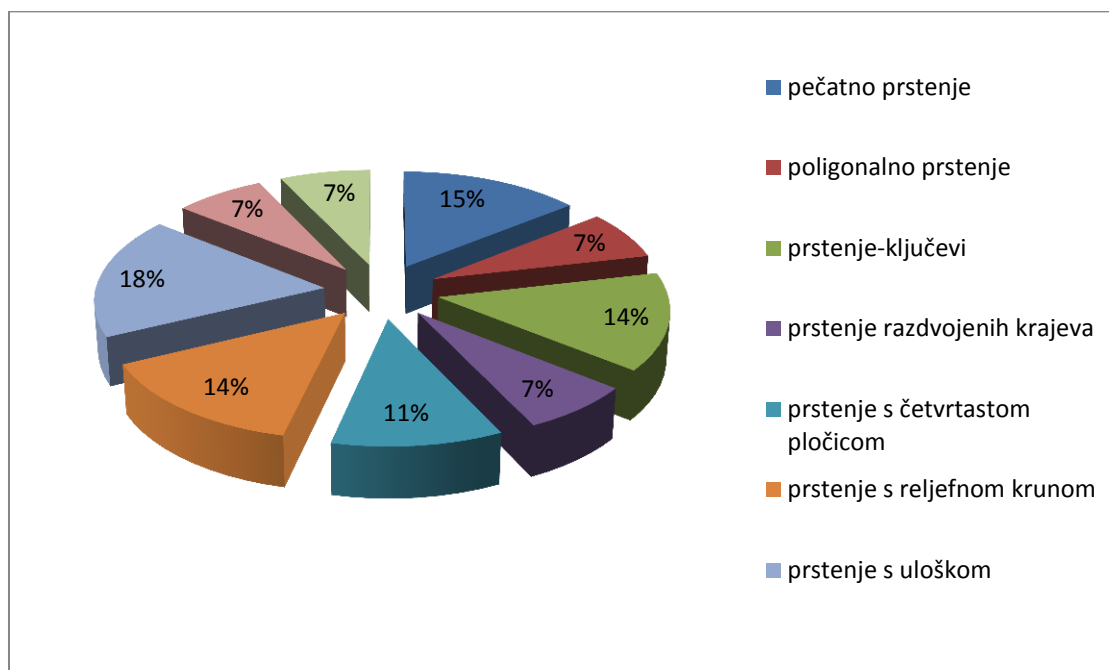

Tabela 10 Zastupljenost tipova Dalmacije

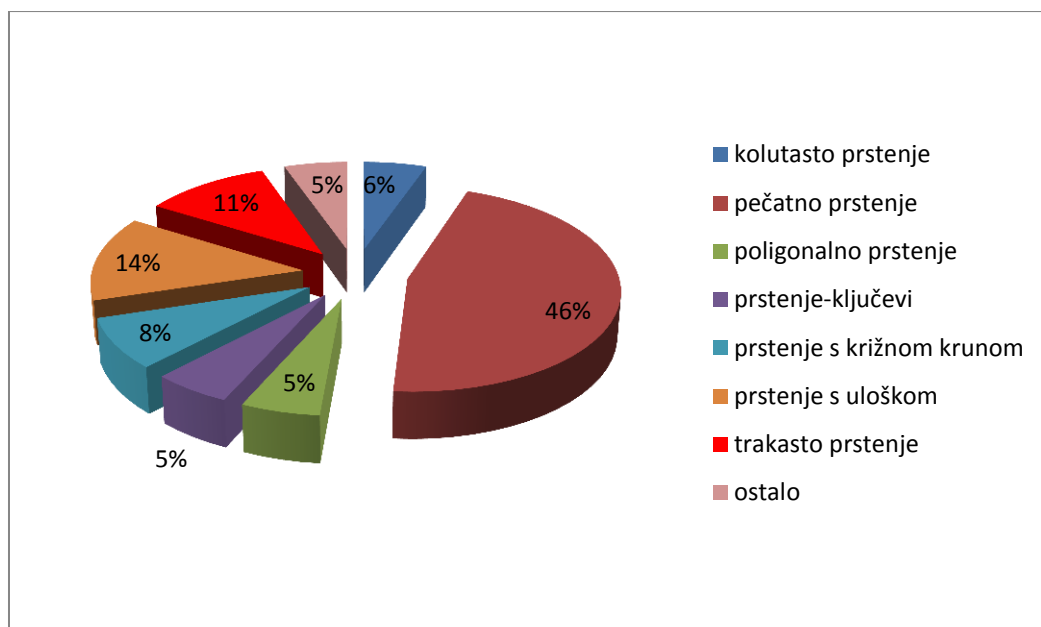
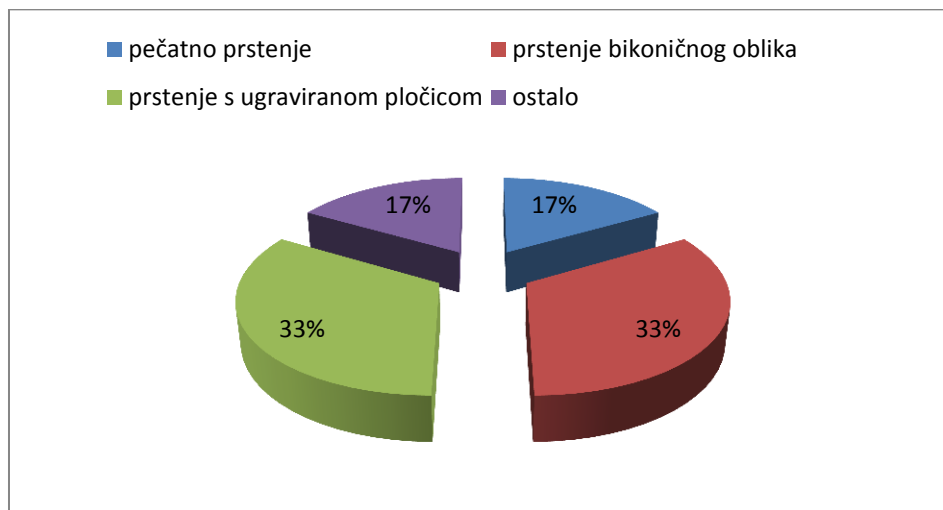

Tabela 11 Zastupljenost tipova Istre

9. Zaključak

Vratimo li se na tipologiju prstenja s početka ovoga rada, možemo zaključiti kako su neki tipovi prstenja nastali razvojem oblika nekih drugih tipova. Žičano prstenje potječe vjerojatno od ranijih zmijolikih oblika, neki zmijoliki oblici po presjeku obruča podsjećaju na kolutasto prstenje; pečatno prstenje nastalo je razvojem sirijskog tipa prstena koje ima uložak na kruni od stakla ili dragoga kamena i dvije kuglice na ramenu, a iz iste forme razvilo se vjerojatno prstenje s visokom krunom. Najsloženiji oblik je vjerojatno arhitektonski tip koji nastaje pak dodavanjem detalja na prstenje s visokim fasungom. Slično vrijedi i za prstenje s križnom krunom koje je najsvečaniji oblik kršćanskog prstenja, a koji je moguće nastao od monogramnih oblika s kristološkom porukom.

Uzmemo li u obzir tipologiju prstenja navedenu na početku ovoga rada, možemo zaključiti kako jednostavniji oblici ne pripadaju nužno ranijem vremenskom razdoblju. Zmijoliko i žičano prstenje kasne antike najčešće se vremenski smješta u njene početke. Zmijoliko prstenje pojavljuje se također već mnogo ranije kada pod utjecajem istočnih kultova doseže svoj vrhunac. Iako na prvi pogled jednostavno, oblici žičanog i zmijolikog prstenja mogu biti vrlo maštovito izrađeni, s krunama koje poprimaju biljne forme, u primjerima žičanog prstenja, a domišljate zoomorfne forme u tipovima zmijolikoga prstenja.

Jednostavno prstenje bez krune obuhvaća tipove prstenja koji datiraju od 3. stoljeća pa sve do kraja kasne antike, a možda i kasnije uzmemo li u obzir trakasto prstenje kao podtip ovoga tipa. Drugi podtip, kolutasto prstenje, u većini slučajeva datirano je u razdoblje 3. i 4. stoljeća s iznimkom koštanih oblika koji se protežu od 1. do 4. stoljeća. Prstenje razdvojenih krajeva kao treći podtip jednostavnog prstenja bez krune datira iz 4. stoljeća.

Prstenje-ključevi datira se u razdoblje 3. i 4. stoljeća sa svim svojim varijantama. Nije nam zasad poznato pojavljuju li se ovakvi oblici u ranijim i kasnijim stoljećima, ali se početkom kasne antike definitivno dogodio njihov modni uzlet.

Tip prstenja nepravilnog oblika zapravo obuhvaća prstenje čiji je obruč domišljato izveden, a kruna je vrlo jednostavna ili je ni nema. Najraniji podtip jest prstenje bikoničnog oblika koje se javlja u 2. stoljeću, a datira sve do 4. stoljeća. Slijedi prstenje narebrenog obruča koje obuhvaća razdoblje 3. i 4. stoljeća, potom poligonalno prstenje koje je datirano u isto razdoblje s iznimkom jednog prstena s groblja Kacavanac koji potječe s početka 6. stoljeća.

Na kraju, u ovu skupinu uvrstili smo i prstenje zadebljanih ramena koje datira iz 4. odnosno početka 5. stoljeća.

Prstenje s krunom geometrijskog oblika prisutno je na tlu Hrvatske u vremenu kasne antike od 3. do početka 5. stoljeća. U ovoj skupini izdvojili smo dva podtipa koja se pojavljuju usporedno: prstenje sa četvrtastom pločicom i prstenje s piramidalnom tj. stožastom krunom.

Prstenje sa složenom krunom spada u posljednje razdoblje kasne antike. U ovu skupinu spada prstenje s križnom krunom koje datira od 5. stoljeća, no pojavljuje se također u 7. stoljeću. Prstenje arhitektonskog stila i prstenje s više karika spada u rijetke oblike 6. stoljeća na tlu Hrvatske.

Prstenje s plitkim ukrasom na kruni datira iz antike pa sve do ranog srednjeg vijeka. U ranije oblike ovoga tipa spada prstenje s reljefnom krunom koje obuhvaća vremenski period od 2. do 4. stoljeća. Pečatno prstenje je najbrojnija skupina unutar ovoga tipa prstenja. Može datirati iz prva tri stoljeća nakon Krista. Rijetko se pojavljuje u 5. stoljeću, a u ranobizantsko vrijeme (6. stoljeće) opet je prisutno u modi. Prstenje s ugraviranom pločicom nosilo se od 3. do 6. st., a neki oblici pojavljuju se i kasnije (prstenje s Velog Brijuna).

Prstenje s uloškom najčešće je u vrijeme kasne antike u okvirima 3. i 4. st. iako se pojavljuje i ranije, a nekoliko primjeraka potječe iz 5. i 6. stoljeća.

Tko je nosio pojedine oblike prstenja nije poznato iz razloga što je u većini slučajeva kontekst nepoznat, a po promjeru obruča ne može se ustanoviti da li ga je nosila žena, dijete ili muškarac. Od poznatoga nam prstenja, većina potječe iz ženskih grobova pa možemo reći da su ga u kasnoj antici, kao i danas, češće nosile žene.

Pečatno prstenje nedovoljno je istražena forma među kasnoantičkim prstenjem na području Hrvatske. Ono nije služilo samo za otiskivanje pečata na papiru ili pergameni, nego je imalo i ukrasnu funkciju. Moguće je da su prikazi ljudskih portreta na prstenju bili zapravo prikazi ljudi važnih nositelju prstena. Možemo pretpostaviti da je takvo prstenje moglo biti poklon i izraz ljubavne naklonosti, podsjetnik na voljenu osobu ili trajna uspomena na člana obitelji.

Prstenje u svakom slučaju mnogo govori o vlasniku, o njegovom imovinskom statusu, porijeklu, ponekad i imenu. U kasnoj antici na tlu Hrvatske prisutno je prstenje romaniziranih starosjedioca, Ostrogota i rijetko Langobarda, a utjecaji koji se očituju na tim oblicima potječu iz Bizanta, Italije, Germanije i Galije. Nakitni oblici pronađeni u grobovima mogu

nam pomoći pri definiranju etnika, ali samo zajedno s ostalim nalazima unutar grobne cjeline. Ono što je najvažnije jest da na temelju ukupnosti nalaza možemo definirati stupanj romaniziranosti, modu, trgovačke veze s drugim narodima te preuzimanje utjecaja. O religijskoj pripadnosti ne može se govoriti samo na temelju simbola na prstenu koji se vežu uz religijske simbole jer katkada prsten u obliku križa može biti odraz mode onoga vremena ili ga je pojedinac mogao dobiti na poklon. U većini slučajeva, za prsten s križnim motivom možemo pretpostaviti da ga je nosio kršćanin, ali da bismo bili sigurni, potrebno je više dokaza.

Nakon provedene analize kasnoantičkog prstenja na području Hrvatske možemo zaključiti da najviše prstenja pripada nalazima s iskopavanja. Slijedi prstenje nađeno kao slučajan ili površinski nalaz, potom prstenje koje je dobavljeno u muzejske zbirke otkupom te nekoliko komada koji su poklonjeni muzejima. Samo jedan prsten obrađen u katalogu je dio privatne zbirke.

Najviše prstenja se datira u period 3. i 4. stoljeća dok se u drugoj polovini 5. stoljeća događa stanovit pad u broju objavljenog prstenja. Prevladava prstenje od bronce. Od svih provincija, najviše prstenja potječe iz Gornje Panonije. Najčešći tip kasnoantičkog prstenja je pečatno prstenje koje je najbrojnije u provinciji Dalmaciji. Dalmacija također prednjači u količini zlatnog prstenja u odnosu na ostale rimske provincije na tlu Hrvatske. Od najvažnijih gradova kasne antike na području Hrvatske, najveći broj prstenja potječe s prostora Siska. Svaka provincija ima tip prstenja koji se u njoj najviše pojavljuje pa je tako u Gornjoj Panoniji najčešći tip prstenja-ključeva, u Donjoj Panoniji prstenja s uloškom, u Dalmaciji je najčešće pečatno prstenje dok u Istri prevladava bikonično i prstenje s ugraviranom pločicom.

10. Sažetak i ključne riječi

Na tlu današnje Hrvatske u kasnoj antici pojavljuju se raznoliki oblici prstenja. Brojni tipovi nastavljaju se na antičke oblike dok neki postaju osobiti za razdoblje kasne antike te se kao takvi nastavljaju u prvim stoljećima srednjega vijeka. Prsten je dio nakita koji se mogao nositi generacijama, osobito ako je bio napravljen od plemenitog metala i ukrašen dragim kamenjem i ostalim dodacima. Stoga se u većini slučajeva prstenje datira u veći vremenski raspon, od dva ili više stoljeća. Osim što je govorilo o modi toga vremena, kasnoantičko prstenje je također indikator etnika koji su obitavali na ovim prostorima, bilo da se radilo o romaniziranim starosjediocima, istočnim Gotima, Langobardima ili trgovačkim putnicima s istočnog Sredozemlja.

Ključne riječi: kasna antika – nakit – prstenje – tipologija – analogije – Hrvatska.

11. Abstract and key words

In the late Roman times, there is a lot of different kinds of rings existing on the territory of nowadays Croatia. There are many late Roman ring types connected on physical characteristics with ancient roman and hellenistic rings. That means some late Roman rings turn up like later phase of rings' development chain. In this development, some types become characteristic for late Roman and early Middle age. Ring is a part of jewelry which could have been wearing by lot of generations, especially if it were made from precious metal and richly decorated. According to that, rings date back in larger time distance, that could include two or more centuries. Apart from telling us about fashion, late Roman rings are also ethnicity indicator. It could say us by whom one ring was wearing: was that native, east Goth, Lombard or commercial traveller from east Mediterranean.

Key words: late Roman – jewelry – rings – typology – analogies – Croatia.

KATALOG

12. Prilog katalogu

Prstenje u katalogu poredano je prema vrsti materijala od kojeg je izrađeno (zlato, srebro, bronca, bakar, željezo, staklo, gagat), a unutar svake pojedine vrste materijala prstenje je kronološki razvrstano prema tipovima.

Kataložne jedinice sastoje se od sljedećih podataka:

- redni broj kataložke jedinice
- inv. br. (inventarni broj), mjesto gdje se nalaz (prsten) čuva (ime muzeja, grad)
- materijal
- dimenzije (ako postoje): promjer, dužina i/ili širina prstena u centimetrima
- tip (tipološka odrednica prstena)
- opis
- godina i način nabave (ako postoji)
- mjesto pronalaska prstena (lokalitet)
- datacija
- literatura
- analogije (ako postoje).

U katalogu su korištene sljedeće kratice:

- AMS – Arheološki muzej u Splitu
- AMZ – Arheološki muzej u Zagrebu
- br. – broj
- d – promjer
- duž. – dužina
- GMV – Gradski muzej Vinkovci
- gr. – grob
- inv. br. – inventarni broj
- kat. br. – kataložna jedinica
- MHAS – Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu
- MĐĐ – Muzej Đakovštine, Đakovo
- nal. – nalazište
- nep. – nepoznato
- sl. – slika

- str. – stranica
- šir. – širina
- T. – tabla
- v. – visina

13. Katalog kasnoantičkog prstenja 4.-6. st.

Zlatno prstenje

1.

Inv. br. 20163, Gradski muzej Sisak

Materijal: zlato

Dimenzije: d=1,5 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s četvrtastom pločicom na kojoj je vjerojatno motiv rukovanja.

Mjesto: vjerojatno Sisak

Datacija: druga polovina 2. – 4. stoljeće

Literatura: katalog Gradskog muzeja Sisak (na uvid)

Analogije: zlatni prsten iz British Museuma (br. 1936, 0204.1). Dostupno na: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1362941&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=1 (20.7.2015); Demo 1981, T.III, 11-14; Popović 1992, 30, kat. 40; Jovanović 1978, sl. 17, kat. 27.

2.

Neinventiran, MĐĐ

Materijal: zlatna legura

Dimenzije: veličina krune 1,2x1,4 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: ulomak prstena s ovalnom pločicom na kojoj nejasan ugravirani prikaz.

Način nabave: površinski nalaz

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 52, kat. 159

Analogije: Alföldi, 417, T.78, 9; Petru – Petru 1978, 64, T.XIV, 34; Ivčević 1994, 240, kat. 2. (brončani prsten, Solin (?), 4. st. Ovdje: kat. br. 92.); Mikl Curk 1976, T.XXIX, 22.

3.

Inv. br. A-905, Gradski muzej Vinkovci

Materijal: zlato

Dimenzije: d=1,7 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: dječji prsten s krunom i umetkom od staklene paste.

Način nabave: dio zbirke Mate Medvedovića

Mjesto: Vinkovci – Kralja Zvonimira (sinagoga)

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Iskra-Janošić 2006, 14, kat. 18; <http://www.bastina-slavonija.info/Pretraga.aspx?id=8547> (5.3.2015.)

Analogije: Marshall 1907, T. XXXII, 1404.

4.

Inv. br. H 1773, Arheološki muzej u Splitu

Materijal: zlato, staklena pasta

Dimenzije: d=1,6 cm, d glave=0,5 cm, šir. trake 0,1 cm, v. glave 0,4 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s dva para kuglica na ramenu i krunom od zlatnog lima u koju je umetnuta staklena pasta. Obruč je kružnoga presjeka.

Godina i način nabave: 1886., otkup

Mjesto: vjerojatno Salona

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Ivčević 1994, 241, kat. 10.

5.

Inv. br. MD-BB-22 Muzej Đakovštine, Đakovo

Materijal: zlato

Dimenzije: d=1,7 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s okruglom krunom u koju umetnut dragi kamen/gema(?).

Mjesto: Štrbinci kod Đakova

Datacija: 4./5. stoljeće

Neobjavljeno

Izvor: Izložba Slavonija, Baranja Srijem, Galerija Klovićevi dvori, 2009,

<http://www.bastina-slavonija.info/Pretraga.aspx?id=6688> (6.3.2015.)

Analogije: Raunig 1979-1980, T. V, 10 (srebrni prsten, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 46.); Ivčević 2003, 162, kat. 26; Piccottini 1978, 419, sl. 5, 2.

6.

Inv. br. H 3964, Arheološki muzej u Splitu

Materijal: zlato

Dimenzije: d=2,5 cm, duž. 2,9 cm, duž. krune 1,4 cm, šir. 1,2 cm, v. krune 0,6 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s pravokutnom krunom na koju je s jedne strane nalemljen tuljac optočen filigranskom žicom.

Godina i način nabave: 1901, otkup

Mjesto: Vid

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Piteša 2009, 47, kat. 66; Bulić 1984 [1902], Sl. XLV, 4a, b; Marović 2006, 248, sl. 3.

7.

Inv. br. H 3963, AMS

Materijal: zlato

Dimenzije: d=2,4 cm, duž. 3 cm, duž. krune 1, 3 cm, šir. krune 1,2 cm, v. krune 0,9 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten sa šupljim obručem s unutarnje strane, pravokutnom krunom na vrhu uz koju je nalemljen pravokutni tuljac slično kao kod prethodnog prstena.

Godina i način nabave: 1901, otkup

Mjesto: Vid

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Piteša 2009, 48, kat. 67; Bulić 1984 [1902] Sl. XLV, 5a, b; Marović 2006, 248, sl. 4.

8.

Inv. br. H 3965, AMS

Materijal: zlato

Dimenzije: d otvora=1,8 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s četvrtastom krunom s ostatkom staklaste tvari ljubičaste boje na koju je zalemljen tuljac.

Godina i način nabave: 1901, otkup

Mjesto: Vid

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Bulić 1984 [1902], 519, Sl. XLV, 6a, b

9.

Inv. br. neznan

Materijal: zlato

Dimenzije: d=2,5-2,6 cm,

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten s nazubljenim vanjskim dijelom obruča na čijim su ploham urezana slova nejasnog značenja.

Godina i način nabave: 1895., slučajni pronalazak

Mjesto: Vinkovci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Brunšmid 1902, 144, sl. 69, 5; Košćević 1991, 36, sl. 149

Analogije: Košćević 1991, sl. 147, 148 (dva poligonalna prstena, Mainz, 3. st.); Košćević 1991, T. X, 123 i 124 (dva srebrna prstena, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 36.-37.); Marshall 1907, 107, T. XVII, kat. 642; Henkel 1913, T.I, 12.

10.

Inv. br. A-894, Gradski muzej Vinkovci

Materijal: zlato

Dimenzije: d=1,6 cm; debljina karike 0,2 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten s glatkom pravokutnom pločicom uz čije se rubove na obruču nalaze dva ugravirana znaka „x“.

Godina i način nabave: 1967., poklon

Mjesto: Orolik – Rajterovo brdo

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Iskra Janošić 2006, 14, kat. 17

Analogije: Guiraud 1989, 188, Fig. 26, 4e.

11.

Privatno vlasništvo

Materijal: zlato

Tip: prstenje s križnom krunom

Opis: prsten s granulacijom na obruču i na kruni križnog oblika.

Način pronalaska: slučajan nalaz

Mjesto: Gala-Gacko kod Čitluka

Datacija: 5.-6. stoljeće

Literatura: Vinski, 1968., Tabla I, 3.

Analogije: Šeparović 2003, kat. 13., Tabla 2.2 (brončani prsten, Gardun, 6.-7. st.

Ovdje: kat. br. 107.); Vinski 1967, T. XIII-XIV (križne fibule).

12.

Inv. br. neznan, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split

Materijal: zlato, almandin

Tip: prstenje s križnom krunom

Opis: prsten s granuliranim ukrasom na obruču i središtu krune koja je u obliku jednakokraknog križa s krakovima od almandina.

Mjesto: Otres kod Benkovca

Datacija: 2. polovina 6. stoljeća

Literatura: Vinski 1968, Tabla I, 2; Mužić 1997, sl. 14

Analogije: Šeparović 2003, kat. 13., Tabla 2.2 (brončani prsten, Gardun, 6.-7. st.

Ovdje: kat. br. 107.); Vinski 1967, T. XIII-XIV (križne fibule); Dalton 1912, T.I, 172.

13.

Inv. br. 3370, AMZ

Materijal: zlato

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: prstenje arhitektonskog stila

Opis: prsten s krunom oblika krnjeg stošca koja se sastoji od šesterostrane baze i bogato razrađene krune prstena čiji gornji dio nosi šest malih arkada.

Godina, način nabave: 1913., slučajan nalaz

Mjesto: Samobor

Datacija: 6. st.

Literatura: Simoni 1989, 156, sl. 1; Simoni 1994, 129, kat. 191; Vinski 1955, 31, sl. 1a-d; Rapan Papeša 2012, 433-434, Fig. 80; Simoni 1993, 183, kat. 267.

Analogije: Bulić 1984 [1902], Sl. XLV, 3a, b (zlatni prsten, Studenci, prva galo-franačka dinastija. Ovdje: kat. br 14.); Deloche 1890, 371, CXXIX.

14.

Inv. br. H 3960, AMS

Materijal: zlato

Dimenzije: d=2 cm

Tip: prstenje arhitektonskog stila

Opis: prsten sa šest malenih lukova koji tvore krunu i nose kalotu u kojoj se nekada vjerojatno nalazio umetnuti dragi kamen.

Godina i način nabave: 1902, vjerojatno otkup

Mjesto: Studenci kod Imotskog

Datacija: prva galsko-franačka dinastija (5.-7. stoljeće?)

Literatura: Bulić 1984 [1902], Sl. XLV, 3a, b

Analogije: Simoni 1981, 156, sl. 1; Simoni 1994, 129, kat. 191, Vinski 1955, 31, sl. 1a-d (zlatni prsten, Samobor, 6. st. Ovdje: kat. br. 13.); Deloche 1890, 371, CXXIX.

15.

Inv. br. H 3962, AMS

Materijal: zlato

Dimenzije: d=2,4 cm, v. 2,5 cm, šir. tri spojena dijela 1,5 cm

Tip: prstenje s više karika

Opis: trodijelni prsten s natpisom VRVEC na pločici srednje karike i ležištima za drago kamenje na bočnim karikama prstena, sve tri ukrašene bogatom granulacijom.

Godina i način nabave: 1901, otkup

Mjesto: Vid

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Piteša 2009, 48, kat. 68; Bulić 1984 [1902] Sl. XLV, 2a, b, c; Marović 2006, 248, sl. 1a, b, c.

Analogije: Dalton 1901, 10, kat. 60; Marshall 1907, 28, kat. 167.

16.

Inv. br. neznan, Arheološki muzej Zadar – Muzej ninskih starina

Materijal: zlato

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten s ugraviranim križem jednakih krakova (*crux immissa*) i po jednom golubicom sa svake strane.

Mjesto: Sv. Anselmo – Nin

Datacija: 6./7. stoljeće

Literatura: Kolega 2004, 26.

Analogije: Gjurašin 1992, sl. 2. i 4. (srebrni prsten, Škrip, 6. st. Ovdje: kat. br. 49.), sl. 1. i 3. (srebrni prsten, Vrlika, 6. st. Ovdje: kat. br. 48.); Marušić 1979, T.III/21: 16, 17; Jurić 2000, 308, IV. 196, 197f-g.

Srebrno prstenje

17.

Inv. br. 3284, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: zmijoliko prstenje

Opis: prsten preklopljenih krajeva na kojima je vidljiv zoomorfni stilizirani ukras.

Mjesto: Sisak

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 125

Analogije: Petru 1972, T.XCV, 4; Popović 1992, 86, kat. 64.

18.

Inv. br. 510:SIK 1627 AZA, Gradski muzej Sisak

Materijal: srebro

Dimenzije: duž. 2,1 cm, šir. 1,95 cm, presjek=0,3 cm, površina pločice=1,5x1,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s pečatnom pločicom na kojoj urezane desnice u rukovanju.

Godina nabave: 1977.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 37, kat. 47.; Tomaš 2006, T.VI, kat. 50; Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, 23, kat. 11

Analogije: katalog Gradskog muzeja Sisak (srebrni prsten, Sisak(?), 2.-4. st. Ovdje: kat. 47.); zlatni prsten iz British Museuma (br. 1936, 0204.1). Dostupno na: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1362941&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=1 (20.7.2015); Demo 1981, T.III, 11-14; Nemeth-Ehrlich 1993, 165, kat. 231; Popović 1992, 30, kat. 40; Jovanović 1978, sl. 17, kat. 27.

19.

Inv. br. A30010427, Arheološki muzej Istre

Materijal: srebro

Dimenzije: šir. 2 cm, v. 1,3 cm, debljina 0,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: ulomak prstena s pečatom nejasnog motiva na kruni prstena.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2002, 113, kat. 160.

20.

Inv. br. 20168, Gradski muzej Sisak

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,1 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s okruglom pečatnom pločicom na kojoj je motiv dvije ruke u rukovanju.

Mjesto: vjerojatno Sisak

Datacija: druga polovina 2. – 4. stoljeće

Literatura: katalog Gradskog muzeja Sisak (na uvid)

Analogije: Tomaš Barišić 2014, 37, kat. 47 (srebrni prsten, Sisak, 2.-4. st. Ovdje: kat. br. 18.); zlatni prsten iz British Museuma (br. 1936, 0204.1). Dostupno na: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1362941&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=1 (20.7.2015); Demo 1981, T.III, 11-14; Popović 1992, 30, kat. 40; Jovanović 1978, sl. 17, kat. 27.

21.

Inv. br. neznan, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,5 cm, d ležišta za uložak=1,1 cm

Tip: pečatno prstenje (?)

Opis: prsten s krunom u obliku ovalnog ležišta u kojem nedostaje uložak i srebrnim granulama sa strane ovala.

Godina i način nabave: 1980., terenska istraživanja

Mjesto: Dubica – Krčevine kod Siska

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević, Makjanić 1985, 127, Sl. 1, 3.

Analogije: Burger 1966, Fig. 104, gr. 147, 3, Fig. 117, gr. 284, 1; Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, 23, kat. 10. (prsten od bakra i bronce, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 118.).

22.

Inv. br. neznan, MHAS

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2 cm, šir. trake 0,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s obručem trakastoga presjeka i krunom u obliku proširene ovalne glave na kojoj je ugravirano „+IM“.

Godina i način nabave: 2005., arheološka istraživanja

Mjesto: Dugopolje – Vučipolje

Datacija: prva polovina 6. stoljeća

Literatura: Borzić, Jadrić 2007, 155, T.IV, 7

Analogije: Jurić 1981, sl. 1, br. 5, Belošević 1965, T.I/3, Belošević 1968, 231, T.III/3 (srebrni prsten, Kašić-Glavčurak, 6. st. Ovdje: kat. br. 25.); Ivčević 1994, 241, kat. 7. i kat. 8. (dva srebrna prstena, Salona(?), 1. pol. 6. st. Ovdje: kat. br. 23.-24.); Marshall 1907, T. XVII, 655.

23.

Inv. br. H 5750, Arheološki muzej u Splitu

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,1 cm, šir. 0,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s obručem polukružnog presjeka i monogramom na mjestu proširenja obruča odnosno kruni.

Mjesto: vjerojatno Salona

Datacija: prva polovina 6. stoljeća

Literatura: Ivčević 1994, 241, kat. 7.

Analogije: Jurić 1981, sl. 1, br. 5, Belošević 1965, 133, T.I/3, Belošević 1968, T.III/3 (srebrni prsten, Kašić-Glavčurak, 6. st. Ovdje: kat. br. 25.); Vágó, Bóna 1976, 220, T.10, 179/4; Marušić 1979, T.II/11: 8, 9; Borzić, Jadrić 2007, 155, T.IV, 7 (srebrni prsten, Dugopolje-Vučipolje, 1. pol. 6. st. Ovdje: kat. br. 22.); Marshall 1907, T. XVII, 655.

24.

Inv. br. H 5751, Arheološki muzej u Splitu

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,9 cm, šir. alke 0,2 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s obručem polukružnoga presjeka i elipsasto proširenom glavom na kojoj je urezan monogram.

Mjesto: vjerojatno Salona

Datacija: prva polovina 6. stoljeća

Literatura: Ivčević 1994, 241, kat. 8.

Analogije: Jurić 1981, sl. 1, br. 5, Belošević 1965, 133, T.I/3, Belošević 1968, T.III/3 (srebrni prsten, Kašić-Glavčurak, 6. st. Ovdje: kat. br. 25.); Vágó – Bóna 1976, T.10, gr. 179, 4; Marušić 1979, T.II/11: 8, 9; Borzić, Jadrić 2007, 155, T.IV, 7 (srebrni prsten, Dugopolje-Vučipolje, 1. pol. 6. st. Ovdje: kat. br. 22.); Marshall 1907, T. XVII, 655.

25.

Inv. br. 3, Arheološki muzej u Zadru

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,8 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s ovalno proširenom krunom na kojoj je ugravirano „N“ u negativu.

Mjesto: Kašić – Glavčurak

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Jurić 1981, sl. 1, br. 5; Belošević 1965, 133, T.I/3; Belošević 1968, T.III/3; Uglešić 1996, 156, T.II, 3

Analogije: Borzić, Jadrić 2007, 155, T.IV, 7 (srebrni prsten, Dugopolje-Vučipolje, 1. pol. 6. st. Ovdje: kat. br. 22.); Ivčević 1994, 241, kat. 8. i kat. 7. (dva srebrna prstena, Salona (?), 1. pol. 6. st. Ovdje: kat. br. 23., 24.).

26.

Inv. br. H 4553, Arheološki muzej u Splitu

Materijal: srebro

Dimenzije: d glave=1,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: okrugla pločica prstena s urezanim križićem i monogramom „PATER“.

Godina i način nabave: 1912., otkup

Mjesto: Salona

Datacija: prva polovina 6. stoljeća

Literatura: Ivčević 1994, 241, kat. 9.

Analogije: Vinski 1989, Tabla VIII, 3; Simoni 1989, 79. (srebrni prsten, Knin-Greblje, 6. st. Ovdje: kat. br. 28.); Deloche 1886, 20-21.

27.

Inv. br. 4, Arheološki muzej u Zadru

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,5 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s okruglom krunom na kojoj ugravirano slovo „N“ u negativu.

Mjesto: Kašić – Glavčurak

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Jurić 1981, sl. 1, br. 4; Belošević 1965, T.I/4; Belošević 1968, T.III/2; Uglešić 1996, 156, T.II, 4

Analogije: Vinski 1989, Tabla VIII, 3, Simoni 1989, 79 (srebrni prsten, Knin-Greblje, 6. st. Ovdje: kat. br. 28.).

28.

Inv. br. neznan, MHAS

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,1 cm, d pločice=1 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s monogramom „NE“ na kružnoj pločici.

Godina, način nabave: 1966.-1971., sustavna iskopavanja

Mjesto: Knin-Greblje

Datacija: ranobizantski (6. st.)

Literatura: Vinski 1989, Tabla VIII, 3; Simoni 1989, 79.

Analogije: Jurić 1981, sl. 1, br. 4, Belošević 1965, T.I/4, Belošević 1968, T.III/2 (srebrni prsten, Kašić-Glavčurak, 6. st. Ovdje: kat. br. 27.); Ivčević 1994, 241, kat. 9. (ulomak prstena, Solin (?), 1. pol. 6. st. Ovdje: kat. br. 26.); Deloche 1886, 20-21.

29.

Inv. br. neznan, MHAS

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,1 cm, d pločice=1,4 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s okruglom krunom na kojoj je ugravirano slovo „M“ te grčki križić s njegove gornje strane.

Godina, način nabave: 1966.-1971., sustavna iskopavanja

Mjesto: Knin-Greblje

Datacija: ranobizantski (6. stoljeće)

Literatura: Vinski 1989, T. XX, 8; Simoni 1989, 100.

Analogije: Vinski 1989, T. XXI, 3, Simoni 1989, 102 (srebrni prsten, Knin-Greblje, 6.st. Ovdje: kat. br. 28.).

30.

Inv. br. neznan, MHAS

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,1 cm, d pločice=1 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s ugraviranim slovom „M“ na okrugloj pločici prstena te graviranim slovima „S“ i „A“ iznad i ispod slova „M“.

Godina, način nabave: 1966.-1971., sustavna iskopavanja

Mjesto: Knin-Greblje

Datacija: ranobizantski (6. stoljeće)

Literatura: Vinski 1989, T. XXI, 3; Simoni 1989, 102.; Uglešić 1996, 161, T.VII, 5

Analogije: Vinski 1989, T. XX, 8, Simoni 1989, 100 (srebrni prsten, Knin-Greblje, 6. st. Ovdje: kat. br. 29.).

31.

Inv. br. neznan, MHAS

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,3 cm, d pločice=1,2 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten-pečatnjak s parom antitetično postavljenih lavova između kojih je ugravirani kalež i križ na kruni prstena.

Godina, način nabave: 1966.-1971., sustavna iskopavanja

Mjesto: Knin-Greblje

Datacija: ranobizantski (6./7. st.)

Literatura: Vinski 1989, Tabla XVIII, 5; Simoni 1989, 93.

32.

Inv. br. A30010428, Arheološki muzej Istre

Materijal: srebro

Dimenzije: šir. 2,3 cm, v. 2 cm, debljina 0,4 cm

Tip: prstenje bikoničnog oblika

Opis: prsten s pločicom na kruni i trokutasto proširenim ramenima.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2002, 113, kat. 161

Analogije: Iskra-Janošić 1999, 135, kat. 247. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 84.); Marshall 1907, 33, kat. 200; Mihovilić 1979, T.2, 9.

33.

Inv. br. A30010429, Arheološki muzej Istre

Materijal: srebro

Dimenzije: šir. 2,4 cm, v. 2 cm, debljina 0,2 cm

Tip: prstenje bikoničnog oblika

Opis: prsten šesterokutnog presjeka s metalnom polukuglicom na kruni prstena i trokutasto naglašenim ramenima.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2002, 113, kat. 162

Analogije: Iskra-Janošić 1999, 135, kat. 247. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 84.); Marshall 1907, 33, kat. 200; Mihovilić 1979, T.2, 9.

34.

Inv. br. A30010432, Arheološki muzej Istre

Materijal: srebro

Dimenzije: šir. 2,5 cm, v. 2,3 cm, debljina 0,2 cm

Tip: prstenje bikoničnog oblika

Opis: prsten četverokutnog presjeka s polukuglicom na kruni i trokutasto naglašenim ramenima.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2002, 113, kat. 165

Analogije: Iskra-Janošić 1999, 135, kat. 247. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 84.); Marshall 1907, 33, kat. 200; Mihovilić 1979, T.2, 9.

35.

Inv. br. A30010433, Arheološki muzej Istre

Materijal: srebro

Dimenzije: šir. 2,5 cm, debljina 0,3 cm

Tip: prstenje bikoničnog oblika

Opis: prsten s obručem četverokutnog presjeka i srebrnom polukuglicom na vrhu.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 2. – 4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2003, 147, kat. 167.

Analogije: Iskra-Janošić 1999, 135, kat. 247. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 84.); Marshall 1907, 33, kat. 200; Mihovilić 1979, T.2, 9.

36.

Inv. br. nema, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,9 cm

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten nazubljenoga vanjskog dijela obruča s ojačanjima (rebrima) na vrhovima zubiju.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 123

Analogije: Brunšmid 1902, sl. 90, 2-4 i sl. 69, 5, Košćević 1991, sl. 150 i sl. 149 (srebrni i zlatni prsten, Vinkovci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 38., 9.); Košćević 1991, sl. 147, 148; Ivčević 1994, 240, kat. 1, 241, kat. 6. (brončani prsten i srebrni prsten, Solin, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 39., 102.); *Histria Archaeologica* 1970, T.I/5 (brončani prsten, Kacavanac, poč. 6. st. Ovdje: kat. br. 103.); Henkel 1913, T.I, 9.

37.

Inv. br. 4825, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,7 cm

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten nazubljenoga vanjskoga dijela obruča s rebrima na vrhovima zubiju.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 124

Analogije: Ivčević 1994, 240, kat. 1, 241, kat. 6. (brončani prsten i srebrni prsten,

Solin, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 39., 102.); Brunšmid 1902, sl. 90, 2-4 i sl. 69, 5, Košćević 1991, sl. 150 i sl. 149 (srebrni i zlatni prsten, Vinkovci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 38., 9.); Košćević 1991, sl. 147, 148; *Histria Archaeologica* 1970, T.I/5 (brončani prsten, Kacavanac, poč. 6. st. Ovdje: kat. br. 103.); Henkel 1913, T.I, 9.

38.

Inv. br. neznan

Materijal: srebro

Dimenzije: 2,2-2,4 cm

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten s nazubljenim vanjskim dijelom obruča na čijim ploham su ugravirani znakovi.

Godina i način nabave: 1887., zaštitna iskopavanja

Mjesto: Vinkovci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Brunšmid 1902, 160, sl. 90, 2-4; Košćević 1991, 36, sl. 150

Analogije: Košćević 1991, sl. 147, 148 (dva poligonalna prstena, Mainz, 3. st.?); Košćević 1991, T. X, 123 i 124 (dva srebrna prstena, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 36.-37.)

39.

Inv. br. H 3158, Arheološki muzej Split

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,6 cm, šir. obruča 0,3 cm

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten s trinaest uleknutih ploha između kojih su s vanjske strane obruča rebrasta ojačanja.

Godina i način nabave: 1893., otkup

Mjesto: Salona

Datacija: 3./4. stoljeće

Literatura: Ivčević 1994, 241, kat. 6.

Analogije: Košćević 1991, T.X, 123, 124 (dva srebrna prstena, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 36.-37.); Brunšmid 1902, sl. 90, 2-4 i sl. 69, 5, Košćević 1991, sl. 150 i sl. 149

(srebrni i zlatni prsten, Vinkovci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 38., 9.); Košćević 1991, sl. 147, 148.

40.

Inv. br. 4969, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2 cm

Tip: žičano prstenje

Opis: prsten s obručom napravljenim od dvostruko uvijene žice i sa nalemljene tri rozete na kruni prstena.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 120

Analogije: Henkel 1913, T.XXX, 740.

41.

Inv. br. 6739, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,5 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten tankog obruča s kružnom pločicom ukrašenom žljebastim brazdama.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 136

42.

Neinventiran, AMZ

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten s obručom od tordirane žice i četvrtasto oblikovanom, jastučastom pločicom.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće (?)

Literatura: Košćević 1991, T. X, 137

Analogije: Marshall 1907, T.XXII, 863-865; Vago, Bona, T.2, 19a. 5c; Burger 1966, Fig. 108, 190, 4, Fig. 117, 283, 3b itd.; Burger 1979, T.4, 25, 6, T.22, 127, 3.

43.

Inv. br. 101/97 Muzej Prigorja, Sesvete

Materijal: srebro

Dimenzije: v. 2,2 cm, d=2 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten s krunom u obliku pravokutne pločice s dva bradavičasta ispupčenja.

Godina, način nabave: 1984., iskopavanje

Mjesto: Kuzelin

Datacija: 2. polovina 4. – početak 5. stoljeća

Literatura: Sokol 1998, 20.

44.

Inv. br. 789, Muzej Đakovštine

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,5 cm, uložak 0,6 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s uloškom od svijetloplave i tamnoplave staklene paste.

Godina, način nabave: 1964-1967, zaštitno iskopavanje

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Raunig 1979-1980, Tabla V, 9; Migotti 1998, 63. kat. 196g, T.8

Analogije: Košćević 1991, 39, sl. 180; Vágó, Bóna 1976, 212, T.2, 19a/5; Petru-Petru 1978, 64, T.14, 28.

45.

Inv. br. 788, Muzej Đakovštine

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,8 cm, d uloška=0,6 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s prozirnim kamenom (staklo?) konusnog oblika s po dva mala ispupčenja s obje strane kružne krune prstena.

Godina, način nabave: 1964-1967, zaštitno iskopavanje

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Raunig 1979-1980, Tabla V, 10; Migotti 1998, 63, kat. 196h, T.8

Analogije: neobjavljen zlatni prsten iz Štrbinaca, 4./5. st. Ovdje: kat. br. 5.; Sokač, Štimac, Bulat 1974, 140, T.2, 8; Mihovilić 1979, T.2, 12; Ivčević 2003, 162, kat. 26; Tomaš 2006, 36, T.VI, 54; Henkel 1913, T.XIV, 280; Popović 1992, 53, kat. 119; Burger 1966, Fig. 117, gr. 283, 3a, gr. 284, 1; Košćević 1993, T.I, 7, T.III, 8 (stakleni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 128.); Piccottini 1978, 419, sl. 5, 2.

46.

Inv. br. 3062, Muzej Požeške kotline

Materijal: srebro

Dimenzije: 1,9 x 1,8 (2,2 cm s krunom), d krune=0,5 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s kružnom krunom u koju je umetnut kamen, a s četiri strane je obrubljuju granulirane kuglice. Baza krune je zadebljala, sa sitnim poprečnim urezima.

Godina i način nabave: 1972., arheološka iskopavanja

Mjesto: „Treštenovačka gradina“ kod Tekića

Datacija: druga polovina 4. stoljeća

Literatura: Sokač-Štimac, Bulat 1974, 134, T.II, sl. 8

Analogije: Raunig 1979-1980, Tabla V, 10; Migotti 1998, 63, kat. 196h, T.8.

47.

Inv. br. 895, Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju

Materijal: srebro

Dimenzije: d=2,35 cm, v. krune 0,85 cm, dimenzije ležišta 0,6x0,8 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s četvrtastom krunom unutar koje je sačuvan umetak tamnoplave boje, a obruč je trokutastoga presjeka.

Mjesto: Čitluk

Datacija: 5. stoljeće

Literatura: Košćević 2008, 272, kat. 113

Analogije: Marshall 1907, 88, 125, 156, T.XV, 518, T.XIX, 766, T.XXV, 975.

48.

Neinventiran, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,9 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten s ugraviranim križnim monogramom na glavi prstena te gravurama ptica i motivâ sunca na obruč prstena.

Godina, način nabave: početkom 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Vrljika

Datacija: 6. stoljeće; Petrinc misli 8./prva pol 9. st.

Literatura: Gjurašin 1992, 255, sl. 1, 257, sl. 3; Petrinc 1998 [prijepis Marunovog teksta iz 1907], 157; Petrinc 2010, 19, Fig. 9

Analogije: Gjurašin 1992, 257, sl. 2. i 4. (srebrni prsten, Škrip, 6. st. Ovdje: kat. br. 49.); Kolega 2004, str. 26 (zlatni prsten, Sv. Anselmo, 6./7. st. Ovdje: kat. br. 16.); Marušić 1979, T.III/21: 16, 17; Jurić 2000, 308, IV. 196, 197f-g.

49.

Neinventiran, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split

Materijal: srebro

Dimenzije: d=1,9/2,1 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten s ugraviranim križnim monogramom na glavi prstena te gravurama ptica i „T-motiva“ na obruč prstena.

Godina, način nabave: 1983, zaštitna iskopavanja

Mjesto: Škrip na Braču

Dat.: 6. stoljeće

Literatura: Gjurašin 1992, 257, sl. 2. i 4.

Analogije: Gjurašin 1992, 255, sl. 1. i 257, sl. 3. (srebrni prsten, Vrlika, 6. st. Ovdje: kat. br. 48.); Kolega 2004, 26 (zlatni prsten, Sv. Anselmo, 6./7. st. Ovdje: kat. br. 16.); Marušić 1979, T.III/21: 16, 17; Jurić 2000, 308, IV. 196, 197f-g.

Brončano prstenje

50.

Inv. br. 510:SIK 21920, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,8 cm, presjek=0,2 cm

Tip: zmijoliko prstenje

Opis: prsten s krunom od namotane žice polukružnoga presjeka.

Mjesto: Sisak

Datacija: 1.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 34, kat. 39.; Tomaš 2006, T.II, kat. 20

Analogije: Petru – Petru 1978, 64, T.XIV, 33; Kloiber 1962, T.XII, gr. 3, 1; Petru 1972, gr. 112, 21; Henkel 1913, T.II, 25; Mihovilić 1979, T.1, 10-12.

51.

Inv. br. 510:SIK 20165, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,1 cm, presjek=1,5 cm

Tip: zmijoliko prstenje

Opis: prsten od žice kružnog presjeka koja se spiralno omata oko prsta.

Godina nabave: 1989.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 1.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 34, kat. 40.; Tomaš 2006, T.II, kat. 17

Analogije: Bolta 1978, sl. 5; Petru 1972, T.XCV, 4.

52.

Zbirka D. B.

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,1 cm

Tip: zmijoliko prstenje

Opis: prsten s obručem u koji su ugravirani zarezi s vanjske strane, a kruna predstavlja krajnje stilizirani zoomorfni motiv.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 126

53.

Inv. br. 4166, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm, duž. 3,5 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s oznakom „x“ na krajnjem dijelu ključa s jedne strane.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 89, kat. 66.; Wiewegh 2003 (2004), 105, kat. 58.

Analogije: Raunig 1979-80, Tabla IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, kat. 13 (željezni prsten, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 111.); Košćević 1991, T. XI, 170 (željezni prsten, Sisak, 3.-4. st.); Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.); Radnoti 1957, T.LIII, 11-13.

54.

Inv. br. 400, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm, duljina 3,4 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s krunom u obliku ključa koja se proteže paralelno s ravninom obruča i čiji je produžetak ukrašen urezanim linijama.

Godina nabave: 1954.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 37, T.VII, 59; Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, 23, kat. 12

Analogije: Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Raunig 1979-80, Tabla IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Košćević 1991, T. XI, 168,169; Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.); Vágó-Bóna 1976, 225, T. 15, 1050, 5; Radnóti 1957, T.LIII, 11-13.

55.

Inv. br. 172, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm, duljina 3,5 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s krunom u obliku ključa koja se proteže vodoravno s ravninom obruča. Produžetak je ukrašen urezanim linijama.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 37, T.VII, 60

Analogije: Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Raunig 1979-80, Tabla IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Košćević 1991, T. XI, 168,169; Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.); Vágó-Bóna 1976, 225, T. 15, 1050, 5; Radnóti 1957, T.LIII, 11-13.

56.

Inv. br. 2604, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,6 cm, duljina 2,5 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s krunom položenom vodoravno u odnosu na ravninu obruča.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 37, T.VII, 63

Analogije: Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Raunig 1979-80, Tabla IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Koščević 1991, T. XI, 168,169; Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.); Radnóti 1957, T.LIII, 4.

57.

Inv. br. 510:SIK 20187, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: duž. 1,7 cm, presjek=0,5 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: ulomak prstena s obručom pravokutnoga presjeka na koji je okomito postavljen produžetak.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3.-4. st.

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 41, kat. 57.; Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, 24, kat. 14; Tomaš 2006, T.VII, 64.

Analogije: Henkel 1913, T.LXXII, 1945.

58.

Inv. br. 4089, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,1 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s okruglim, pločastim nastavkom unutar kojega je 5 izbušenih rupica *quincunx* forme.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 89, kat. 65b; Košćević 1991, T. XI, 164.; Wiewegh 2003 (2004), 105, kat. 57.

Analogije: Košćević 1991, T. XI, 162, 163. (dva brončana prstena, Sisak, 3.-4. st.); Ožanić, Radman-Livaja, Rendić-Miočević 2003, 95, sl. 191b.

59.

Inv. br. 4121, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s ukrasnom pločicom u obliku križa prošupljenom u obliku slova „T“.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 89, kat. 65a; Wiewegh 2003 (2004), 104, kat. 56.

Analogije: Tomaš Barišić 2014, kat. 57., Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, kat. 14 (brončani prsten, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 57.); Košćević 1991, T. XI, 148-150 (tri željezna prstena, Sisak, 3.-4. st.); Plesničar i sur. 1983, T.44, 20; Petru 1972, T.XCV, 5.

60.

Inv. br. 20186, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm, duljina 2,1 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s okomito postavljenim produžetkom na koji se nastavljaju bočno zupci.

Mjesto: Sisak (?)

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 37, T.VII, 65

Analogije: Košćević 1991, 41, sl. 202, 203; Deringer 1960, Abb. 24, 4-7.

61.

Inv. br. 979, Muzej Đakovštine, Đakovo

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm, duž. 4,4 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s jednostavnim, horizontalnim završetkom i urezom kosog križa na nastavku.

Način nabave: površinski nalaz

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 48, kat. 143.

Analogije: Vágo-Bóna 1976, 225, T. 15, 1050, 5; Plesničar i sur. 1983, T. 20, 7; Košćević 1991, 41, sl. 200, 201; Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 249; Radnóti 1957, T.LIII, 4.

62.

Inv. br. 1947, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm, duž. ključa 1,7 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s nastavkom ključa na kruni okomitog na obruč prstena.

Godina nabave: 1900.

Mjesto: Vinkovci

Datacija: nedatiran (vjerojatno 3. - 4. stoljeće)

Literatura: Dimitrijević 1979, 172, T.18, 7

Analogije: Ivčević 2014, T.8, kat. 80 (brončani prsten, Gardun, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 63.); Ožanić, Radman-Livaja, Rendić-Miočević 2003, 95, sl. 191a; Košćević 1991, T.XI, 167; Guiraud 1989, 192, sl. 35d; Radnóti 1957, T.LIII, 2.

63.

Inv. br. neznan, GAR 03 PN 6

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm, v. krune 1,4 cm, šir. krune 1,2 cm, debljina krune 0,2 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s krunom u obliku ključa čiji su zupci ukrašeni svaki po jednom uzdužnom urezanom linijom.

Godina i način nabave: 2002.-2006., arheološka istraživanja

Mjesto: Gardun kod Trilja

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Ivčević 2014, T.8, kat. 80; Tabak, Tončinić, Petričević 2012, 19, sl. 16.

Analogije: Dimitrijević 1979, 172, T.18, 7 (brončani prsten, Vinkovci, 4. st.(?). Ovdje: kat. br. 62.); Ožanić, Radman-Livaja, Rendić-Miočević 2003, 95, sl. 191a; Košćević 1991, T.XI, 167; Guiraud 1989, 192, sl. 35d.

64.

Inv. br. A-992, GMV

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm, duž. 3,3 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s krunom u obliku ključa.

Godina i način nabave: 1979., iskop za kolektor

Mjesto: Vinkovci

Datacija: 3./4. stoljeće

Literatura: Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250.

Analogije: Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Tomaš Barišić 2014, kat. 56., Tomaš 2006, T.VII, kat. 61, Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, kat. 13 (željezni prsten, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 111.); Raunig 1979-80, Tabla IV, 11, Migotti 1998, 66, kat. 196w (brončani prsten, Štrbinci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 80.); Vágó-Bóna 1976, 225, T.15, gr. 1041, 7, gr. 1050, 5; Radnóti 1957, T.LIII, 11-13.

65.

Inv. br. 448, Muzej Međimurja Čakovec

Materijal: bronca

Dimenzije: duž. 3 cm, šir. 2 cm, d=2 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s krunom u obliku ključa.

Način nabave: slučajan nalaz

Mjesto: Sv. Martin na Muri

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Vidović 2003, foto: B. Šimek, Kat. 150.

Analogije: Raunig 1979-1980, T. IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, kat. 13 (željezni prsten, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 111.); Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.); Vágó-Bóna 1976, 225, T.15, gr. 1041, 7, gr. 1050, 5; Radnóti 1957, T.LIII, 11-13.

66.

Inv. br. 799, Muzej Đakovštine, Đakovo

Materijal: bronca

Dimenzije: duž. 3 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s plemenitom patinom.

Godina, način nabave: 1964-67, zaštitno iskopavanje

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Raunig 1979-80, Tabla IV, 11; Migotti 1998, 66, kat. 196w

Analogije: Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Migotti 1994, kat. br. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Tomaš Barišić 2014, kat. br. 56., Tomaš 2006, kat. br. 61, Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, kat. 13 (željezni prsten, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 111.) Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.); Radić, Budimir 1990, 46, sl. 14, 8 (brončani prsten-ključ, Orlić, 4. st.(?). Ovdje: kat. br. 67.); Koščević 2000, 61, kat. 27; Vágo, Bóna 1976, 225, T. 15, 1050, 5; Radnóti 1957, T.LIII, 11-13.

67.

Inv. br. neznan, Muzej kninske krajine

Materijal: bronca

Dimenzije: nepoznate

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s horizontalnim produžetkom na kruni u obliku ključa.

Godina i način nabave: 1982.-1985, arheološka istraživanja

Mjesto: Orlić kod Knina

Datacija: vjerojatno 4. stoljeće

Literatura: Radić, Budimir 1990, 46, sl. 14, 8

Analogije: Raunig 1979-80, Tabla IV, 11; Migotti 1998, 66, kat. 196w (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vágo, Bóna 1976, 225, T. 15, 1050, 5; Radnóti 1957, T.LIII, 11-13.

68.

Inv. br. 4807, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,6 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten bez krune s ugraviranim uresom u obliku stiliziranih grančica preko cijelog obruča i oznakom „x“.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 88, kat. 62.; Wiewegh 2003 (2004), 104, kat. 53.

Analogije: Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 161, 9.

69.

Inv. br. 4808, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,7 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten bez krune s ugraviranim uresom u obliku slova „x“.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 88, kat. 63.; Wiewegh 2003 (2004), 104, kat. 54.

Analogije: Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 161, 9.

70.

Inv. br. 4805, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten bez krune s ugraviranim uresom preko cijelog obruča prstena.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 88, kat. 64.; Wiewegh 2003 (2004), 104, kat. 55.

Analogije: (djelomično prema motivu na kruni) Migotti 1994, 48, sl. 4; Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 161, 9.

71.

Inv. br. 2529, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten obruča četvrtastoga presjeka čiji su krajevi preklopljeni jedan preko drugog.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. stoljeće (?)

Literatura: Tomaš 2006, 23, kat. 15, T.II, 15

Analogije: Henkel 1913, 124, T.LII, 1356, 1357.

72.

Inv. br. A30186, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm, d vanjski=2,2 cm, vis. 0,9 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten s obručem trakastog presjeka s čije su vanjske strane urezane dvije paralelne crte.

Godina i način nabave: 2003.-2004., arheološka istraživanja

Mjesto: Dragonera

Datacija: mlađe carsko doba ili 4. stoljeće

Literatura: Koncani Uhač 2010, T.IV, kat. 15.

Analogije: Petru 1972, 90, T.LXXIII, gr. 957, 15; Mihovilić 1979, T.2, 34; Košćević 1991, 35, sl. 138; Burić 2000, 315, IV. 205a-b; Košćević 1992, 76, kat. 37, T.3, 37 (brončani prsten, Dalj, 4. st. Ovdje: kat. br. 106.).

73.

Inv. br. 20170, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten s obručem polukružnoga presjeka rastavljenih krajeva s motivima slovâ V unutar kojih je ukras urezanih, koncentričnih kružnica.

Godina nabave: 1958.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. – 6. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 22, kat. 9., T.I, 9.

Analogije: Košćević 1991, 33, sl. 128, 34, sl. 134, T.V, 63-68, T.VII, 83-85.

74.

Inv. br. 2260, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,8 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten trakastoga obruča s rebrom po sredini i urezanom vodoravnom crtom uz rub obruča.

Godina nabave: 1953.-1954.

Mjesto: Sisak, istočna nekropola

Datacija: 4. – 6. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, kat. 13, T.II, 13

Analogije: Mihovilić 1979, T.2, 33; Košćević 1992, T.3, 37 (brončani prsten, Dalj, 4. st. Ovdje: kat. br. 106.).

75.

Inv. br. neznan, MHAS

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,2 cm, šir. trake 0,5 cm, šir. pločice 0,7 cm, duž. pločice 1,3 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten trakastoga obruča s elipsastom pločicom.

Godina i način nabave: 2005., arheološka istraživanja

Mjesto: Dugopolje-Vučipolje

Datacija: prva polovina 6. stoljeća

Literatura: Borzić, Jadrić 2007, 154, T.IV, 6

76.

Inv. br. 4963, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,2 cm, d krune=1,4 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten s masivnom krunom koja je ukrašena dvjema nausprotnim životinjskim glavama i oznakom „X“.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. st.

Literatura: Migotti 1994, 88, kat. 60.; Wiewegh 2003 (2004), 24, 99, kat. 9.

Analogije: Dalton 1901, 5, kat. 28/Dalton 1912, 5, kat. 27; (djelomično prema motivu na kruni) Migotti 1994, 48, sl. 4.

77.

Inv. br. 4954, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,2 cm, površina krune=0,8x0,7 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom.

Opis: prsten s krunom u obliku okrugle pločice na kojoj ugraviran znak križ.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1994, 88, kat. 61.; Wiewegh 2003 (2004), 104, kat. 51.

78.

Inv. br. 20162, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,8 cm, veličina pločice 0,7x0,75 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten s pravokutnom pločicom na kojoj je urezan znak „X“.

Godina i način nabave: krajem 1990-ih, tijekom komunalnih radova

Mjesto: Sisak – Istočna nekropola

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Wiewegh 2003 (2004), 25, 104, kat. 52.

79.

Inv. br. 6464, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,9 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten s klasastim urezima na obruču i malom, kružnom pločicom sa žljebastim brazdicama.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 135

Analogije: Henkel 1913, T.XXXIX, 1012.

80.

Inv. br. BK15580, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm, šir. 0,9 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten polukružnoga presjeka s ovalno proširenom krunom na kojoj je urezan znak križa između čijih krakova su puncirani kružići. Obruč je ukrašen vertikalnim urezima.

Godina i način nabave: 1975.-1982, iskopavanja

Mjesto: Veli Brijun

Datacija: 5./6. stoljeće ili 7. – 9.

Literatura: Ujčić 1995, 112, sl. 4, 3, 113, sl. 6

81.

Inv. br. BK15579, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm, šir. 0,9 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten od tankog lima s neznatno proširenom ovalnom pločicom na kojoj je urezan šesterokraki križ obrubljen vertikalnim urezima. Na ramenima je motiv riblje kosti.

Godina i način nabave: 1975.-1982, iskopavanja

Mjesto: Veli Brijun

Datacija: 5./6. stoljeće ili 7. – 9.

Literatura: Ujčić 1995, 112, sl. 4, 4, 113, sl. 5

Analogije: Marušić 1979, T.III/21: 16, 17; Burger 1966, Fig. 105, gr. 161, 9; Knific, Sagadin (ur.) 1991, 44, 95 (9. st. prsten – sličan oblikom – ali motiv punciranih kružnica).

82.

Inv. br. BK15578, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm, šir. 0,7 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten s nepravilno proširenom ovalnom pločicom na kojoj je urezan „x“ omeđen vertikalnom crtom sa svake strane.

Godina i način nabave: 1975.-1982, iskopavanja

Mjesto: Veli Brijun

Datacija: 5./6. stoljeće ili 7. – 9.

Literatura: Ujčić 1995, 112, sl. 4, 5

Analogije: Marušić 1979, T.III/21: 16, 17; Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 161, 9.

83.

Inv. br. BK1821, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,2 cm, šir. 0,8 cm

Tip: prstenje s ugraviranom pločicom

Opis: prsten s nepravilno proširenom, ovalnom pločicom na kojoj je ureza znak „x“ omeđen okomitim crtama i motivom riblje kosti sa svake strane.

Godina i način nabave: 1975.-1982, iskopavanja

Mjesto: Veli Brijun

Datacija: 5./6. stoljeće ili 7. – 9.

Literatura: Ujčić 1995, 112, sl. 4, 6

Analogije: Marušić 1979, T.III/21: 16, 17; Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 161, 9.

84.

Inv. br. A-933, Gradski muzej Vinkovci

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2 cm

Tip: prstenje bikoničnog oblika

Opis: prsten s naglašenim trokutastim ramenima na bočnim stranama i ovalnim plastičnim ukrasom na kruni prstena.

Godina i način nabave: 1968., iskop kanala

Mjesto: Vinkovci

Datacija: 3./4. stoljeće

Literatura: Iskra-Janošić 1999, 135, kat. 247.

Analogije: Girardi Jurkić, Džin 2002, 113, kat. 161, kat. 162, kat. 165 (srebrno prstenje, Medulin-Burle, 2.-4. st. Ovdje: kat. br. 32.-34.); Girardi Jurkić, Džin 2003, 147, kat. 167. (srebrni prsten, Medulin-Burle, 2.-4. st. Ovdje: kat. br. 35.); Marshall 1907, 33, kat. 200; Mikl Curk 1976, T.XXIX, 38.

85.

Neinventiran, MDD

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,9 cm, d krune=1,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten vrpčastog obruča s okruglom pločicom na kojoj urezan motiv romba.

Način nabave: površinski nalaz

Mjesto: Štrbinci

Datacija: kraj 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 53, kat. 165.

Analogije: Henkel 1913, T. XXXVII, 959, 960; Guiraud 1989, 188, Fig. 26f; Košćević 1991, 39, sl. 174.; Lányi 1981, 196, Abb. 5, grob 27.

86.

Inv. br. 897, Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,2, d glave=1,1 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s okruglom glavom na koju su urezane nejasne linije.

Mjesto: Čitluk

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Košćević 2008, 272, kat. 112

87.

Inv. br. 510:SIK 20169, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,5 cm, presjek=0,4 cm, površina pločice=1,6x1,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten polukružnoga obruča s pečatnom pločicom na kojoj je urezani prikaz lijevog profila muškog poprsja i natpis „OITA M?AS“.

Godina nabave: 1954.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 37, kat. 46.; Tomaš 2006, T.IV, kat. 38

Analogije: Henkel 1913, 16, T.VI, 98-99; Popović 1992, 27, kat. 28.

88.

Inv. br. 3111, Gradski muzej Sisak

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s obručem polukružnoga presjeka i pečatnom pločicom ukrašenom životinjskim reljefom.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće ili 1. – 3. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 34, T.IV, kat. 35; Burkowsky 1999, kat. 152.

Analogije: Henkel 1913, T.XXXVIII, 968-974; Popović 1992, 53, kat. 119; Burger 1966, Fig. 103, gr. 140, 1, Fig. 109, gr.197, 5b, Fig. 117, gr. 283, 3b, Fig. 120, gr. 328, 3; Košćević 1993, T.I, 7, T.III, 8 (stakleni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 128.); Piccottini 1978, 419, sl. 5, 2; Vágó, Bóna 1976, 212, T.2, 19/a, 5a; Burger 1979, T.11, gr. 52, 5a i c; Ivčević 1994, 240, kat. 2. i 3. (dva brončana prstena, Salona (?), 4. st. Ovdje: kat. br. 92.-93.).

89.

Inv. br. 220, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten širokog obruča na kojemu su urezane vertikalne linije spojene kosim linijama. Na kruni prstena ugraviran je neraspoznatljiv prikaz.

Način nabave: slučajni pronalazak

Mjesto: Osijek

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1992, 76, kat. 42, T.3, 42.

90.

Neinventiran, MĐĐ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,2 cm, d krune=0,8 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s obručem četvrtasto-okrugloga presjeka i sa stožastom krunom na koju je urezan Kristov monogram.

Način nabave: površinski nalaz

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 53, kat. 164.

Analogije: Henkel 1913, 91, Fig. 47, T.L, 1308, T.LII, 1352; Mihovilić 1979, T. 2, 46; Migotti 1994, 48, sl. 4 (prema motivu na kruni); Dalton 1901, 5, kat. 28 (prema motivu na kruni); Dalton 1912, 5, kat. 28-31; prsten iz British Museuma (br. 1984,1001.1).

Dostupno na:

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&ILINK|34484,|assetId=93878001&objectId=1363974&partId=1 (20.7.15).

91.

Inv. br. 896, Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm, dimenzije glave 1,5x1,7 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s krunom u obliku ovalne pločice čiji je rub raščlanjen nizom okruglih udubljenja, a sama pločica je bez ukrasa.

Mjesto: Čitluk

Datacija: kasnocarsko razdoblje

Literatura: Košćević 2008, 272, kat. 111

Analogije: Marshall 1907, 142, 156, T.XXII, 872, T.XXV, 973; Košćević, Makjanić 1985, 127, Sl. 1, 3. (srebrni prsten, Dubica-Krčevine, 4. st. Ovdje: kat. br. 21.).

92.

Inv. br. H 5759, AMS

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,8 cm, d glave=1 cm, šir. trake 0,2 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s dva para kuglica na ramenu i prikazom jahača na konju na okrugloj pločici prstena.

Mjesto: vjerojatno Salona

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Ivčević 1994, 240, kat. 2.

Analogije: Jovanović 1978, sl. 11, kat. 14.; Migotti 1998, 52, kat. 159 (zlatni prsten, Štrbinci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 2.); Alföldi 1957, T.LXXVIII, 9; Henkel 1913, T.XL, 1023, T.XLII, 1076, 1078; Mikl Curk 1976, T.XXIX, 22.

93.

Inv. br. H 5760, AMS

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,2 cm, šir. obruča 0,2 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s okruglom glavom na kojoj je urezan motiv ptice.

Mjesto: vjerojatno Salona

Datacija: druga polovina 4. stoljeća

Literatura: Ivčević 1994, 240, kat. 3.

Analogije: Koščević 1993, T.I, 7, T.III, 8 (stakleni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 128.); Alföldi 1957, T.LXXVIII, 8.

94.

Inv. br. H 2196, AMS

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,1 cm, šir. obruča 0,4 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s pravokutnom pločicom u koju je urezan monogram u negativu koji se čita „VIVAS IN DEO“.

Godina i način nabave: 1887., otkup

Mjesto: Salona

Datacija: 4./5. stoljeće

Literatura: Ivčević 1994, 240, kat. 4.

Analogije: Kloiber 1962, T.XVI, gr. 31a, 3, 3a.

95.

Inv. br. H 5748, AMS

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,6 cm, d glave=1,2 cm, šir. 1,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s krunom u obliku okrugle pločice na kojoj je urezan motiv križa s nizom točkastih uboda i četiri kružnice oko križa.

Mjesto: vjerojatno Salona

Datacija: 6. stoljeće

Literatura: Ivčević 1994, 241, kat. 5.

Analogije: Knific, Sagadin (ur.) 1991, 69, sl. 56, 70, sl. 58.

96.

Neinventiran, MDD

Materijal: bronca

Dimenzije: 2x0,9 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: ulomak prstena s četvrtastom pločicom i ramenima u obliku trokutastih uški.

Način nabave: površinski nalaz

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 54, kat. 167.

Analogije: Henkel 1913, T.XL, 1023, T.XLII, 1076, 1078; Mihovilić 1979, T.2, 47, 48;

Guiraud 1989, 188, Fig. 26f.

97.

Inv. br. 4925, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,2 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten širokog obruča s pravokutnom, zadebljalom pločicom na kruni ukrašenom brazdicama.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 141

Analogije: Košćević 1991, sl. 151, 152 (vojničko prstenje, Bela Palanka, oko 330. god.).

98.

Inv. br. 5053, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten glatkoga obruča s krunom u obliku četvrtaste pločice ispunjene udubinama.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće (?)

Literatura: Košćević 1991, T. X, 138

Analogije: Burger 1966, Fig. 117, gr. 283, 3b; Vágo-Bóna 1976, 212, T.2, 19/a, 5c.

99.

Inv. br. 102/97 Muzej Prigorja, Sesvete

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten nesastavljenih krajeva improviziran od narukvice sa životinjskim protomama od koji je jedna sačuvana.

Godina, način nabave: 1991., iskopavanje

Mjesto: Kuzelin

Datacija: 2. polovina 4. – početak 5. stoljeća

Literatura: Sokol 1998, 20.

100.

Inv. br. A19012, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Tip: prstenje s reljefnom krunom

Opis: prsten s tankim obručem i ovalnom pločicom na kojoj je reljef vjerojatno ljudske figure.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2003, 147, kat. 172

Analogije: Košćević 1993, T.I, 7, T.III, 8 (stakleni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 128.); Burger 1979, Taf.13, 5.

101.

Inv. br. 3063, Muzej Požeške kotline

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,8 cm, površina pločice 0,7x0,9 cm

Tip: prstenje s reljefnom krunom

Opis: prsten od tanke žice kružnog presjeka s ovalnim proširenjem na kojem je nejasni reljefni motiv.

Godina i način nabave: 1972., arheološka iskopavanja

Mjesto: „Treštenovačka gradina“ kod Tekića

Datacija: druga polovina 4. stoljeća

Literatura: Sokač-Štimac, Bulat 1974, 140, T.II, sl. 6

Analogije: Burger 1979, T.13, Inf. 69, 5; Tomaš 2006, 34, T.IV, 36, 37 (dva željezna prstena, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 109.-110.).

102.

Inv. br. H 1553, AMS

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,6 cm, šir. trake 0,6 cm

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten zvjezdastog oblika s osam ploha s vanjske strane obruča između koji su rebra.

Godina i način nabave: 1885., otkup

Mjesto: Salona

Datacija: 3./4. stoljeće

Literatura: Ivčević 1994, 240, kat. 1.

Analogije: Koščević 1991, T.X, 123, 124 (dva srebrna prstena, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 36.-37.); Brunšmid 1902, sl. 90, 2-4 i sl. 69, 5, Koščević 1991, sl. 150 i sl. 149 (srebrni i zlatni prsten, Vinkovci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 38., 9.); Koščević 1991, sl. 147, 148; Marušić 1970, T.I/5 (brončani prsten, Kacavanac, poč. 6. st. Ovdje: kat. br. 103.).

103.

Inv. br. S 3081, Arheološki muzej Istre

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,05 cm

Tip: poligonalno prstenje

Opis: prsten osmerokutnog obruča.

Godina i način nabave: 1957., arheološka istraživanja

Mjesto: Kacavanac – Nad grobi kod Dvograda

Datacija: početak 6. stoljeća

Literatura: Marušić 1970, T.I/5

Analogije: Ivčević 1994, 240, kat. 1. (brončani prsten, Salona, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 102.); Košćević 1991, T. X, 123, 124 (dva srebrna prstena, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 36.-37.).

104.

Inv. br. 4922, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: 3,1 cm

Tip: prstenje zadebljanih ramena

Opis: masivni prsten sa stepenastim oblikovanjem prema kruni prstena i približno osmerokutnom pločicom s polumjesečastim gravurama.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 139

Analogije: Košćević 1991, 39, sl. 175, 178; Petru – Petru 1978, 64, T.XIV, 22; Marshall 1907, T. XX, 774.

105.

Inv. br. 5058, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: prstenje s piramidalnom/stožastom krunom

Opis: prsten glatkog obruča s krunom u obliku piramidalne glave na pojačanom dijelu obruča.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1991, T. X, 140

Analogije: Košćević 1991, 39, sl. 175.

106.

Inv. br. 8476, AMZ

Materijal: bronca

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: prstenje razdvojenih krajeva

Opis: otvoreni prsten s ojačanjima (rebrima) horizontalno istaknutih na obruču.

Način nabave: slučajni pronalazak

Mjesto: Dalj

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1992, 76, kat. 37, T.3, 37.

Analogije: Petru 1972, 90, T.LXXIII, gr. 957, 15; Mihovilić 1979, T.3, 11-13; Košćević 1991, 34, sl. 137, 35, sl. 138; Burić 2000, 315, IV. 205a-b; Koncani Uhač 2010, T.IV, kat. 15. (brončani prsten, Dragonera, 4. st. Ovdje: kat. br. 72.); Tomaš 2006, kat. 13, T.II, 13 (brončani prsten, Sisak, 4.-6. st. Ovdje: kat. br. 74.).

107.

Inv. br. neznan, GAR 01 PN 4

Materijal: bronca

Dimenzije: d=1,8 cm

Tip: prstenje s križnom krunom

Opis: prsten s krunom oblika malteškog križa.

Mjesto: Gardun kod Trilja

Datacija: 6.-7. stoljeće

Literatura: Šeparović 2003, 232, kat. 13., Tabla 2.2

Analogije: Vinski 1968, T. I, 3 (zlatni prsten, Gala-Gacko, 5.-6. st. Ovdje: kat. br. 11.);

Vinski 1968, T. I, 2, Mužić 1997, sl. 14 (zlatni prsten s almandinima, Otres, 2. pol. 6.

st. Ovdje: kat. br. 12.); Vinski 1967, T. XIII-XIV (križne fibule).

Željezno prstenje

108.

Inv. br. A30010434, Arheološki muzej Istre

Materijal: željezo

Dimenzije: šir. 2,3 cm, debljina 0,3 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: lijevani prsten s pečatnom pločicom, podosta oštećen.

Godina i način nabave: 1979.-81., sistematska istraživanja

Mjesto: Medulin – Burle

Datacija: 2. – 4. stoljeće

Literatura: Girardi Jurkić, Džin 2003, 147, kat. 173

Analogije: Burger 1966, Fig. 124, Stray finds, 2.

109.

Inv. br. 1628, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo

Dimenzije: d=1,9 cm, površina pločice 1x0,8 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s pokidanim obručem kružnoga presjeka i pečatnom pločicom na kojoj je nejasan ugravirani motiv.

Godina nabave: 1977.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 34, T.IV, 36

Analogije: Henkel 1913, T.XXXVIII, 968-974; Popović 1992, 53, kat. 119; Burger 1966, Fig. 103, gr. 140, 1, Fig. 109, gr.197, 5b, Fig. 117, gr. 283, 3b, Fig. 120, gr. 328, 3; Košćević 1993, T.I, 7, T.III, 8 (stakleni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 128.); Piccottini 1978, 419, sl. 5, 2; Sokač-Štimac, Bulat 1974, 140, T.II, sl. 6 (brončani prsten, „Treštenovačka gradina“, 2. pol. 4. st. Ovdje: kat. br. 101.); Vágó, Bóna 1976,

212, T.2, 19/a, 5a; Burger 1979, T.11, gr. 52, 5a i c; Ivčević 1994, 240, kat. 2. i 3. (dva brončana prstena, Salona (?), 4. st. Ovdje: kat. br. 92.-93.).

110.

Inv. br. 2532, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo

Dimenzije: površina pločice 1,1x1 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: ulomak prstena s oštećenom ovalnom pločicom na kojoj je možda bio neki prikaz.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 34, T.IV, 37

Analogije: Migotti, Perinić 2001, 120, T.XXI, sl. 3 (željezni prsten, Štrbinci, 2. pol. 4. – 1. pol. 5. st. Ovdje: kat. br. 117.); Košćević 1993, T.I, 7, T.III, 8 (stakleni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 128.); Sokač-Štimac, Bulat 1974, 140, T.II, sl. 6 (brončani prsten, „Treštenovačka gradina“, 2. pol. 4. st. Ovdje: kat. br. 101.).

111.

Inv. br. 510:SIK 20185, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,4 cm, presjek=0,3 cm, duž. 3,7 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s obručom pravokutnoga presjeka i vodoravno postavljenim produžetkom.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 41, kat. 56.; Tomaš 2006, T.VII, 61; Tomaš Barišić, Burkowski 2010, 24, kat. 13

Analogije: Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Raunig 1979-80, Tabla IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Košćević 1991, T. XI, 168,169; Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.).

112.

Inv. br. 2942, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,6 cm, duljina 3,7 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten-ključ s krunom koja je paralelna u odnosu na ravninu obruča.

Godina nabave: 1985.

Mjesto: Sisak – obala Kupe „Kovnica“

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 37, T.VII, 62

Analogije: Migotti 1994, kat. 66. (brončani prsten-ključ, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 53.); Raunig 1979-80, Tabla IV, 11 (brončani prsten-ključ, Štrbinci, 4. st. Ovdje: kat. br. 66.); Vidović 2003, kat. 150. (brončani prsten-ključ, Sv. Martin na Muri, 4. st. Ovdje: kat. br. 65.); Koščević 1991, T. XI, 168,169; Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 250. (brončani prsten, Vinkovci, 3./4. st. Ovdje: kat. br. 64.).

113.

Inv. br. 510:SIK 23026, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,4 cm, presjek=0,5 cm, visina 2,1 cm

Tip: prsten-ključ

Opis: prsten s obručem polukružnoga presjeka i vertikalnim štapićastim produžetkom.

Godina i način nabave: zaštitna iskopavanja, 2009.

Mjesto: Sisak – Lučka kapetanija

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 41, kat. 58.; Baćani, Škrgulja, Tomaš Barišić 2010, 189, kat. 350.

Analogije: Iskra-Janošić 1999, 136, kat. 248; Deringer 1960, Abb. 24, 8.

114.

Inv. br. 2893, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,1 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten s četvrtastom pločicom kojemu nedostaje dio obruča.

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 34, T.IV, 39

Analogije: Burger 1966, Fig. 108, gr. 190, 4a, Fig. 116, gr. 275, 1a; Henkel 1913, 16, T.VI, 98-99.

115.

Inv. br. 103/97 Muzej Prigorja, Sesvete

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,1 cm

Tip: prstenje zadebljanih ramena

Opis: prsten sa zadebljanim pločastim ravnim proširenjem bez ukrasa.

Godina, način nabave: 1997., iskopavanje

Mjesto: Kuzelin

Datacija: 2. polovina 4. – početak 5. stoljeća

Literatura: Sokol 1998, 20.

Analogije: Salamon 1957, T.LXIX, 6.

116.

Inv. br. 105/97 Muzej Prigorja, Sesvete

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,2 cm, v. 2,6 cm

Tip: prstenje s piramidalnom/stožastom krunom

Opis: prsten sa stožastom krunom u koju je inkrustiran tanki bakreni kružić.

Godina, način nabave: 1996., iskopavanje

Mjesto: Kuzelin

Datacija: 2. polovina 4. – početak 5. stoljeća

Literatura: Sokol 1998, 20, sl. 4.

Analogije: Deloche 1894, 144.

117.

Inventarni broj neznan, vjerojatno Muzej Đakovštine

Materijal: željezo

Dimenzije: d=2,2 cm, veličina krune 1,1x0,9x0,4 cm

Tip: ulomak

Opis: ulomak prstena s ovalnom krunom. Naknadno slijepljen.

Godina i način nabave: 1999., arheološko iskapanje

Mjesto: Štrbinci

Datacija: druga polovina 4. – prva polovina 5. stoljeća

Literatura: Migotti, Perinić 2001, 120, T.XXI, sl. 3

Analogije: Burger 1966, Fig. 109, gr. 200, 2; Vágó – Bóna 1976, 212, Taf.2, 19a/5a;

Lányi 1981, 212, Abb. 22, 4; Guiraud 1989, 188, Fig. 26, Typ 4a; Tomaš 2006, 34,

T.IV, 37 (željezni prsten, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 110.).

Legure

118.

Inv. br. 2517/AZA, Gradski muzej Sisak

Materijal: bakar, bronca

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: prstenje s uloškom

Opis: prsten s dvije granule na svakoj strani prijelaza obruča u krunu.

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić, Burkowsky 2010, 23, kat. 10.

Analogije: Košćević, Makjanić 1985, 127, Sl. 1, 3. (srebrni prsten, Dubica, 4. st. Ovdje: kat. br. 21.); Burger 1966, Fig. 104, gr. 147, 3, Fig. 117, gr. 284, 1.

119.

Inv. br. 2515, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo, jedan raskovani kraj od bronce

Dimenzije: d=1,9 cm

Tip: trakasto prstenje

Opis: prsten četvrtastoga presjeka kojemu su prošireni krajevi preklopljeni.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. stoljeće (?)

Literatura: Tomaš 2006, 23, kat. 14, T.II, 14

Analogije: Henkel 1913, 124, T.LII, 1356, 1357.

120.

Inv. br. 2525, Gradski muzej Sisak

Materijal: željezo, bronca

Dimenzije: d=1,8 cm

Tip: prstenje s piramidalnom/stožastom krunom

Opis: prsten s krunom u obliku krnje zaobljene piramide ne kojoj je figuralni prikaz dva ljudska lika.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Tomaš 2006, 36, T.VI, 52

Analogije: Košćević 1991, 39; Henkel 1913, 120, T.L, 1311, 1314.

121.

Inv. br. 8513, AMZ

Materijal: bijela legura

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: prstenje razdvojenih krajeva

Opis: prsten stanjenih krajeva na čijem su obruču mjestimično sačuvani dvostruki kratki urezi.

Način nabave: slučajni pronalazak

Mjesto: Dalj

Datacija: 4. stoljeće

Literatura: Košević 1992, 76, kat. 35, T.3, 35

Analogije: Burger 1979, T.2, 6, 1a; Mihovilić 1979, T.2, 29.

122.

Bez inv. br., Muzej Đakovštine, Đakovo

Materijal: kositar

Dimenzije: duž. 1,8 cm

Tip: prstenje sa četvrtastom pločicom

Opis: prsten s pravokutno proširenom krunom bez ukrasa.

Godina, način nabave: 1991., slučajni nalaz

Mjesto: Budrovci-Štrbinci

Datacija: druga trećina 4. stoljeća

Literatura: Gregl 1994, 117, kat. 159.e; Migotti 1997, 30; Migotti 1998, 67, kat. 197d

Analogije: Mihovilić 1979, T.2, 47; Guiraud 1989, 188, Fig. 26, 4e; Vágó-Bóna 1976, 220, T.10, 179/4.

Stakleno prstenje

123.

Inv. br. 1135, MĐĐ

Materijal: staklo

Dimenzije: 0,9x1,1 cm

Tip: prstenje s reljefnom krunom

Opis: ulomak prstena s okruglom pločicom na kojoj je reljef dvije ptice antitetično postavljene u odnosu na granu na kojoj stoje.

Godina i način nabave: 1979., poklon

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 2.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 55, kat. 172, T. 7, 172

Analogije: postoje samo za reljef s jednom pticom na grani (Migotti 1998, kat. 172.).

124.

Inv. br. 1134, MĐĐ

Materijal: staklo

Dimenzije: d=oko 1,2 cm

Tip: prstenje s reljefnom krunom

Opis: okrugla pločica krune prstena s reljefom cara u profilu s lijeve strane i Viktorije koja ga vjerojatno ovjenčava s desne strane.

Godina i način nabave: 1979., poklon

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 55, kat. 170, T. 7, 170

Analogije: Cambi 1974, 143, sl. 8.

125.

Inv. br. 1117, MĐĐ

Materijal: staklo

Dimenzije: d=oko 1 cm

Tip: prstenje s reljefnom krunom

Opis: ulomak prstena s motivom muške glave u profilu i Viktorije.

Godina i način nabave: 1979., poklon

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 55, kat. 171.

Analogije: Cambi 1974, 143, sl. 8.

126.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: prozirno žuto staklo

Dimenzije: 1,7 cm

Tip: zmijoliko prstenje

Opis: prsten s obručom čiji su krajevi prebačeni jedan preko drugoga. Na gornjem prebačenom kraju urezana je brazdica.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 10, T.III, 11

Analogije: Petru 1972, 89, T.LXXII, gr. 945, 12; Jovanović 1978, sl. 58, kat. 60. (narukvica).

127.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: prozirno žuto staklo

Dimenzije: d=1,7 cm

Tip: zmijoliko prstenje

Opis: prsten čiji se krajevi preklapaju na kruni s jedva primjetnim uleknućem na istoj.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 11, T.III, 12

Analogije: Petru 1972, 89, T.LXXII, 12; Jovanović 1978, sl. 58, kat. 60. (narukvica).

128.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: mutno transparentno svijetloljubičasto staklo

Dimenzije: d=1,9 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten s perlicom od svijetloplavog stakla koja je nepravilno centirana na izduženu ovalnu krugu.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 8, T.III, 9.

Analogije: Henkel 1913, T.LXV, 1752; Košćević 2000, 60, kat. 24.

129.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: žućkasto staklo

Dimenzije: d=1,9 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten s izduženom ovalnom krunom na kojoj su nepravilno centrirane urezane brazdice.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 9, T.III, 10.

130.

Inv. br. 113?? (11300?), Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: tamnocrveno staklo

Dimenzije: d=2,5 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten nepravilno spojenih krajeva obruča s napuklim staklenim umetkom na kruni.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: nepoznato nalazište

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 12, T.III, 13.

131.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: žuto prozirno staklo

Dimenzije: d=2,3 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten stanjenih krajeva na spoju na kojemu se nalazi kružni umetak i preko njega još jedan elipsasti.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 13, T.III, 14

Analogije: Mihovilić 1979, T.1, 28; Mikl Curk 1976, T.XXIX, 40; Popović 1992, 54, kat. 122.

132.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: bezbojno staklo

Dimenzije: d=2,4 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten obruča ovijenog spiralnim žutim nitima i ovalnom pločicom u kojoj se nalazi umetak od plavog stakla, a koja je također obavijena žutom niti.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993. T.I, 15, T.III, 16

Analogije: Henkel 1913, 158, 257, T.LXV, 1755; Marshall 1907, T. XXXIV, 1578; Mikl Curk 1976, T.XXIX, 40.

133.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: bezbojno staklo

Dimenzije: 2,1 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten s obručem obavijenim žutosmeđim spiralnim nitima prepiljen na predjelu krune gdje je nekad stajao umetak.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 17, T.III, 18

Analogije: Henkel 1913, 158, T.LXV, 1755; Marshall 1907, T. XXXIV, 1578.

134.

Inv. br. 11351, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: bezbojno staklo

Dimenzije: d=2,2 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten pravilnog obruča, prošaranog sivobijelim nitima koje tvore mrežu. Na spoju obruča umetnuta je kalotasta krana uokvirena žutom niti.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Muć Gornji

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 14, T.III, 15

Analogije: Henkel 1913, T.LXV, 1755.

135.

Inv. br. 11352, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: bezbojno staklo

Dimenzije: d=2,1 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten obruča okruglog presjeka koji se stanjuje na predjelu krune gdje ga nadopunjuje stakleni umetak. Obruč je prošaran žutim spiralnim nitima.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Vid

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Košćević 1993, T.I, 16, T.III, 17

Analogije: Henkel 1913, T.LXV, 1755.

136.

Inv. br. 510:SIK 23016, Gradski muzej Sisak

Materijal: crno neprozirno staklo

Dimenzije: duž. 1,5 cm, presjek=0,3 cm

Tip: prstenje narebrenog obruča

Opis: ulomak prstena s vanjskom narebrenom stranom.

Godina i način nabave: zaštitna iskopavanja, 2009.

Mjesto: Sisak – Lučka kapetanija

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 39, kat. 51.; Baćani, Škrgulja, Tomaš Barišić 2011, 180, kat. 316.

Analogije: Migotti 1998, kat. 169 (stakleni prsten, Štrbinci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 138.); Giunio 2010, 201, sl. 29, kat. 21. (gagatni prsten, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 146.); Henkel 1913, T.LXI, 1659, T.LXIV, 1723-1725, 1727.

137.

Inv. br. 510:SIK 25533, Gradski muzej Sisak

Materijal: crno neprozirno staklo

Dimenzije: d=1,9 cm, duž. 2,8 cm, presjek=0,9 cm

Tip: prstenje narebrenog obruča

Opis: ulomak prstena s obručom narebrenim izvana, a glatkim iznutra.

Godina nabave: zaštitna iskopavanja, 2008.

Mjesto: Sisak – Euroagram

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 39, kat. 52.; Baćani, Škrgulja, Tomaš Barišić 2010, 180, kat. 317.

Analogije: Migotti, kat. 169 (stakleni prsten, Štrbinci, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 138.); Giunio 2010, 201, sl. 29, kat. 21. (gagatni prsten, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 146.); Henkel 1913, T.LXI, 1659, T.LXIV, 1723-1725, 1727.

138.

Inv. br. 386 Muzej Đakovštine

Materijal: staklo

Dimenzije: d=2,5 cm

Tip: prstenje narebrenog obruča

Opis: prsten od crnog neprozirnog stakla s narebrenim vanjskim dijelom obruča i ravnom glavom.

Mjesto: Štrbinci kod Đakova

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 54, kat. 169.

Izvor: Izložba Slavonija, Baranja, Srijem, Galerija Klovićevi dvori, 2009.,

<http://www.bastina-slavonija.info/TematskeCjeline.aspx?id=338> (5.3.2015.)

Analogije: Tomaš Barišić 2014, kat. 51., Baćani, Škrgulja, Tomaš Barišić 2010, kat. 316 (dva ulomka staklenog prstenja, Sisak, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 136.); Henkel 1913, T.LXI, 1659, T.LXIV, 1723-1725; Mikl Curk 1976, T.XXIX, 16; Guiraud 1989, 197, Fig. 46.; Giunio 2010, 201, sl. 29, kat. 21. (prsten od gagata, nep. nal., 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 146.).

139.

Inv. br. 510:SIK 2538 AZA, Gradski muzej Sisak

Materijal: staklo žućkaste boje

Dimenzije: d=1,7 cm, presjek=0,3 cm

Tip: ulomak

Opis: polovica prstena ovalnog obruča koji se širi prema izgubljenom dijelu s pečatnom pločicom.

Mjesto: Sisak – rijeka Kupa

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 39, kat. 50.

140.

Inv. br. 1116, MĐĐ

Materijal: staklo

Dimenzije: 0,9x1,1 cm

Tip: ulomak

Opis: ulomak prstena čiji je obruč bio napravljen od crnog neprozirnog stakla, a kruna od dviju staklenih pločica (žute i zelene) jedna na drugoj.

Godina i način nabave: 1979., poklon

Mjesto: Štrbinci

Datacija: 3.-4. stoljeće

Literatura: Migotti 1998, 55, kat. 173.

Analogije: Henkel 1913, T.XLV, 1170, T.LXV, 1753, 1756.

141.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: prozirno zeleno staklo

Dimenzije: d=2,7 i 1,8 cm, d pločice=1,9 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten obruča neujednačene debljine s oštećenom kružnom pločicom.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće ili ranije

Literatura: Košćević 1993, T.I, 6, T.III, 7

Analogije: Burger 1979, T.3, gr. 14, 1.

142.

Inv. br. 8193, Arheološki muzej u Zagrebu

Materijal: crno neprozirno staklo

Dimenzije: d=1,5 cm, d pločice=0,6 cm

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten nepravilnoga obruča s kružnom pločicom na kojoj je reljefno izvedeni motiv nepoznatog sadržaja.

Godina i način nabave: prva desetljeća 20. stoljeća, slučajni pronalazak

Mjesto: Sisak

Datacija: 4. stoljeće ili ranije

Literatura: Košćević 1993, T.I, 7, T.III, 8

Analogije: Tomaš 2006, T.IV, kat. 35, 36, 37 (brončani i dva željezna prstena, Sisak, 4. st. Ovdje: kat. br. 108.-110.); Ivčević 1994, 240, kat. 3. (brončani prsten, Solin (?), 2. pol. 4. st. Ovdje: kat. br. 93.); Girardi Jurkić, Džin 2003, 147, kat. 172 (brončani prsten, Medulin-Burle, 3.-4. st. Ovdje: kat. br. 100.); Henkel 1913, 157, T.LXV, 1739-1747, 257, Fig. 244, 245).

143.

Inv. br. G1776, Arheološki muzej u Splitu

Materijal: crno staklo

Dimenzije: d=2 cm, d pločice=1,45 cm, debljina pločice 0,25 cm, šir. koluta 0,4-0,5 cm, debljina koluta 0,25 cm.

Tip: pečatno prstenje

Opis: prsten s okruglom pločicom na kojoj je ispupčen natpis na grčkom „E H C +

E I C Θ“.

Mjesto: nepoznato nalazište

Datacija: kraj 4. – 5. stoljeće

Literatura: Buljević 2000, 264, sl. 4, kat. 4.

Analogije: Jovanović 1978, sl. 15, kat. 23.; Marshall 1907, 103.

Koštano prstenje

144.

Inv. br. 510:SIK 25666, Gradski muzej Sisak

Materijal: kost

Dimenzije: d=2,9 cm, presjek=0,9 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten jednostavnoga ovalnoga obruča.

Mjesto: Sisak

Datacija: 1.-4. stoljeće

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 40, kat. 53.

Analogije: Henkel 1913, T.LXIII, 1701, 1702.

145.

Inv. br. 510:SIK 25667, Gradski muzej Sisak

Materijal: kost

Dimenzije: d=2,65 cm, presjek=0,75 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: prsten jednostavnoga ovalnoga obruča.

Mjesto: Sisak

Datacija: 1.-4. st.

Literatura: Tomaš Barišić 2014, 40, kat. 54.

Analogije: Henkel 1913, T.LXIII, 1701, 1702.

Gagatno prstenje

146.

Inv. br. A18528, Arheološki muzej Zadar

Materijal: gagat crne boje

Dimenzije: š. 2,3 cm

Tip: prstenje narebrenog obruča

Opis: prsten s rebrastim ukrasom na vanjskoj strani obruča i okruglom krunom.

Mjesto: nepoznato

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Giunio 2010, 201, sl. 29, kat. 21.

Analogije: Tomaš Barišić 2014, 39, kat. 51., kat. 52. (dva staklena prstena, Sisak, 3. – 4. st. Ovdje: kat. br. 136.); Migotti 1998, 54, kat. 169. (stakleni prsten, Štrbinci, 3. – 4. st. Ovdje: kat. br. 138.).

147.

Inv. br. A18529, Arheološki muzej Zadar

Materijal: gagat crne boje

Dimenzije: š. 2,2 cm

Tip: kolutasto prstenje

Opis: dva ulomka prstena polukružnog presjeka s elipsoidnom krunom.

Mjesto: nepoznato

Datacija: 3. – 4. stoljeće

Literatura: Giunio 2010, 201, sl. 30, kat. 22.

Analogije: Mihovilić 1979, T.2, 7, 8.

14. Popis slika

Slika 1 Prsten iz Emone, bronca, 2. pol. 1. st., d=1,9 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, gr. 112, 21.)	12
Slika 2 Prsten iz Rifnika, srebro, kasna antika (Bolta 1978, sl. 5.)	12
Slika 3 Prsten iz Emone, d=1,8 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, T.XCV, 4)	12
Slika 4 Prsten iz Emone, srebro, d=2,1 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, 89, T.LXXII, gr. 945, 12)	12
Slika 5 Prsten s rozetom, bronca, Biel, 4. st. (Koščević 1991, 36, sl. 146)	14
Slika 6 Prsten iz Dalheima, bronca, Luxemburg (Henkel 1913, T.XXX, 740)	14
Slika 7 Prsten iz Königsfeldena, Windisch, tamnoplavo staklo, d=1,6 cm, Baden im Argau, privatna kolekcija (Henkel 1913, T.LXV, 1752)	16
Slika 8 Prsten iz Wiesbadena, staklo, d=1,4 cm, kraj 3./4. st. (Henkel 1913, T. LXV, 1755). 16	
Slika 9 Prsten iz Emone, bronca, d=1,6 cm, Ljubljana, Narodni muzej (Petru 1972, T.XCV, 5)	17
Slika 10 Tablica prstenja-ključeva iz Siska (R. Koščević 1991, T.XI)	18
Slika 11 Prstenje iz rajnskog područja, bronca, Saalburg-Museum (Koščević 1991, 41, sl. 202 i 203)	20
Slika 12 Prstenje-ključevi iz Lauriacuma, 3.-4. st. (Deringer 1960, Abb. 24, 4-7)	20
Slika 13 Prsten-ključ, Lauriacum, 3.-4. st. (Deringer 1960, Abb. 24, 8)	20
Slika 14 Prsten-ključ iz Dunaújvárosa (Koščević 1991, 41, sl. 200)	20
Slika 15 Prstenje-ključevi iz Dunaújvárosa (<i>Intercisa</i>), bronca, 3.-4. st. (Vágó-Bóna 1976, 225, T.15, gr. 1041, 7, gr. 1050, 5)	21
Slika 16 Prstenje-ključevi iz Dunaújvárosa (Radnóti 1957, T.LIII)	21
Slika 17 Faze razvitka kristograma na prstenju iz Siska (kat. 38., kat. 30.-32.) (Migotti 1994, 63, sl. 16)	22
Slika 18 Prsten iz Ptuja, bronca, d=1,9 cm, Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 195 (Mihovilić 1979, T.2, 33)	23
Slika 19 Zlatni prsten iz Italije, ranokršćanski (Dalton 1901, 5, kat. 28)	25
Slika 20 Prsten iz Holzkirchena, bronca, d=1,55-1,75 cm, München Nationalmuseum (Henkel 1913, T.XXXIX, 1012)	25
Slika 21 Prstenje iz Porajnja (Mainz, Dalheim), staklo (Henkel 1913, T.LXI, 1659, T.LXIV, 1723-1725)	26

Slika 22 Prstenje iz Ságvára, brončani i srebrni, 4. st. (Burger 1966, Fig. 104, gr. 147, 3; Fig. 117, gr. 284, 1)	27
Slika 23 Oblik pečatnjaka 4. st. (Koščević 1991, 39, sl. 174).....	27
Slika 24 Prsten iz Richborough Castle, Britanija, zlato, 4. st., British Museum (http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1362941&partId=1&from=ad&fromDate=300&to=ad&toDate=700&object=22713&page=1) (21.7.2015)).....	28
Slika 25 Prsten iz Somogyszila, željezo, d pločice=1,5 cm, kasnoantički (Burger 1979, T.3, gr. 14, 1)	29
Slika 26 Prsten iz Trier ili okolice, staklo, 4. st. (Henkel 1913, T.LXV, 1742).....	29
Slika 27 Prstenje iz Ságvára, bronca, 4. st., d: 2,2; 1,8; 2 cm (Burger 1966, Fig. 103, gr. 140, 1; Fig. 117, gr. 283, 3b; Fig. 120, gr. 328, 3)	31
Slika 28 Prsten iz Teurnije, bronca, kasnoantički, Landesmuseum für Kärnten Klagenfurt (Piccotini 1978, 419, sl. 5, 2)	31
Slika 29 Prsten iz <i>Intercisae</i> , 4. st. (Vágó – Bóna 1976, 212, T.2, 19/a, 5a)	31
Slika 30 Prstenje iz Kölna (1. i 2.), 1. st. i prsten iz Isnya, 2./3. st. (Koščević 1991, 39, sl. 175, 178, 179).....	32
Slika 31 Prsten iz Gebaila (Byblos), zlato, kasnoantički, d=2,3 cm (Marshall 1907, T.XX, 774).....	32
Slika 32 Prsten iz Dunaújvárosa (<i>Intercisa</i>), željezo, 4. st., 2,4x2,1 cm (Salamon 1957, T.LXIX, 6).....	32
Slika 33 Prsten iz Trier, bronca, koralj, d=1,7 cm (Henkel 1913, T.L, 1311).....	33
Slika 34 Prsten iz Kastel Saalburga, bronca, staklo, d=1,85-1,9 cm, 3. st. (Henkel 1913, T.L, 1314).....	33
Slika 35 Prsten iz Francuske, bronca, d=1,9 cm, merovinški (Deloche 1894, 144, CCXLVIII)	34
Slika 36 Prstenje iz Ságvára, bronca, 4. st. (Burger 1966, Fig. 108, gr. 190, 4a; Fig. 116, gr. 275, 1a).....	35
Slika 37 Prstenje iz Porajnja i sjeverne Francuske, cca. 330. god. (Koščević 1991, 36, sl. 151, 152).....	35
Slika 38 Kasnorimsko prstenje, nep. nal, Messina, Rim, zlato (Marshall 1907, T.XXII, 863-865).....	35
Slika 39 Prsten iz Italije (?), zlato, visina 2,8 cm, 6.-8. st., British Museum, inv. br. 1872,0604.245 (The British Museum on-line).....	37

Slika 40 Prsten iz okolice Milana, zlato, visina 2,8 cm, 6.-7. st., British Museum, inv. br. AF.482 (The British Museum on-line).....	37
Slika 41 Prsten iz La Gardea (Loire), d=1,9 cm, prva galo-granačka dinastija (Deloche 1890, 371, CXXIX).....	37
Slika 42 Prsten iz Kölna, zlato, d=1,7 cm (Henkel 1913, T.I, 12)	41
Slika 43 Prsten bikoničnog oblika, zlato, nep. nal., 3. st., d=3 cm, Castellani kolekcija (Marshall 1907, 33, kat. 200)	42
Slika 44 Prsten iz Kölna, gagat, d=1,55-1,8 cm (Henkel 1913, T.LXI, 1659).....	43
Slika 45 Prsten iz Vertaulta, istočna Francuska, Musée archéologique, Chatillon-sur-Seine, Côte-d'Or (Guiraud 1989, 197, Fig. 46.)	43
Slika 46 Amulet iz Solina, staklo, kraj 3. st., Arheološki muzej Split, inv. br. 1203 I, d=1,7 cm (Cambi 1974, 143, sl. 8).....	44
Slika 47 Prsten iz Somogyszila, bronca, d=1,9 cm, kasnoantički (Burger 1979, Taf.13, 5)....	44
Slika 48 Prsten iz Haute-Marne (Champagne-Ardenne), bronca, 1.-4. st., Musée Saint-Didier, Langres (Guiraud 1989, 192, sl. 35d).....	46
Slika 49 Prsten iz Kastell Niederbiebera, bronca, d=2 cm, 4. st., Saalburg-Museum (Henkel 1913, T. XXXVII, 959).....	47
Slika 50 Prsten iz Mainza, bronca, d=2,05-2,15 cm, 4. st. (Henkel 1913, T. XXXVII, 960)..	47
Slika 51 Prsten tipa 4 (Guiraud 1989, 188, Fig. 26f)	47
Slika 52 Prsten iz Srijemske Mitrovice, bronca, d=2,3 cm, 4. st., AMZ, nez inv. br. (Migotti 1994, 48, sl. 4.).....	48
Slika 53 Prsten iz Hillside Walka (Essex), zlato, d=1,7 cm, 4. st., British Museum, inv. br. 1984,1001.1 (British Museum on-line)	48
Slika 54 Prsten iz Ptuja, bronca, d=2 cm, Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 1611 (Mihovilić 1979, T.2, 29)	49
Slika 55 Naušnice (?), bronca, Pokrajinski muzej Celje, inv. br. 3776, 3792 (Mihovilić 1979, T.3, 12-13).....	49
Slika 56 Prstenje iz Porajnja (Ruwer i Velp kod Arnheima), zlato, 4. st. (Henkel 1913, T.VI, 98, 99).....	50
Slika 57 Prsten iz Ptuja, bronca, d=2,4 cm, Ptuj – Zg. Breg, Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 10838 (Mihovilić 1979, T.2, 47)	51
Slika 58 Prsten iz Lazera (Francuska), srebro, Musée dauphinois, Grenoble, Isère, inv. br. 3.668 (Guiraud 1989, 189, Fig. 26, 4e)	51

Slika 59 Prsten iz okolice Chepstowa, bronca, d=2,5 cm, 3. st. (Marshall 1907, T. XXXII, 1404).....	53
Slika 60 Prsten iz Ságvára, srebro, 4. st. (Burger 1966, Fig. 117, gr. 283, 3a)	53
Slika 61 Prsten iz Celja (struga Savinje), zlato i plava pasta, d=2,5 cm, Pokrajinski muzej Celje, inv. br. 2285 (Mihovilić 1979, T.2, 12)	53
Slika 62 Prsten iz Ságvára, željezo, 4. st. (Burger 1966, Fig. 109, gr. 200, 2).....	53
Slika 63 Prsten iz Kölna, zlato, d=1,4 cm, 3. st. (Henkel 1913, T.I, 9)	54
Slika 64 Prstenje s nepoznatog nalazišta, zlato, d=2,3 cm, 5. st. British Museum, inv. br. AF.217 (British Museum on-line)	58
Slika 65 Prsten iz Stobija, zlato, 5. st., Narodni muzej, Beograd (Vinski 1968, T.I, 1)	58
Slika 66 Prsten s nep. nal., zlato, vis. 2,2 cm, 6.-7. st., British Museum, inv. br. AF.479 (British Museum on-line)	58
Slika 67 Pektoral iz Siska, druga pol. 6. st. (Vinski 1967, T.XIII, 11)	59
Slika 68 Pektoral iz Barbata na Rabu, zlato, dragi kamen, 6. st., Arheološki muzej Split (Vinski 1968, T.I, 6).....	59
Slika 69 Prsten iz Bele Palanke, zlato, oniks, d=2,1 cm, Narodni muzej Niš, inv. br. 99/v, 4. st. (Jovanović 1978, sl. 15, kat. 23).....	66
Slika 70 Prstenje iz Intercise, prijelaz 3. na 4. st. (Alföldi 1957, T.LXXVIII, 8, 9).....	66
Slika 71 Prstenje iz Bleda-Pristava, bronca, d=2,3 cm, d=2,05 cm, Narodni muzej Ljubljana, inv. br. S 501, 75/126 (Knific, Sagadin (ur.) 1991, 69, sl. 56, 70, sl. 58)	66
Slika 72 Prsten iz Orvieta, zlato, ranokršćanski (Dalton 1901, 10, kat. 60)	68
Slika 73 Prsten iz Ságvára, 4. st. (Burger 1966, Fig. 124, 2)	69
Slika 74 Prsten iz nep. nal., bronca, d=2,4 cm, kraj 2./3. st., Pokrajinski muzej Ptuj, inv. br. 963 (Mihovilić 1979, T.2, 9)	70
Slika 75 Prsten iz okolice Maribora, bronca, d=2 cm, Pokrajinski muzej Maribor, inv. br. g. b. 10.4345 (Mihovilić 1979, T.2, 34)	71
Slika 76 Prstenje s urezanim monogramima, bronca, 4. st. (Burger 1966, Fig. 100, gr. 93, 2, Fig. 105, gr. 61, 9).....	73

15. Popis tablica

Tabela 1 Kasnoantičko prstenje prema provincijama	77
Tabela 2 Zastupljenost prstenja prema materijalu.....	77
Tabela 3 Zastupljenost tipova kasnoantičkog prstenja na prostoru Hrvatske	78
Tabela 4 Zastupljenost kasnoantičkog prstenja iz kataloga u odnosu na vrijeme.....	78
Tabela 5 Postotak prstenja prema mjestu pronalaska.....	79
Tabela 6 Udio pečatnog prstenja po provincijama	79
Tabela 7 Postotak zlatnog prstenja po provincijama.....	80
Tabela 8 Zastupljenost tipova Gornje Panonije	80
Tabela 9 Zastupljenost tipova Donje Panonije.....	81
Tabela 10 Zastupljenost tipova Dalmacije	81
Tabela 11 Zastupljenost tipova Istre	82

16. Popis izvora

1. Biblija. Novi zavjet. Prev. Bonaventura Duda, Jerko Fućak, Zagreb 2004.
2. Tacitova Germanija. Prev. Veselin Čajkanović, Beograd 1927, 1,1 id.

17. Literatura

Alföldi 1957

M. R. Alföldi, *Schmucksachen, Intercisa II. (Dunapentele), Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Archaeologia Hungarica 36, 1957, str. 399-475.

Baćani, Gospodinović, Škrgulja, Tomaš Barišić 2011

I. Baćani, S. Gospodinović, R. Škrgulja, T. Tomaš Barišić, *Zaštitna arheološka istraživanja Gradskog muzeja Sisak 2000-2010*, Sisak 2011.

Belamarić 1994

J. Belamarić, *Ranokršćanska sakralna arhitektura na Braču*, u: J. Belamarić (ur.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split 1994, 7-15.

Belošević 1965

J. Belošević, *Prvi arheološki tragovi velike seobe naroda na području sjeverne Dalmacije*, Diadora: glasilo Arheološkog muzeja u Zadru 3, 1965, str. 129-144.

Belošević 1968

J. Belošević, *Ranosrednjovjekovna nekropola u selu Kašiću kraj Zadra*, Diadora: glasilo Arheološkog muzeja u Zadru 4, 1968, str. 221-246.

Bolta 1978

L. Bolta, *Rifnik, provinzialrömische Siedlung und Gräberfeld*, Arheološki vestnik 29, 1978, str. 510-517.

Borzić, Jadrić 2007

I. Borzić, I. Jadrić, *Novi prilozi arheološkoj topografiji dugopoljskoga kraja*, Archaeologia Adriatica I, 2007, 145-173.

Brunšmid 1902

J. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva VI, 1902, str. 117-166.

Bulić 1984

F. Bulić, *Depo ženskog nakita Urbike i njezina muža nađen u Naroni (Vid kod Metkovića)*, u: V. Rismondo (gl. ur.), *Izabrani spisi*, Split 1984, 511-529 (prijevod teksta iz: *Bulletino di archaeologia e storia delmata* XXV, 1902, 197 i dalje).

Buljević 2000

Z. Buljević, *Neobjavljeni starokršćanski stakleni predmeti iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Diadora: glasilo Arheološkoga muzeja u Zadru 20, 2000, str. 257-270.

Burger 1966

A. Sz. Burger, *The Late Roman Cemetery at Ságvár*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae XVIII, fasc. 1-4, 1966, str. 99-235.

Burger 1979

A. Sz. Burger, *Das Spätrömische Gräberfeld von Somogyszil*, Budapest 1979.

Burić 2000

T. Burić, *Ostrovica, Greblje*, u: A. Milošević (ur.), *Hrvati i Karolinzi: Katalog*, Split 2000, 314-317.

Burkowsky 1999

Z. Burkowsky, *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu*, Sisak 1999.

Cambi 1974

N. Cambi, *Neki kasnoantički predmeti od stakla s figuralnim prikazima u Arheološkom muzeju u Splitu*, *Arheološki vestnik: acta archaeologica* XXV, 1974, str. 139-157.

Dalton 1901

O. M. Dalton, *Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Mediaeval Antiquities and Ethnography of the British Museum*, London 1901.

Dalton 1912

O. M. Dalton, *Catalogue of the finger rings, early Christian, Byzantine, Teutonic, Mediaeval and later bequeathed by Sir Augustus Wollaston Franks*, London 1912.

Deloche 1886

M. Deloche, *Études sur quelques cachets et anneaux de l'époque Mérovingienne*, *Revue Archéologique* VII, 1886, 20-21.

Deloche 1890

M. Deloche, *Études sur quelques cachets et anneaux de l'époque Mérovingienne*, *Revue Archéologique* XVI, 1890, 365-389.

Deloche 1894

M. Deloche, *Études sur quelques cachets et anneaux de l'époque Mérovingienne*, *Revue Archéologique* XXIV, 1894, 130-151.

Demo 1981

Ž. Demo, *Skupni nalaz novca i nakita 3. stoljeća iz Bušetine kraj Virovitice*, Podravski zbornik '81, Koprivnica 1981, 214-227.

Deringer 1960

H. Deringer, *Schlüssel und Schloßteile aus Lauriacum*, u: W. A. Jenny, H. Vettters, Ä. Kloiber, L. Eckhart (ur.), *Forschungen in Lauriacum. Band 6/7*, Linz 1960, 101-113.

Dimitrijević 1979

S. Dimitrijević, *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 4, 1979, 133-200.

Durman 1992

A. Durman, *O geostrateškom položaju Siscije*, *Opuscula archaeologica* 16, 1992, 117-131.

Gaspari, Krempuš, Erič, Bokal 2001

A. Gaspari, R. Krempuš, M. Erič i S. Bokal, *Arheološko najdišče v strugi Savinje v Celju*, *Arheološki vestnik* 52, 2001, 281-302.

Girardi Jurkić, Džin 2002, 2003

V. Girardi Jurkić, Kristina Džin, *Sjaj antičkih nekropola Istre*, Pula 2002, 2003.

Gregl 1994

Z. Gregl, *Dio inventara ženskoga groba Budrovci-Štrbinci*, u: Ž. Demo (ur.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1994, 117.

Giunio 2010

K. A. Giunio, *Nakit od gagata iz fundusa Arheološkog muzeja Zadar*, *Histria Antiqua* 19, 2010, str. 193-204.

Gjurašin 1992

H. Gjurašin, *Kasnoantički nalazi iz Škripa na otoku Braču i srebrni prsten iz Vrlike*, *Starohrvatska prosvjeta* 20, 1992, str. 251-264.

Guiraud 1989

H. Guiraud, *Bagues et anneaux à l'époque romaine en Gaule*, Gallia 46, 1989, 173-211.

Henkel 1913

F. Henkel, *Die Römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete*, Berlin 1913.

Hoti 1992

M. Hoti, *Sisak u antičkim izvorima*, Opuscula archaeologica 16, Zagreb 1992, 133-163.

Iskra-Janošić 1999

I. Iskra-Janošić, *Rimsko razdoblje*, u: S. Jozić (ur.), *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci 1999, 51-64.

Iskra Janošić 2006

I. Iskra Janošić, *Zlato rimskog i bizantskog razdoblja*, u: S. Jozić, D. Petković, I. Belamarić (ur.), „*Blago muzeja*“: *Gradski muzej Vinkovci*, Vinkovci 2006.

Iskra-Janošić 2013

I. Iskra-Janošić, *Vinkovci in the Roman Age*, u: A. Durman (ur.), *The Oldest Town in Europe – Vinkovci From the Neolithic to this day*, Vinkovci 2013, 48-58.

Ivčević 1994

S. Ivčević, *Prstenje. Artes minores Salonae Christianae*, u: E. Marin (ur.), *Salona Christiana: Arheološki muzej, Split, 25.9.-31.10.1994*, Split 1994, 239-243.

Ivčević 2003

S. Ivčević, *Antički metalni predmeti iz Narone*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 22, 2003, 129-167.

Ivčević 2014

S. Ivčević, *Metalni nalazi*, u: M. Sanader, D. Tončinić, Z. Buljević, S. Ivčević, T. Šeparović, *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb 2014, 147-224.

Jovanović 1978

A. Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji*, Dissertationes et Monographiae XXI, Beograd 1978.

Jović Gazić 2011

V. Jović Gazić, *Razvoj grada od kasne antike prema srednjem vijeku: Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar – stanje istraženosti*, Archaeologia Adriatica V, 2011, 151-196.

Jurić 1981

R. Jurić, *Nakit u srednjem vijeku*, u: Š. Batović (ur.), *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas: izložba*, Zadar 1981, 51-62.

Jurić 2000

R. Jurić, *Nin, Ždrijac*, u: A. Milošević (ur.), *Hrvati i Karolinzi: Katalog*, Split 2000, 295-309.

Kloiber 1962

Ä. Kloiber, *Die Gräberfelder von Lauriacum. Das Espelmayrfeld*, Linz 1962.

Knific, Sagadin 1991

T. Knific, M. Sagadin (ur.), *Pismo brez pisave: Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem*, Ljubljana 1991.

Kolega 1996

M. Kolega, *Nin – zaštitna istraživanja u sklopu župne crkve sv. Asela*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 3, god. XXVIII, 1996, 43-48.

Kolega 2001

M. Kolega, *Nin – arheološka istraživanja ispred župne crkve sv. Asela (Anselma)*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 2, god. XXXIII, 2001, 91-95.

Kolega 2004

M. Kolega, *Vodič: Arheološki muzej Zadar, Muzej ninskih starina*, Zadar 2004.

Koncani Uhač 2010

I. Koncani Uhač, *Metalni i koštani predmeti iz dva rimska gospodarska kompleksa na Dragoneri*, u: A. Starac (ur.), *Dragonera: dva bisera*, Pula 2010, 241-266.

Koščević 1991

R. Koščević, *Antička bronca iz Siska: umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog carstva*, Zagreb 1991.

Koščević 1992

R. Koščević, *Rimsko-provincijalni metalni predmeti – prilog poznavanju oblika*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 9, 1992, str. 69-89.

Koščević 1993

R. Koščević, *Nekoliko primjeraka staklene bižuterije iz rimskog razdoblja*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 10, 1993, str. 81-92.

Koščević 2000

R. Koščević, *Arheološka zbirka Benko Horvat*, Zagreb 2000.

Koščević 2008

R. Koščević, *Metalni i koštani nalazi*, u: Miroslava Topić (ur.), *Pax et bonum FF – AM: Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 229-280.

Koščević, Makjanić 1985

R. Koščević, R. Makjanić, *Neki noviji arheološki rezultati s područja antičke Siscije*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 10, 1985, 119-136.

Lányi 1981

V. Lányi, *Das spätrömische Gräberfeld*, u: A. Mócsy (ur.), *Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod*, Budapest 1981, 169-222.

Lolić 2003

Tatjana Lolić, *Colonia Flavia Siscia*, u: Marijeta Šašel Kos, Peter Scherrer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia* (Situla 41), Ljubljana 2003, 131-152.

Marović 2006

I. Marović, *Ostava bizantskih zlatnika iz Narone*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 99, 2006, 235-252.

Marović 2006a

I. Marović, *O godini razorenja Salone*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 99, 2006, 253-273.

Marshall 1907

F. H. Marshall, *Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan, and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum*, London 1907.

Marušić 1970

B. Marušić, *Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno groblje kaštela Dvograd*, Histria Archaeologia 1/1, Pula 1970.

Marušić 1979

Branko Marušić, *Ranosrednjovjekovna nekropola na Vrh kod Brkača*, Histria Archaeologica 10/2, 1979, str. 111-150.

Migotti 1994

B. Migotti, *Sisak*, u: Željko Demo (ur.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1994, 88-89.

Migotti 1997

B. Migotti, *Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova*, u: Borislav Bijelić (gl. ur.), *Zbornik muzeja Đakovštine*, Đakovo 1997, 27-51.

Migotti i sur. 1998

B. Migotti, M. Šlaus, Z. Dukat, Lj. Perinić, *Accede ad Certissiam: antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998.

Migotti, Perinić 2001

B. Migotti, Lj. Perinić, *Nekropola na Štrbincima kod Đakova u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije*, Arheološki radovi i rasprave 13 (poseban otisak), 2001, 103-204.

Mihovilić 1979

K. Mihovilić, *Prstenje i naušnice rimskog doba Slovenije*, Arheološki vestnik 30, 1979, 223-243.

Mikl Curk 1976

I. Mikl Curk, *Poetovio I*, Katalogi in monografije 13, 1976.

Mužić 1997

I. Mužić, *Slaveni, Goti i Hrvati na teritoriju rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1997 [1989].

Nemeth-Ehrlich 1993

D. Nemeth-Ehrlich, *Antička zbirka*, u: A. Rendić-Miočević (ur.), *Arheološki muzej u Zagrebu: izbor iz fundusa*, Zagreb 1993, 165.

Novak 2008

M. Novak, *Antropološka analiza antičke nekropole Zadar - Relja u kontekstu antičkih nekropola Hrvatske*, doktorska disertacija, Zagreb 2008.

Ožanić, Radman-Livaja, Rendić-Miočević 2003

I. Ožanić, I. Radman-Livaja, A. Rendić-Miočević, *Antički predmeti*, u: J. Balen (ur.), *Na tragovima vremena: Iz arheološke zbirke Mateja Pavletića*, Zagreb 2003, 13-38.

Petrinec 1998

M. Petrinec, *Lujo Marun: Starinarski dnevnići*, Katalozi i monografije 4, 1998.

Petrinec 2010

M. Petrinec, *Metal Objects of Byzantine Origin in Medieval Graves from Croatia*, Series Byzantina VIII, 2010, 197-212.

Petru 1972

S. Petru, *Emonske nekropole (odkrite med leti 1635-1960)*, Ljubljana 1972.

Petru – Petru 1978

S. Petru, Peter Petru, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem): Katalog najdb*, Ljubljana 1978.

Piccottini 1978

G. Piccottini, *Poznoantično grobišče v Teurniji*, Arheološki vestnik 29, 1978, str. 412-424.

Piteša 2009

A. Piteša, *Katalog nalaza iz vremena seobe naroda, srednjeg i novog vijeka u Arheološkome muzeju u Splitu*, Katalozi i monografije 2, 2009.

Plesničar-Gec i suradnici 1983

Lj. Plesničar-Gec, J. Šašel, I. Sivec, I. Mikl-Curk, P. Kos, *Starokršćanski center v Emoni*, Ljubljana 1983.

Popović 1989

I. Popović, *Rimske kameje u Narodnom muzeju u Beogradu*, Antika V, Beograd 1989.

Popović 1992

I. Popović, *Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu. I Prstenje*, Beograd 1992.

Radić, Budimir 1990

Lj. Radić, M. Budimir, *Istraživanje antičkog lokaliteta u Orliću kod Knina*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 15, 1990, 41-50.

Radman-Livaja 2012

Ivan Radman-Livaja, *The Roman Army*, u: Branka Migotti (ur.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia*, Oxford 2012, 159-189.

Radnóti 1957

A. Radnóti, *Möbel- und Kästchenbeschläge, Schlösser und Schlüssel, Intercisa II. (Dunapentele), Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Archaeologia Hungarica 36, 1957, 241-363.

Rapan Papeša 2012

A. Rapan Papeša, *Early Mediaeval Barbarian Elements in Late Antique Southern Pannonia*, u: Branka Migotti (ur.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia*, Oxford 2012, 415-439.

Raunig 1979-1980

B. Raunig, *Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova*, VAMZ 12-13, 1979-1980, 151-170.

Salamon 1957

Á. Salamon, *Gebrauchsgegenstände und Werkzeuge aus Eisen, Intercisa II. (Dunapentele), Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Archaeologia Hungarica 36, 1957, 365-381.

Sanader 2006

M. Sanader, *Gardun*, u: A. Durman, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Zagreb 2006, 124-126.

Simoni 1989

K. Simoni, *Knin-Greblje – Kataloški opis grobova i nalaza*, Starohrvatska prosvjeta 19, 1989, 75-119.

Simoni 1993

K. Simoni, *Ranosrednjovjekovna zbirka*, u: A. Rendić-Miočević (ur.), *Arheološki muzej u Zagrebu: izbor iz fundusa*, Zagreb 1993, 177-201.

Simoni 1994

K. Simoni, *Samobor*, u: Ž. Demo (ur.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1994, 129.

Sokač-Štimac, Bulat 1974

D. Sokač-Štimac, M. Bulat, *Rimska nekropola na „Treštenovačkoj gradini“*. Prvi rezultati arheoloških istraživanja, Požeški zbornik 4, 1974, 116-140.

Sokol 1998

V. Sokol, *Rimski metal s Kuzelina (iskapanja 1990.-1997.)*, Sesvete-Zagreb 1998.

Starac 2010

A. Starac, *Dragonera: arheološka istraživanja 2003.-2004.*, u: A. Starac (ur.), *Dragonera: dva bisera*, Pula 2010, 11-181.

Šeparović 2003

T. Šeparović, *Metalni nalazi*, u: M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001.*, Zagreb 2003, 219-257.

Tabak, Tončinić, Petričević 2012

A. Tabak, D. Tončinić, D. Petričević, *Tilurij – rimski vojni logor. Vodič izložbe*, Trilj 2012.

Tomaš 2006

T. Tomaš, *Rimsko prstenje arheološke zbirke antike Gradskog muzeja Sisak*, Godišnjak Gradskog muzeja Sisak 6, 2006, 17-38.

Tomaš Barišić 2014

T. Tomaš Barišić, *Nakit u rimskoj Sisciji*, u: Davorka Obradović (ur.), *Ljepota ukrašavanja: nakit iz zbirke Gradskog muzeja Sisak*, Sisak 2014, 23-75.

Tomaš Barišić, Burkowsky 2010

T. Tomaš Barišić, Z. Burkowsky, *Siscia u vrijeme kovnice novca*, Sisak 2010.

Uglešić 1996

A. Uglešić, *Nakit istočnih Gota na području rimske provincije Dalmacije*, u: R. Tafrá (ur.), *Hrvati i Goti*, Split 1996, str. 135-168.

Ujčić 1995

Ž. Ujčić, *Povodom nalaza brončanog prstenja iz „kastruma“ na Velom Brijunu*, Histria Archaeologica 26, 1995, 107-130.

Vágó – Bóna 1976

E. B. Vágó, I. Bóna, *Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätrömische Südostfriedhof*, Budapest 1976.

Vidović 2003

J. Vidović, *Arheološki nalazi i nalazišta antiknog doba u Međimurju: katalog i vodič stalnim postavom*, Čakovec, 2003.

Vinski 1955

Z. Vinski, *Zlatni prsten nađen u Samoboru i nakit arhitektonskog tipa u VI. i VII. stoljeću*, Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici Vladimira Tkalčića, prvi svezak, 1955, 31-44.

Vinski 1967

Z. Vinski, *Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXIX, 1967, 5-86.

Vinski 1968

Z. Vinski, *Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji*, VAMZ III, 1968, 103-176.

Vinski 1989

Z. Vinski, *Razmatranja o iskopavanjima u Kninu na nalazištu Greblje*, Starohrvatska prosvjeta 19, 1989, str. 75-119.

Zaninović 1996

M. Zaninović, *Vojni značaj Tilurija u antici*, u: M. Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996, 280-291.

Wiewegh 2003 (2004)

Z. Wiewegh, *Kasna antika i razvoj kršćanstva*, u: S. Mijač Božek (ur.), *Pro sancto Quirino E. S. – confessio fidei: Povodom 1700-te. obljetnice smrti ranokršćanskog biskupa i mučenika sv. Kvirina, zaštitnika grada Siska*, Sisak 2004, 21-30.

18. Table uz katalog

1.

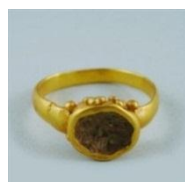
2.

3.

4.

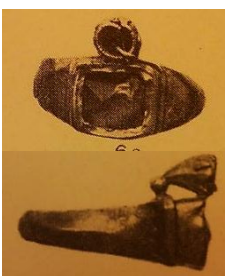
5.

6.

7.

8.

9.

10.

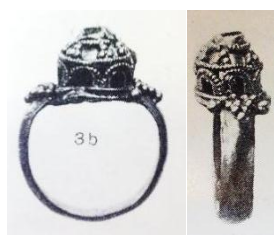
11.

12.

13.

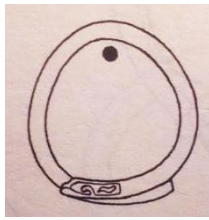
14.

15.

16.

17.

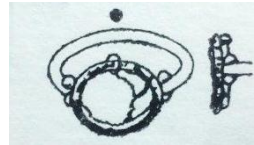
18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

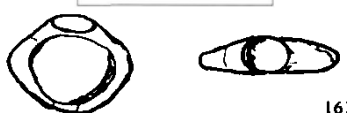
29.

30.

31.

32.

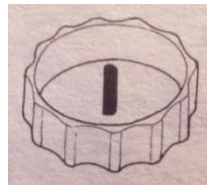
33.

34.

35.

36.

37.

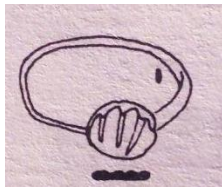
38.

39.

40.

41.

42.

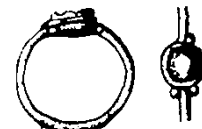
43.

44.

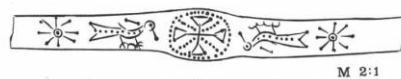
45.

46.

47.

48.

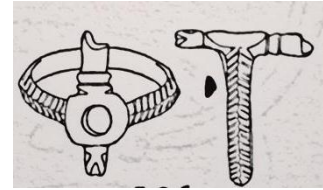
49.

50.

51.

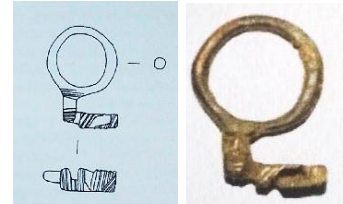
52.

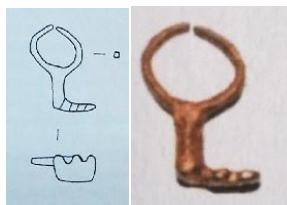
53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

64.

65.

66.

67.

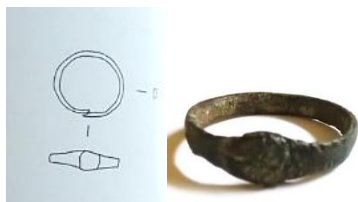
68.

69.

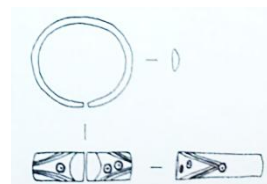
70.

71.

72.

73.

74.

75.

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

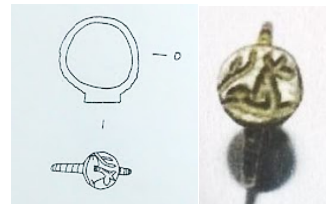
85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

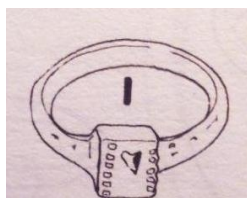
95.

96.

97.

98.

99.

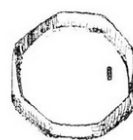
100.

101.

102.

103.

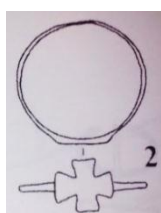
104.

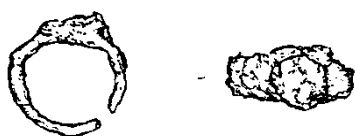
105.

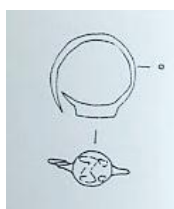
106.

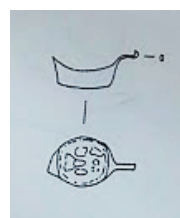
107.

108.

109.

110.

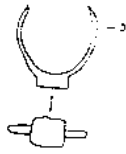
111.

112.

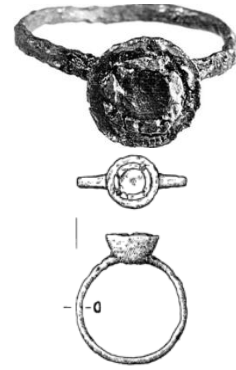
113.

114.

115.

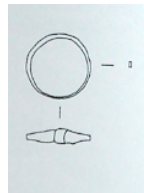
116.

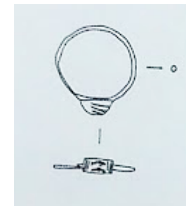
117.

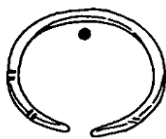
118.

119.

120.

121.

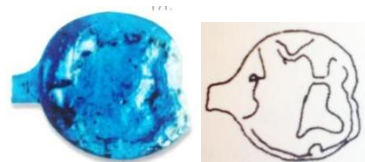
122.

123.

124.

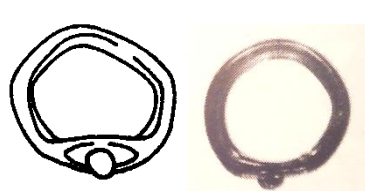
125.

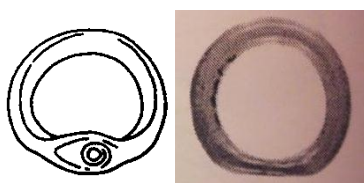
126.

127.

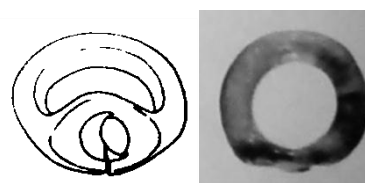
128.

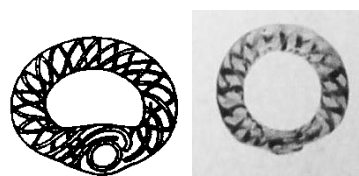
129.

130.

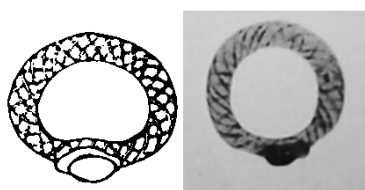
131.

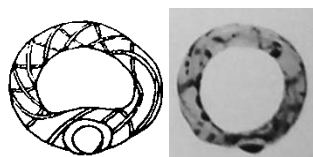
132.

133.

134.

135.

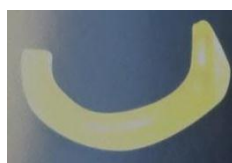
136.

137.

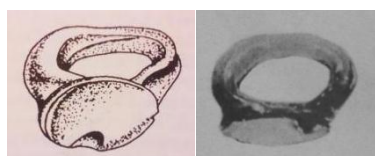
138.

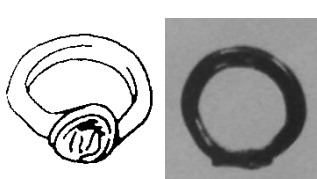
139.

140.

141.

142.

143.

144.

145.

146.

147.